

ENFORMEL SİYASİ AĞLARIN GECEKONDU ÜRETİM BİÇİMLERİNE ETKİLERİ:
GÜZELTEPE – ÇAYAN MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Mesut Öztürk

Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Tarihi, Teorisi ve Eleştirisi

Yüksek Lisans Programı

İstanbul Bilgi Üniversitesi

2016

ENFORMEL SİYASİ AĞLARIN GECEKONDU ÜRETİM BİÇİMLERİNE ETKİLERİ:
GÜZELTEPE – ÇAYAN MAHALLESİ ÖRNEĞİ

INFORMAL POLITICAL NETWORKS' IMPACT ON THE PRODUCTION METHODS
OF SQUATTER SETTLEMENTS: CASE OF GÜZELTEPE - ÇAYAN
NEIGHBORHOOD

Mesut Öztürk

113823006

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İhsan Bilgin .....

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehmet Ocağcı .....

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Emrah Altınok .....

Tezin Onaylandığı Tarih: ..../..../....

Toplam Sayfa Sayısı: 112

Anahtar Kelimeler:

1) Gecekondu	1) Squatter settlements
2) Mimarlık	2) Architecture
3) Kentleşme	3) Urbanism
4) Kentsel toplumsal hareketler	4) Urban social movements
5) İstanbul	5) Istanbul

ÖNSÖZ

Bu tezin oluşum sürecinde, yaptığımız görüşmelerde bana yol gösteren ve ilham veren değerli hocam Prof. Dr. İhsan Bilgin'e, konu ve yer seçimim için fikir verip yardımcı olan Sayın Orhan Esen'e, "Çayan Mahallesi" ve politik mahalleler hakkındaki bilgi ve yorumlarını benimle paylaşan Doç. Dr. Şükrü Aslan'a ve sözlü görüşmeler yaptığım yardımsever "Çayan Mahallesi" sakinlerine teşekkür ederim.

Mesut Öztürk

Aralık 2015

ÖZET

ENFORMEL SİYASİ AĞLARIN GECEKONDU ÜRETİM BİÇİMLERİNE ETKİLERİ: GÜZELTEPE – ÇAYAN MAHALLESİ ÖRNEĞİ

1950’lerde başlayan ve hala devam eden, kırsal kesimlerden kentlere göç olgusu sebebiyle dünya nüfusunun giderek daha büyük bölümü kentlerde yaşamaktadır. Bu dönüşüm yaşamın birçok alanında ciddi değişimlere yol açmıştır. En çok değişime uğrayan alanlardan birisi de kentsel mekanın üretilme biçimidir. Dolayısıyla mimarlık alanı bu gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Esas olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşanan bu göç sürecinin kentleşme ve mimarlık alanlarına dair ortaya çıkardığı en dikkat çekici ve yaygın yenilik ise gecekondulaşmadır. Gecekondu olgusu Üçüncü Dünya kentlerinde ortak olsa da, gecekonduların üretim biçimleri, konfor şartları vb. bulunduğu ülkenin bağlamına göre değişmektedir. İstanbul’da da 1950-80 yılları arasındaki en yaygın konut sunum biçimi gecekondular olmuştur. Bu tezde, İstanbul’un gecekondulaşma deneyiminde yer almış bir gecekondu mahallesinin kuruluşundaki mekan üretim biçimlerinin açığa çıkarılması amaçlandı. İstanbul’da gecekondular üzerine yapılan çalışmaları incelediğimizde üç farklı gecekondu üretim pratiği olduğunu gördük. Teze konu olarak seçilen Güzeltepe - Çayan Mahallesi, bu üç pratikten birisi olan “radikal politik grupların” önderliğinde, kolektif çabayla kurulmuş bir mahalledir. Araştırma sürecinde; tarihsel bağlamın anlaşılması için Üçüncü Dünya kentleşmesi hakkındaki araştırmalara ve Türkiye’deki gecekondular çalışmalarına, kavramsal tartışma yürütmek için Harvey, Lefebvre ve Castells gibi teorisyenlerin kentsel mekan üretimi ve kentsel toplumsal hareketler hakkındaki eserlerine bakıldı. Mahallenin kuruluş hikayesinin ortaya çıkarılması için ise sözlü görüşmeler yapıldı, harita ve imar planları incelendi ve dönemin süreli yayınları tarandı. Sonuç olarak, Güzeltepe – Çayan’da ortaya konan özgün “mimarsız mimarlık” pratiğinin, hem mimarlık ve kentleşme bağlamındaki, hem de kentsel politik hareketler bağlamındaki tartışmalara katkı koyması amaçlanmıştır. Aynı zamanda bir “mahalle tarihi” olması da öngörülen bu tezin, benzer çalışmalarla bir araya geldiğinde, İstanbul’un kentsel mekanının oluşum sürecinin anlaşılmasına yardımcı olması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

INFORMAL POLITICAL NETWORKS' IMPACT ON THE PRODUCTION METHODS OF SQUATTER SETTLEMENTS: CASE OF GÜZELTEPE - ÇAYAN NEIGHBORHOOD

The larger part of the world population live in the cities because of the migration process from rural areas to cities which started in 1950's and still continues. This transition has resulted in drastic changes in various fields of the society. One of those fields is production of urban space. Therefore field of architecture has also been influenced from the process. In the architecture and urbanization fields, the most remarkable and common innovation of this migration process which essentially occurs in the Third World nations is the squatter settlements. While the squatter phenomenon is common in the Third World cities, the methods of production of the squatters or physical conditions etc. change according to the context of the country. In Istanbul, the most widespread way of dwelling supply had been "gecekondu" from 1950's to 1980's. In this dissertation, revealing the ways of space making in the establishment process of a gecekondu neighborhood establishment placed in İstanbul's gecekondu past is aimed. When we researched the studies about Istanbul's gecekondu, we have found three gecekondu production practises. The dissertation's case Güzeltepe - Çayan Neighborhood has established through collective effort under the leadership of radical political groups. This practise is one of the three gecekondu production practises we found. In the research period, studies on the urbanization of the Third World and also Turkey in particular are analyzed firstly. Then works on production of urban space and urban social movements of the theorists like Lefebvre, Harvey and Castells are studied for the theoretic discussion. Lastly, oral interviews are made, maps and master plans are reviewed and periodicals are searched for revealing the establishment story of the neighborhood. As a result, the unique "architecture without architects" practise of Güzeltepe - Çayan is considered as contributing the debates in the context of architecture and urbanization, and urban social movements. It is also predicted that if the dissertation as a "history of a neighborhood" come together with similar studies, it will support understanding the history of Istanbul's urban space.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. ÜÇÜNCÜ DÜNYA KENTLEŞMESİ	6
2. 1. ENFORMEL KENTLEŞMENİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	6
2. 2. ÇÖZÜM ARAYIŞLARI.....	11
2. 3. ENFORMEL KENTLEŞMENİN POLİTİK BAĞLAMı	13
3. TÜRKİYE’DE GECEKONDU	18
3. 1. GÖÇ VE KENTE UYUM SÜREÇLERİ.....	18
3. 2. GECEKONDU ÜRETİM BİÇİMLERİ	22
3. 3. GECEKONDULARIN BARINMA DIŞINDAKİ İŞLEVLERİ.....	26
3. 4. GECEKONDU HALKININ POLİTİKAYLA İLİŞKİSİ.....	28
4. GECEKONDU MİMARLIĞI	30
5. KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER VE GECEKONDU	39
5. 1. KURAMSAL ÇALIŞMALARDA KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER....	39
5. 2. 1970’Lİ YILLARDA TÜRKİYE’DE KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER	48
6. ÇAYAN MAHALLESİ.....	52
6. 1. MAHALLE KURULMADAN ÖNCE BÖLGENİN DURUMU	52
6. 2. ÇAYAN MAHALLESİ’NİN KURULUŞU	65
6. 3. YASALLAŞMA, DÖNÜŞÜM VE ÇAYAN MAHALLESİ’NİN BUGÜNÜ	74

6. 4. MEKANSAL ANALİZ.....	85
7. SONUÇ.....	94
KAYNAKLAR	99
EKLER.....	104
EK A: TAPU TAHSİS BELGESİ, BAŞVURU FORMU VE MAKBUZLAR.....	104
EK B: İMAR ISLAH PLANI.....	112

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Dünyada toplam kentsel ve kırsal nüfusun değişimi	1
Şekil 1.2. Çayan Mahallesi'nin konumu.....	3
Şekil 2.1. 2050'ye kadar tahmini dünya nüfusunun ülkelere göre dağılımı	7
Şekil 2.2. Ülkelere göre kentsel nüfus yüzdeleri	9
Şekil 3.1. Türkiye'deki kentsel ve kırsal nüfusun değişimi.....	19
Şekil 4.1. “Enformel organik” gecekondü bölgesine örnek.....	33
Şekil 4.2. “Enformel rasyonel” gecekondü bölgesine örnek	34
Şekil 4.3. “Enformel rasyonel” gecekondü bölgesine örnek	34
Şekil 6.1. Kağıthane bölgesinin 1960'daki yerleşme durumu	53
Şekil 6.2. Çayan Mahallesi'nin kurulduğu bölge	54
Şekil 6.3. İstanbul'daki sanayi sahalarına göre Çayan Mahallesi'nin konumu	56
Şekil 6.4. 1972'de Kağıthane Belediyesi sınırları içindeki arazilerin fiyatları.....	57
Şekil 6.5. Kağıthane'deki gecekondü önleme, ıslah ve tasfiye bölgeleri	58
Şekil 6.6. 1973'e kadar Kağıthane'nin gelişme etapları	60
Şekil 6.7. Güzeltepe'deki politik gecekondü bölgesi ve Çayan Mahallesi'nin sınırları.....	62
Şekil 6.8. Nurtepe'nin dahil olduğu Merkez Mahallesi'ndeki gecekondular	63
Şekil 6.9. Güzeltepe'deki gecekondular	63
Şekil 6.10. Güzeltepe'deki gecekondular	64
Şekil 6.11. Güzeltepe'deki gecekondular	64
Şekil 6.12. Çayan Mahallesi	71
Şekil 6.13. Çayan Mahallesi'nin bugünkü kent dokusu içindeki yeri	76
Şekil 6.14. Çayan Mahallesi'nin bugünkü kent dokusu içindeki yeri	78
Şekil 6.15. Çayan Mahallesi'deki Mahir Çayan portresi.....	81

Şekil 6.16. “Çayan Halk Sineması”	81
Şekil 6.17. Çayan Mahallesi’nde günümüze ulaşmış bir gecekondur	82
Şekil 6.18. Çayan Mahallesi’ndeki duvar yazılar	82
Şekil 6.19. Çayan Mahallesi’ndeki duvar yazıları	83
Şekil 6.20. Çayan Mahallesi’nde günümüze ulaşmış bir gecekondur	83
Şekil 6.21. Çayan Mahallesi’nde iki katlı bir gecekondur ve duvar yazıları	84
Şekil 6.22. Hüseyin Aksoy Parkı	84
Şekil 6.23. Genel mekansal analiz	86
Şekil 6.24. Dolu – boş ilişkisi	88
Şekil 6.25. 1982 hava fotoğrafıyla 2015’teki parsellerin karşılaştırılması	90
Şekil 6.26. 1995 imar islah planıyla 2015’teki parsellerin karşılaştırılması	92
Şekil 6.27. Konutların türleri ve yüksekliklerine göre oluşturulmuş model	93

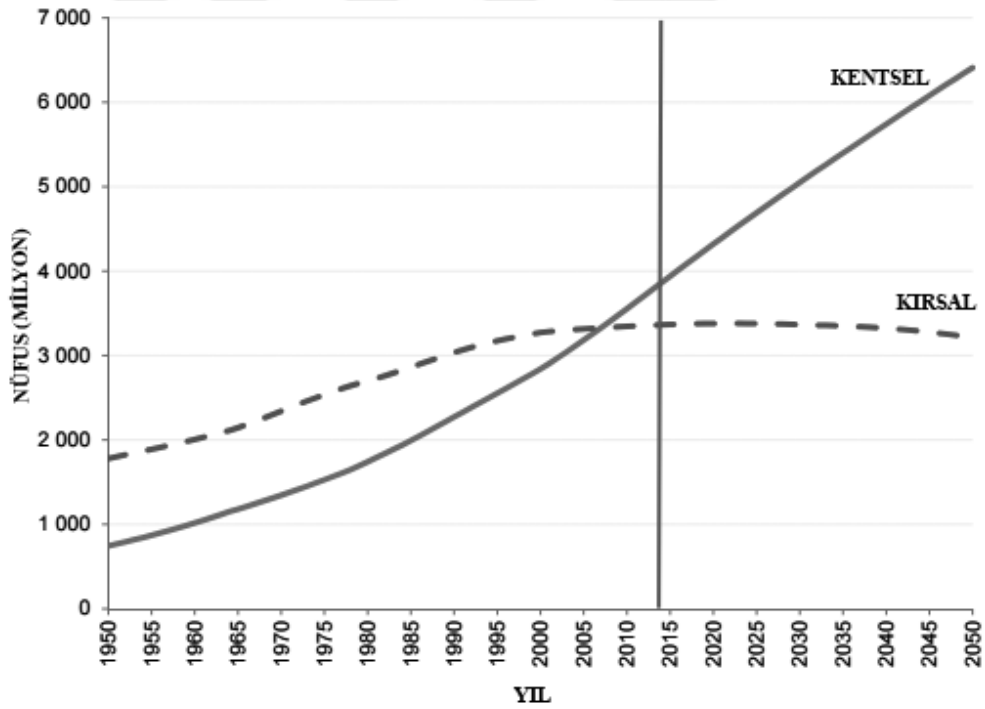
TABLolar DİZİNİ

Tablo 3.1. Gecekondu arsasına sahip oluş şekli	25
Tablo 3.2. Gecekonduya sahip olma şekli	25
Tablo 3.3. Gecekonduyunun büyüklüğü	25

1. GİRİŞ

2007’de dünya tarihinde ilk kez, kentlerde yaşayan nüfus, kırsal nüfusu geride bıraktı. 2014 itibariyle kentsel nüfusun toplam dünya nüfusuna oranı %54 olarak kaydedildi ve 2050’de bu oranın %70’e ulaşması bekleniyor (UN, 2014). Kimi yazarlarca “Kentsel Devrim” olarak adlandırılan bu sürecin önemi, Tarım Devrimi ve Sanayi Devrimiyle eş tutulmaktadır. Bunun sebebi bu sürecin yarattığı dönüşümün, salt niceliksel bir yer değiştirmeden öte, sosyal, ekonomik, politik anlamda ciddi niteliksel sıçramalara yol açmasıdır. Mimarlık alanı da yaşanan bu süreçten doğrudan etkilenmektedir. Çünkü hakim “mekan üretim” biçimleri kökten değişmektedir.

Şekil 1.1. Dünyada toplam kentsel ve kırsal nüfusun değişimi (UN, 2014)

Bu bağlamda mimarlığı ilgilendiren en önemli meselenin kentlere olan muazzam göçün ortaya çıkardığı barınma sorunu olduğu açıktır. “Kentsel Devrim”in yaşanmakta olduğu, Türkiye’nin de dahil olduğu “gelişmekte olan ülkelerde” kentlileşen kitlelerin, kendi

barınma ihtiyaçlarını Türkiye’de “gecekondu” adı verilen enformel yapılaşma olgusuyla çözdüğü bilinmektedir. Kapitalizmin yapısal çelişkileri sebebiyle Üçüncü Dünya ülkelerinde kırsal yoksulluk ve işsizlik nedeniyle kitlelerin, kentlerde resmi yollardan sunulan konutlara erişmesinin imkansız olması sebebiyle, gecekondu olgusu dünyanın farklı ülkelerinde aynı anda kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu süreçte gecekondu kadar yaygınlaşmıştır ki, gecekondu “üreticileri”nin ürettiği konutların sayısı dünya genelinde devletlerin ve firmaların resmi yollardan ürettiği konutları geride bırakmıştır. Bu durum, yapı üretiminde bir aktör olarak mimarın rolünün sorgulanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla “yarının kentlerinin” yirminci yüzyıl başındaki modernist kent ütopyalarının öngördüğü gibi mimarlar tarafından tasarlanmadığını, yoksul kitlelerin elleriyle inşa edildiğini görmekteyiz (Neuwirth, 2005, s. 10).

Gelinen noktada mimarlık ortamında, enformel kentleşmenin dinamiklerini dikkatle inceleyip anlamlı sonuçlar çıkarmaya çalışan yaklaşımlar yaygınlaşmıştır. Mimarlık eleştirmeni Justin McGuirk’in kitabı (Radical Cities) bu doğrultuda yazılmıştır. En prestijli mimarlık etkinliği olarak kabul edilen Venedik Mimarlık Bienali’nin 2016 yılındaki teması da benzer bir yaklaşımla belirlenmiştir. McGuirk’in anlattığı Radikal Şehirler’in bulunduğu Latin Amerika’nın, Venedik Mimarlık Bienali küratörü Aravena’nın da memleketi olması tesadüf değildir. Enformel kentleşmeyi ileri boyutlarda yaşayan ve sorunun hala güncel olduğu Latin Amerika şehirleri birer enformel kentleşme laboratuvarı olarak değerlendirilebilir. Türkiye’deki gecekondu meselesi ise artık geride kalmış bir deneyimdir. Ancak yine de, Türkiye’nin enformel kentleşme deneyiminden öğrenilecek dersler de vardır. Böyle bir noktadan hareketle yapılan bu tezin odaklandığı, politik grupların önderliğinde kurulan Çayan Mahallesi¹, özgün bir “mimarlık pratiği” icra edilerek kurulmuş olması sebebiyle, Türkiye’nin gecekondu geçmişinde ayrıksı bir

---

¹ Teze konu edilen yerleşim alanı, kurucuları ve sakinleri tarafından “Çayan Mahallesi” adıyla anılsa da bu isim hiçbir zaman resmîyet kazanmamıştır. Mahalle yasallaştıktan sonra Eyüp’ün Güzeltepe Mahallesi idari sınırları içerisine dahil edilmiştir ancak Güzeltepe çok daha büyük bir alanı kapsadığı için bahsedilen yerleşimi anlatmaya uygun değildir. Bölge kamuoyu tarafından ise Nurtepe diye anılmaktadır ancak Nurtepe esasen idari olarak Kağıthane’ye bağlı olan komşu mahalleyi tarif ettiği için bu ismi kullanmak da tam doğru değildir. Bu sebeplerle metnin içinde, yerleşimin sınırlarını en doğru betimleyen gayriresmî “Çayan Mahallesi” isminin kullanılması tercih edildi. Bu ismin daha önce akademik literatürde kullanılmış olması da (Aslan ve Şen, 2011) bu tercihe dayanak oldu. Tezin başlığında ise mahallenin idari ve gayriresmî adının birlikte kullanılmasının doğru olacağı düşünülerek “Güzeltepe – Çayan Mahallesi” ifadesi tercih edildi.

örnektir. Bu tezde “mimarlık pratiği” sözü, “mimari tasarlama eylemi” olarak değil, “mekan üretim süreçleri” anlamında kullanılmıştır. Çayan Mahallesi’nin hangi aktörlerin ne tür ilişkileri sonucunda, nasıl bir yöntemle üretildiğinin ortaya konması, alternatif kentleşme ve mimarlık vizyonları üzerine düşünülmesi bakımından önemli olabilir. Gecekondulaşmanın İstanbul’un kentsel mekanının biçimlenmesindeki önemli rolünü düşündüğümüzde; böyle bir mahalle tarihi çalışmasının, benzer çalışmalarla bir araya geldiğinde kent tarihine katkı koyması da öngörülmüştür.

Şekil 1.2. Çayan Mahallesi’nin konumu

Bu doğrultuda ilk olarak, enformel kentleşmeyi ortaya çıkaran tarihsel ve mekansal bağlamın anlaşılması için, 1950’den itibaren Üçüncü Dünya’da yaşanan kentleşme süreçleri değerlendirildi. Bu değerlendirmeler sonucu; enformel kentleşmenin ortaya çıkışı, devletlerin gecekondu alanlarıyla ilişki kurma biçimi ve gecekondulaşmanın yarattığı sosyo politik yapı gibi konular ikinci bölümde tartışıldı. Politik bağlamın araştırmaya dahil edilmesinin sebebi, Çayan Mahallesi’nin radikal politik gruplar öncülüğünde kurulmuş olmasıdır.

Üçüncü bölümde, Çayan Mahallesi'nin kuruluşundan önceki dönemde Türkiye'nin yaşadığı gecekondulaşma süreci aktarıldı. Türkiye'de gecekondular üzerine yapılan çalışmalara dayanan bu bölümde, göç süreci ve göçen kitlelerin kentlerde geliştirdiği uyum mekanizmaları incelendi. Bu mekanizmalardan biri olarak ele alınan gecekonduların, hem birer fiziksel mekan olarak nasıl üretildiği, hem de barınma dışında ne tür işlevleri olduğu üzerinde duruldu. Ayrıca ikinci bölüme benzer şekilde, Türkiye'deki gecekondular alanlarındaki hakim politik örüntülere bakıldı.

Dördüncü bölümde bir konut türü olarak gecekondunun mimari kavramlarla değerlendirmesinin yapılması denendi. Bunun için hem varolan benzer çalışmalar veri olarak kabul edildi, hem de önceki bölümde değinilen Türkiye'deki gecekondular üretim biçimleri hakkında bir sınıflandırma yapıldı. Bu sınıflandırmaya göre üçe ayrılan gecekondular üretim biçimlerinden birisinin Çayan Mahallesi'nde uygulandığı görüşü benimsendi.

Çayan Mahallesi, politik grupların önderliğinde kurulduğu için, kent ve politika kavramlarını birlikte değerlendiren Lefebvre, Harvey ve Castells gibi teorisyenlerin çalışmaları beşinci bölümde tartışıldı. Özellikle “mekanın üretimi”, “kullanım değeri odaklı kentsel projeler” ve “kentsel toplumsal hareketler” gibi kavramların bu tez için işlevsel olabileceği görüldü. Bu bölümün ikinci altbölümünde ise “kentsel toplumsal hareketlerin” Çayan Mahallesi'nin kurulduğu 1970'li yıllarda Türkiye'de nasıl seyrettiği incelendi.

Altıncı bölümde, Çayan Mahallesi'nin kuruluş hikayesi anlatıldı. Önceki bölümlerdeki tartışmaların ışığında Çayan'da gerçekleşen mimarlık ve kentleşme pratikleri ortaya kondu. Bu bölüm için yapılan araştırma süreci, dönemin yazılı basınının taranması, imar planları ve haritaların incelenmesi ile sözlü tarih görüşmelerini kapsamaktadır. Gerekli belgelerin temininde Kağıthane Belediyesi, Eyüp Belediyesi ve İBB Mesken Müdürlüğü'nün katkıları olmuştur. Ayrıca, Çayan Mahallesi hakkında yazılan, bulabildiğimiz tek akademik yazı (Aslan ve Şen, 2011) ile mahallenin kurulmasına öncülük eden örgütün mahalle

hakkındaki yayınları da incelendi. Bölümün sonunda mahallenin bugünkü mekansal durumunu değerlendiren bir analiz yapıldı.

Yedinci bölüm, Çayan Mahallesi'nde yaşanan süreçlerin önceki bölümlerde tartışılan konular bağlamında yorumlanmasından oluşan sonuç bölümüdür.

Ekler'de ise mahallenin yasallaşma sürecinde kullanılan belgelerin örneklerine yer verilmiştir.

2. ÜÇÜNCÜ DÜNYA KENTLEŞMESİ

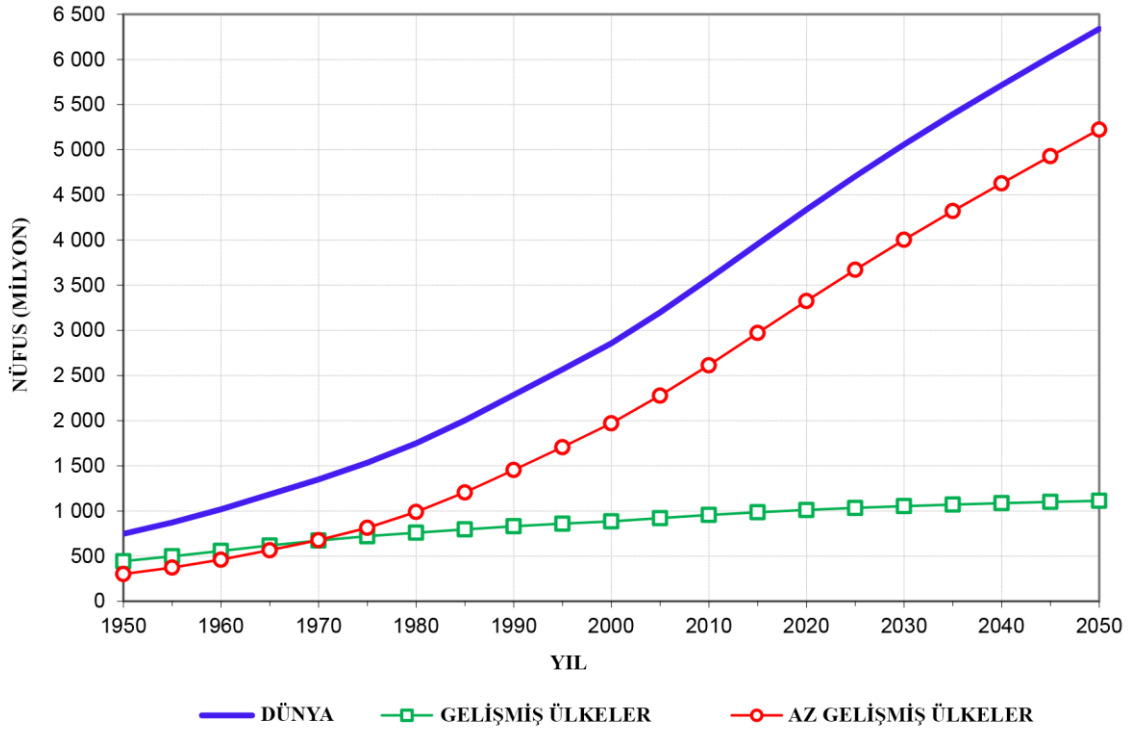
2.1. ENFORMEL KENTLEŞMENİN ORTAYA ÇIKIŞI

On dokuzuncu yüzyılda Sanayi Devrimi'ni yaşayan ülkelerde sanayileşmenin kentlerde yarattığı çekim ve kırdaki tarımsal üretimin ticarileşmesi, köylülerin kentlere akmasına sebep olmuştu. Bu kritik bir gelişmeydi çünkü yüzlerce yıldır köylerde kendi halinde tarım yapan kitleler, ilk kez alışkanlıklarını bırakıp kentli işçi olmaya çalışıyordu. Lefebvre (2011, sf. 20), Sanayi Devrimi sonucunda oluşan “sanayi kenti”nin; insanlığın kırsallıktan kentselliğe evrilmesi sürecinde önemli bir aşama olduğunu savunur. Ancak yine de sanayi kenti “kentsel devrim” sürecinde nihai noktayı ifade etmez. Çünkü o dönemde “sanayi kenti” aşamasındaki Batı ülkelerinin nüfusları dünyanın bütününü düşündüğümüzde azınlık durumundadır. Dolayısıyla insanlığın yalnızca bir kısmı kentsel toplumun bir parçası olarak yaşamaktadır. Türkiye'nin de dahil olduğu, yerkürenin geri kalan büyük bölümünde ise kırsal toplumlar hakimdir. İnsan nüfusunun tümünden kentlileşmesi için bir yüzyıl daha beklenmesi gerekecektir.

İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar, ilk sanayileşen ülkeler ile Üçüncü Dünya olarak bilinen sanayileşmemiş ülkeler arasındaki kentli - kırsal ayrımı korunmuştur. Ancak 1929 krizi ve savaşla büyük çöküş yaşayan kapitalist sistemin savaştan sonra geçirdiği yapısal dönüşüm Üçüncü Dünya ülkelerini de küresel ekonomik sistemine dahil eder. Benzer bir krizin tekrar yaşanmaması adına yapısal dönüşüme uğrayan kapitalist üretimin ölçeği, ülke ölçeğinden dünya ölçeğine genişlemiştir. Üretimin küreselleşmesi ile kapitalist dünya bir bütün haline gelmiş, bu sistemin parçası haline gelmek zorunda kalan Üçüncü Dünya ülkelerinde ciddi yapısal dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu süreç Üçüncü Dünya devletlerinde, tarımsal üretimin ticarileşmesiyle birlikte köylülerin yoksullaşmasına yol açmıştır. Böylece Latin Amerika'dan Afrika'ya, Orta Doğu'dan Güney Asya'ya, Üçüncü Dünya devletlerinin köylüleri kırdan barınamamaya başlamışlardır. Buna ek olarak, tıptaki devrimlerin yarattığı nüfus patlaması, ulaşımın kolaylaşması ve kitle iletişiminin gelişmesinin de etkisiyle köyden kentlere büyük bir göç dalgası başlamıştır. Hobsbawm bu süreci Marx'tan alıntıyla “köylülüğün ölümü” olarak tanımlar ve bunun insanlığın

geçmişle bağıını koparması anlamına geldiğini söyler (2013, s. 390). Bu geri dönüşsüz gelişme ile Sanayi Devrimi'yle başlayan kentleşmenin bütün dünyayı sardığını ve insanlığın artık kentsel bir varlık olarak hayatını sürdüreceğini söylemek mümkündür.

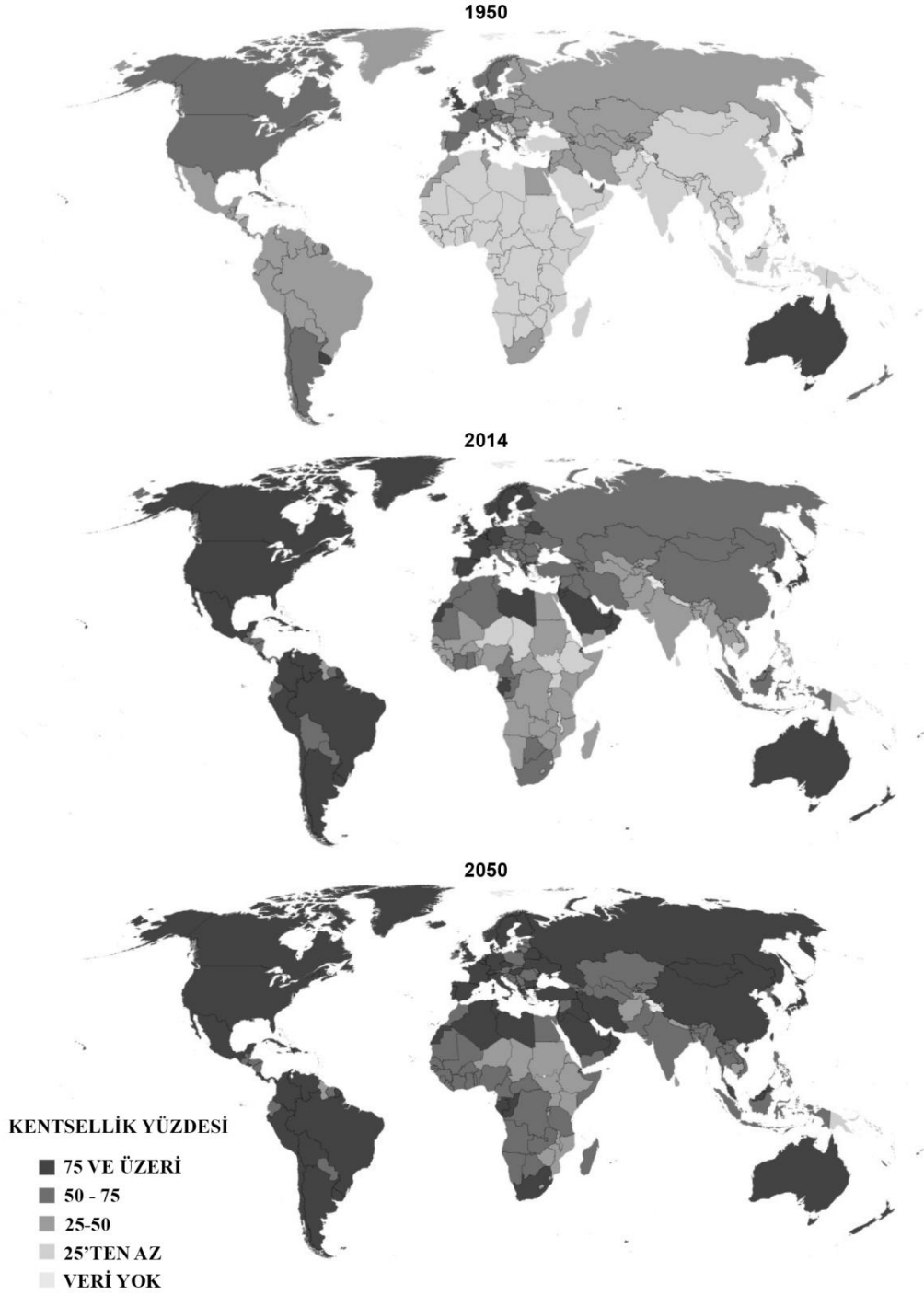

Şekil 2.1. 2050'ye kadar tahmini dünya nüfusunun gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere göre dağılımı (UN, 2014)

Yirminci yüzyılın yeni kentleşme dalgasını gelişmiş ülkelerin on dokuzuncu yüzyılda yaşadığı kentleşme ile kıyaslırsak arada hem nitelik hem de nicelik bakımından büyük bir fark olduğunu görürüz. “Üçüncü Dünya'nın kentleşmesi, çap ve hız bakımından Viktorya dönemi Avrupa'nın kentleşmesini epey geride bırakır. 1910'da Londra'nın nüfusu 1800'deki nüfusundan yedi kat fazlaydı, ama Dakka, Kinşasa ve Lagos'un her birinin bugünkü nüfusları 1950'deki nüfuslarından kırk kat fazladır” (Davis, 2010, s. 16). Böyle bir uçurumun yaratacağı kentsel ortamın farklı olacağı açıktır. Dahası iki dönem bağlamsal olarak da oldukça farklıdır. On dokuzuncu yüzyılda Batılı ülkelerde kentleşmeyi tetikleyen şey sanayileşmeydi. Bu süreçte, kapitalizmi geliştiren ülkeler, kendi köylülerini proleterya dönüştürmekteydi. Oysa yirminci yüzyılın ikinci yarısı, aynı ülkelerin

kapitalist sistemi Üçüncü Dünya ülkelerine genişletmesi tarafından şekillenmiştir (Gilbert Gugler 1987, s. 49). Üçüncü Dünya ülkeleri ise, genellikle sömürgeleikten yeni çıkmış, kalkınmak isteyen ama küresel kapitalist sistemin karar verici tarafında olmadıkları için bağımlı devletler konumundadır. Bu devletler sanayileşme hamlesini başlatmıştır ancak göçü tetikleyen esas faktörün sanayileşme ya da iş arzı olmadığını kentlere göç eden köylülerin sanayi işçisi haline gelmemelerinden anlayabiliriz. Çünkü “’Aşırı kentleşme’yi iş arzı değil, yoksulluğun yeniden üretimi yönlendirmektedir” (Davis, 2010, s. 31). Kentte kırdan kopan kitleleri emebilecek kadar iş arzı olmadığı için yeni gelenler kayıtdışı ekonomiye katılmaktadır. Oysa Sanayi Devrimi ilk yaşandığında Londra’ya, Chicago’ya göç edenler çiftçilikten sanayi işçiliğine geçiş yapıyordu. Aradaki bu nitelik ve nicelik farkı, Üçüncü Dünya kentleşmesinin önceki deneyimlerden farklı bir fenomen olmasını açıklamaktadır.

Hızlı kentleşmenin konut sorununa sebep olması bilindik bir olgudur ama sorunun boyutları bağlama göre değişmektedir. On dokuzuncu yüzyıldaki sanayi işçileri, Dickens romanlarından da anlaşılacağı üzere, kentlerdeki çöküntü bölgelerinde, çağımızın enformel kentlerindeki çoğu kişiden daha kötü koşullarda barınıyordu. Antik çağın metropolü Roma şehrinde de benzer bir durum olduğu ve gecekonduların inşa edildiği bilinmektedir. Kentlerin “normal” konut üretim yöntemlerinin “anormal” kentleşme hızı karşısında çaresiz kaldığı bu herkesin bildiği örneklerde görülürken kentleşme hızı ve boyutunun çok daha “anormal” olduğu Üçüncü Dünya kentlerinde enformel kentleşmenin kaçınılmaz olduğu açıktır. Kaldı ki Üçüncü Dünya devletleri gelişmiş ülkelere çok daha yoksul ve zayıftır. Hobsbawm, bu ülkelerin kentlerindeki yirmi milyon insanın bir arada bulunmasının ancak plansız ve dağınık bir biçimde mümkün olacağını söyler (2013, s. 396).

Şekil 2.2. Ülkelere göre kentsel nüfus yüzdeleri (UN, 2014)

Kaçınılmaz gelişmelerin köyden kente göçü tetiklediği ama kentlerdeki resmi konut arzının yetersiz kaldığı bir durumda zaten resmi yollardan konut edinemeyecek kadar yoksul olan göçmenler çareyi başkalarının arazilerine kendi evlerini yapmakta bulurlar.

Gecekonduların dünyanın her yerinde aynı dönemde kendiliğinden ortaya çıkmış olması, bunun ne kadar doğal bir gelişme olduğunu göstermektedir. Kemal Karpat'a göre dünya genelinde yerel, bölgesel ve kültürel farklılıkları aşan bu kadar yaygın başka bir sosyal fenomen bulmak zordur (1976). Böylece 1950'lerden itibaren, her ülkenin kendine mahsus koşullarına bağlı olarak farklı arazilere, farklı malzemelerle farklı yöntemlere milyonlarca gecekondu inşa edilmeye başlanmıştır. Kahire'de antik mezarlar, Makoko'da göl, Sao Paulo'da elverişsiz dik yamaçlar, İstanbul'da devlet arazileri ya da herhangi bir ülkede çöplük, kanalizasyon kenarı veya sadece kaldırımlar gecekondu için arsa olabilmektedir. İnşaat malzemesi olarak ise, o bölgede en ucuz neyse o kullanılmaktadır: ahşap, tuğla, briket, teneke... Dolayısıyla dünya gecekonduları hakkında tipolojik bir genelleme yapmak zordur. Sahip oldukları konfor koşullarının farklılığı da ortak bir sınıflandırmaya tabi tutulmalarını zorlaştırmaktadır. Örneğin, Nijerya'daki gecekonducular günümüzde dahi temiz suya erişemezken, Türkiye'deki gecekonducular böyle bir sıkıntıyı hiç yaşamadıkları gibi zaman içinde resmi konutlara dahi ulaşabilmişlerdir. Gilbert ve Gugler, devletin refah seviyesiyle gecekonduların kalitesi arasında korelasyon bulunduğunu savunmaktadır (1987 s. 83). Bu durum gecekonduları değerlendirirken belirli örnekler üzerinden konuşmayı gerekli kılıyor. Burada kritik olan gecekonduların dünya genelinde ne kadar yaygın bir fenomen olduğunun anlaşılması gerektiğidir. 1996'daki BM-HABITAT'ın raporuna (s. 239) göre dünyadaki resmi konut arzı, konut stokunun ancak yüzde 20'sini karşılayabilmektedir. Bu veri, dünya üzerindeki en büyük konut üreticisinin; mimarlar ya da devletler değil, bir milyar gecekonducu olduğu anlamına gelmektedir.

Gecekondu fenomenini, Castells'in 'kentsel mekanın ekonomik sistemden bağımsız değerlendiremeyeceği' yönündeki yaklaşımıyla birlikte değerlendirmek doğru olacaktır (1977). Bir yanda alışveriş merkezleri, kapalı siteleri ve gökdelenleri, diğer yanda gecekondu mahalleleriyle ikiye bölünmüş Üçüncü Dünya kentleri, gelir dağılımı sorununun kentsel mekana yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Tekeli, Gülöksüz ve Okyay'a göre de, "Üçüncü Dünya şehirleri, içinde buldukları dünya kapitalist işbölümünün ortaya çıkardığı fonksiyonları görürler" (1976, s. 12). Gilbert ve Gugler (1987, s. 3) ise bu durumu tek cümleyle özetler: "Üçüncü Dünya'daki yoksullar yoksuldur çünkü Birinci Dünya'daki zenginler zengindir." Gecekonduların oluşmasında Birinci ve Üçüncü Dünya'nın arasındaki eşitsizliğin yanı sıra Üçüncü Dünya'nın kendi içindeki

eşitsizlik de etkindir. Böyle bir kavrayıştan yoksun olan yaklaşımların yetersiz kalacağı açıktır.

2. 2. ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Gecekonular, sınıfsal konutlar olarak kabul edilirse, kentli orta sınıfların gecekonducuları işgalci olarak görmeleri anlaşılır bulunabilir. Benzer değer yargılarıyla hareket eden devletlerin de, gecekonularla karşılaştıklarında ilk tepkileri onları yok etmeye çalışmak olmuştur. Zaten kırdan yaşama imkanı kalmadığından kentlere göçen kitleler için, geriye dönmek ihtimal dahilinde olmadığından, her yıkımdan sonra gecekondu mahalleleri yeniden kurulur. Gecekonuların yıkılarak bitmeyeceği zamanla anlaşılınca, devlet destekli toplu konutlar bir çözüm olarak gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Latin Amerika’da iddialı modernist süperbloklar inşa edilir. Türkiye’de de kamu destekli çeşitli yapı kooperatifleri kurulur. Ancak “orta sınıfın kamu konutlarını gasp etmesi neredeyse evrensel hale gelmiştir” (Davis, 2010, s. 87). Çünkü bunlar tam anlamıyla sosyal konut değildir ve oturabilmek için bedel ödenmesi gerekmektedir. Yoksullar toplu konutlarda oturmanın bedelini karşılayamadığı gibi, iş alanlarından uzakta inşa edilen bu konutlarda oturmak sürdürülebilir değildir. Bu yöntemin işlemediği görülünce hızla terk edilir. Pruitt – Igoe faciasının toplu konutun gözden düşüşünün sembolü olduğu yönündeki değerlendirmeler yaygındır. Ancak sosyal konutların başarısızlığının kabulünü, devletlerin sosyal konut üretmekten vazgeçip, konut sorununu kendi haline bırakmasına bahane olarak kullanması olarak değerlendirmek de mümkündür. Pruitt-Igoe ve Türkiye’deki kooperatiflerin işlememesinin sebebi, onların gerçek anlamda sosyal konut olmamalarıdır. Devletler, yoksul kitle için gerçekten ulaşılabilir sosyal konutlar üretilebilseydi belki de sorun bu kadar büyümeyecekti. Nitekim sosyalist dünyada hiç gecekondu görülmemesi bu argümanı güçlendirmektedir. Hatta Çin’de son 30 yılda, kırdan kente göçen kitlelere yılda ortalama bir milyon konutun formel kanallardan (devlet ve özel sektörün işbirliği ile) sağlanması gecekonduyunun tek çözüm olmadığını ortaya koymaktadır (Rizardi ve Hankun, 2014).

Mimar John Turner'ın Peru'daki araştırmasından sonra geliştirdiği fikirler, enformel kentleşme konusunda günümüze kadar gelen güçlü bir damar yaratmıştır. *Freedom to Build* (1972) adlı kitabında Turner, gecekonduların bir sorun değil, çözüm olduğunu savunur. Gecekonduların hem ekonomik bir çözüm olduğunu hem de kullanıcıları tanımayan mimarların yukarıdan dayatacağı projelerde yaşamaktansa; kişinin kendi ihtiyacına göre inşa ettiği evde yaşamasının daha tatmin edici olduğunu iddia eder. Kitapta bu durum ABD'de orta sınıfların kendi konutlarını inşa etmeleri örneğiyle desteklenir. Bu yaklaşım, kamu konutlarının gözden düşmesinin ardından resmi kurumlarca kabul görmüştür. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası, Üçüncü Dünya bölgelerinde “gecekondu iyileştirme” ve “altyapısı hazır arsa dağıtımı” projelerini bu temele dayandırmışlardır (Imparato ve Ruster, 2003). Böylece devletin konut üretmesi gerektiği kabulü, yerini yoksulların becerisini yücelterek; ona kendi işini görmesi için yardım edilmesi gerektiği kabulüne bırakmıştır. Ancak Davis (2010, s. 95), bu anlayışın devletin barınma hakkını sağlama konusundaki vaatlerini yerini getiremediği gerçeğinin üzerini örtmeye yaradığını savunur. Dünya Bankası'nın çöküntü bölgelerine ayırdığı ödenek de bu anlayışla birlikte azaltılmıştır. IMF'nin 1970'lerden başlayarak, Üçüncü Dünya ülkelerine dayattığı neoliberal ekonomik politikalar, devletlerin zaten az olan etkisini daha da zayıflatmış, devlet gecekondularla ilgili bir uygulama yapmaktan tamamen vazgeçmiştir. Neoliberal iktisatçı Hernando de Soto'nun, “gecekondu sahiplerine mülkiyet hakkının verilmesi kendilerinin zamanla mikro girişimcilere dönüştürür ve bedel ödenmeden zenginleşilir” şeklinde özetlenebilecek görüşü de Turner'ın fikirlerini ve Dünya Bankası'nın uygulamalarını desteklemiştir (2000). Ancak, bu uygulamaların akıbetini araştıran Gökmen, şöyle bir sonuca varır: “Mevcut enformel yerleşmelerin iyileştirilmesi ve arsa ve hizmet sağlanması programlarının uygulamalarının sonuçları, iyileştirilen alanlarda arsa fiyatlarının ve kiraların artması şeklinde olmuş, bir süre sonra dar gelirli aileler bu yerleşmeleri terketmişler, yerlerini üst-orta gelir grupları almıştır” (1998, ss. 99-100).

Bu yaklaşımların temelindeki esas çelişki, Turner'ın yücelttiği kullanıcı-tasarımcı-işçi birliğinin bir mit olmasıdır. Türkiye örneğinde, gecekondulaşmanın daha başlarında “gecekondu ağaları”, gecekondou ustaları, gecekondou kiracılığı ve ticari olarak gecekondou satanlar mevcuttur. İleride detaylandırılacağı gibi, özgür iradesiyle ihtiyaçları doğrultusunda gecekondou inşa eden bağımsız özne, genel gecekondou fenomeni içinde

azınlıktadır. Gecekondu üretiminde genellikle, devletin bıraktığı boşluğu doldurup haksız kazanç elde eden gecekondu spekülörleri etkindir. Dolayısıyla gecekondu sahiplerinin sadece bir çözüm olduğunu söylemek, devletin etkisiz kalmasının meşrulaştırılmasının ve eşitsizlikleri yeniden üretmenin aracı olmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi, enformel kentleşme, kapitalist sistemin yapısal çelişkilerinden kaynaklanmaktadır. Sistem yoksulları ürettiği ve devlet etkisiz kaldığı sürece gecekondu sahipleri önlemeye çalışmak da, onları çözüm varsayıp eşitsizliği görmezden gelmeye çalışmak da nafi değildir. Sonuç itibarıyla, gecekondu inşa edenler konut sorununa bir çözüm getirmişlerdir ama bu çözüm hangi aktörler için işlevseldir; ya da sadece çözümsüzlüğün kabulü müdür diye sorulabilir. Bu noktada, kentleşme ve konut sorunu konusunda bir aktör olarak gecekondu sahiplerinin söylediği sözün anlaşılması için, onların eylemlerine ve politik tepkilerine bakılması doğru olacaktır.

2. 3. ENFORMEL KENTLEŞMENİN POLİTİK BAĞLAM

Gecekondu sahipleri inşa eden kitlelerin politik yönelimleri, onların yaşadığı sosyal ve fiziksel çevredeki değişimle doğrudan bağlantılıdır. Kapitalist dünya ekonomisinin geçirdiği dönüşümün, Üçüncü Dünya sakinlerini, kentsel toplumun üyelerine dönüştürdüğünü belirtmiştik. Kırdaki geleneksel dünyalarını geride bırakıp, tanımı gereği modern olan büyük kentlere taşınan kitlelerin kültürel dönüşüme uğraması kaçınılmazdır (Hobsbawm, s. 492). Ancak bu dönüşüm, beklendiği gibi, kitlelerin zamanla kentsel modern kültüre asimile olması şeklinde gelişmemiştir. Bunun sebebi, kente göçen kitlelerin kentli kültür tarafından emilecek kadar küçük olmamasıdır. Kentlere olan göçün hızı ve büyüklüğü sebebiyle yeni kentliler, ne geleneksel ne de modern olan; ama ikisinin melezlenmesinden doğan bir kent kültürü geliştirmişlerdir. Yaşadıkları gecekondu mahalleleri de kır – kent arası bir fiziksel çevre oluşturduğu için bu melez kültürün bir parçası olarak görülebilir. Bu yeni kültürün temeli, modernitenin parçaladığı geleneksel kültüre ait öğelerin, yeni kimlikler ve cemaatler aracılığıyla yeniden üretilmesidir. Kendisine tamamen yabancı kent ortamıyla karşılaşan kitleler, kendilerini tanımlamak için kökene dayalı kimliklere sarılırlar. Din, dil, kast, memleket, akrabalık ilişkileri kentlerde ‘biz’ ve ‘onlar’ı ayırt etmek için kullanılmıştır (Gilbert ve Gugler, 1987, s. 142). Kökene dayalı ilişkiler, kimlik tanımlayıp kentin yabancılaştırıcı etkisinden korunmayı sağladığı kadar, gecekondu sahibi olmak gibi tamamen pratik ihtiyaçlara cevap verebildiği için de işlevseldir. Türkiye’deki

gecekonducuların hemşehrlik temelinde kurulması da bu olgunun yansımasıdır. Hemşehrlik ilişkileri yeni kentlilerin kentte tutunabilmeleri için gerekli olan dayanışmayı sağlar. “Dayanışma örüntüleri, gecekonducuların buldukları koşullara adapte olmak için geliştirdikleri etkili yöntemlerdir. Şartlarının iyileşmesi ancak örgütlü eylemle mümkün olur” (Gilbert ve Gugler, 1987, s. 138). Resmi kurumların haricinde inşa eylemi gerçekleştirildiğinde, resmi yaptırımlara direnebilmek için örgütlü hareket etmek gereği ortaya çıkar. İşte bu örgütlülük ihtiyacını karşılayan kökensel temelde örgütlenen gecekondu cemaatleri gecekonducuların politik yönelimlerini de belirlemektedir. Bu tür cemaat yapılanmaları dışında, bireysel olarak gecekondu inşa edebilmek ve onu korumak imkansızdır. Gecekondu bu yüzden bireysel değil kolektif bir emeğin ürünü olarak görülmelidir. Daha sonra tartışacağımız gibi Çayan Mahallesi’nde de örgütlü emek esastır, ancak kökene dayalı cemaat ilişkileriyle değil de politik bir örgütlenme aracılığıyla kurulduğu için ayrıksı bir örnektir.

Kente yeni gelen yoksulların karşılaştıkları koşulların zorluğundan dolayı sistem karşıtı olmaları beklenebilir. Ancak gecekonducuların hakim politik tercihleri kriz durumları hariç radikalizme kaymamıştır. Bunun sebebinin “görelî yoksunluk” olgusu olduğu savunulmuştur (Tansı Şenyapılı, 1981, s. 39). Görelî yoksunluk, kişinin yoksunluk ya da tatmin duygusunun oluşmasının, kendisini kıyasladığı duruma bağlı olmasıdır. Kente yeni gelenler kendilerini kentlilerin konumlarıyla değil, kırdaki eski halleriyle kıyaslarlar. Kırsal yoksunluk sebebiyle terk edenlerin ekonomik durumu kentlerde yükselmiştir. Kentteki durumlarını geçmişteki halleriyle kıyaslayan gecekonducular isyan değil tatmin ve iyimserlik duygusu yaşarlar. Dahası gecekondu bölgeleri fiziksel yapılı çevre olarak, toplumsal çevreleri de geleneksel cemaat yapılanmaları sebebiyle köylerdeki yaşama benzer olduğu için gecekonducular kentin yabancılaştırıcı etkisinden korunmuşlardır (Karpata, 1976, ss. 36-38). Kentte tutunabildikleri sürece isyan etmeleri için sebep yoktur. Kentte tutunabilmeleri de bir konuta ve işe sahip olmalarına bağlıdır. İş ihtiyaçlarını kayıtdışı sektör, konut ihtiyaçlarını ise gecekonducular karşılar. Ancak gecekonducuların inşa edilebilmesi, yıkılmaması ve kentsel hizmetlerden faydalanabilmesi için devletin en azından göz yumması şarttır. Demokratik seçimlerin yapıldığı Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye gibi ülkelerde bu durum “klientelizm” olgusuyla birlikte gerçekleşir. Klientelizm, gecekondu topluluklarıyla siyasi otorite arasındaki oy – hizmet alışverişi olarak

özetlenebilir (Gilbert ve Gugler, 1987, s. 138). Kökene dayalı ilişkiler temelinde örgütlenen gecekondu cemaatlerinin oy verip iktidar ettiği kişiler, gecekonduculara hizmet götürür. Bu alışveriş devam ettiği sürece gecekonducular sistemin merkez partilerini desteklemeye devam ederler. Siyasi radikalizmin gecekonducularda zemin bulabilmesi için iki koşulun oluşması gerekir. Birincisi, gecekonducuların kentte yeterince zaman geçirmiş olması ve kendilerini kırdaki durumlarıyla değil, kentli orta ve üst sınıflarla kıyaslamaya başlamalarıdır. İkincisi klientelist ilişkilerin geçersiz olacağı bir ekonomik ve toplumsal kriz ortamının oluşmasıdır (Karpas, 1976, s. 45). Özetlemek gerekirse, gecekonducuların politik yönelimi kentte tutunabilmeleriyle belirlenir. Kentte tutunabilmeleri ise kökene dayalı ilişkileri sayesinde gecekondu inşa edebilmelerine bağlıdır. Bu ilişkiler işlev gördüğü ve gecekonducular kentteki durumlarından hoşnut olduğu sürece sistem karşıtı hareketler için ortam oluşmaz.

1974'teki küresel ekonomik kriz birçok ülkede gecekonducuların radikalleşmesine zemin olacak ortamı hazırlamıştır. "1973'ten sonraki yirmi yılın tarihi, yönünü kaybetmiş, istikrarsızlığa ve krize sürüklenen bir dünyanın tarihidir." (Hobsbawm, s. 544). Krizle birlikte dünya savaşından sonraki büyüme döneminin yarattığı iyimser hava dağılmıştır. Avrupa'da sosyal devlet uygulamalarının sonuna gelinirken küresel neoliberal ekonominin ayak sesleri duyulmaya başlandığı bir döneme girilmiştir. Bu sırada Vietnam'daki ABD'nin yenilgisi, 68 hareketlerinin etkisi ve çeşitli sömürge ülkelerde art arda yaşanan devrimlerle birlikte dünya genelinde sosyalist devrimci hareketler yükselmektedir. Bu dönemde Soğuk Savaşın çatışma mekanı olan Üçüncü Dünya devletlerinde gerilla mücadelesi başlıca devrimci mücadele biçimi olarak görülmektedir (Hobsbawm, s. 588). Che ve Mao Üçüncü Dünya'daki devrimcilerin ilham kaynağıdır. Türkiye'de de 70'li yıllarda siyasi ve ekonomik istikrarsızlık hüküm sürmekte, devrimci hareketlerin etkinliği artmaktadır. Gecekonducularla devrimci hareketlerin kesişmesi bu döneme rastlar. İleriki bölümlerde ele alınan, Çayan Mahallesi ve 1 Mayıs Mahallesi örnekleri bizzat devrimci örgütler tarafından planlanıp kurulan gecekondu yerleşimleridir. Gilbert ve Gugler (s. 145), Üçüncü Dünya kentlerinin en ilgi çekici politik eyleminin bu tür politik toplu işgaller olduğunu belirtir. Özellikle Şili'de bu dönemde, *campamento* adı verilen organize işgaller neticesinde gecekondu mahalleleri inşa etmek yaygın bir pratik haline gelmiştir. Handelman (1975, s. 40) *campamentoların* önemini şöyle belirtir:

Campamentolar varolan sosyo-politik düzenden bağımsız olduğu ve temel beledi hizmetlerden mahrum olduğu için, sakinleri günlük sorunlarla baş edebilmek adına kendi kurumlarını yarattılar: adalet mekanizması, konut, yerel yönetim vb. Frei ve Allende hükümetlerinin çoğu polisi, sosyal yardım kurumları, mahkemeleri ve bürokratları *campamentolar*da varlık gösteremezler. Bu yüzden marjinal örgütler, topluma kitlesel katılımçılık ve siyasi bilinç sağlayan yeni alternatif kurumlarını yarattılar. Böylelikle inşa edilen mahalleler, yeni kitlesel sosyal düzenin çekirdekleri haline geldi.

Eğer Şili'deki askeri darbe bu tür *campamento* organizasyonlarını yok etmeseydi, onların politik uygulamalarının dikkate değer sonuçları olabilirdi. Bazı *campamentolar* fiilen devlet içinde özerk devletler gibiydi. Yerel mahkemeler, çalışma kampları ve diğer idari mekanizmalar, gelişmekte olan dünyanın kentsel yoksullarına normalde erişmeleri imkansız olan aktif politik katılım sağlamaktaydı.

Klientelist ilişkiler kurmayı reddeden bu tür bölgelere devletin tepkisi diğer gecekondular bölgelerine kıyasla çok daha sert olmuştur. Çünkü iktidar partileri bu mahallelerden diğer bölgelerde olduğu gibi hizmet karşılığı oy alamamakta, dahası mahallelerin fiili özerk halleri devletin iktidarını tehdit etmektedir. Bu bölgelerde, güvenlik güçleriyle militanlar arasında ölümlerle sonuçlanan çatışmalar yaşanır. Devlet, bu mahalleleri ortadan kaldırmak için her yolu dener. Meksika'da devlet Chihuahua ve Monterrey kentlerinde Komünist Parti ve militan öğrenci gruplarının savunduğu gecekondular mahallelerini zor kullanarak bertaraf edemeyince, gecekondularını legalize ederek sakinlerini sisteme uyumlu hale getirmeye çalışır (Varley, 1998, s. 178). İki mahallede de hakim örgütler yasallaşmaya direnirler. Türkiye'de de yaşandığı gibi mülkiyet sahipliği bireyselleşmeyi artırarak örgütlü mücadelenin gücünü zayıflatmaktadır. Fernandes ve Varley (1998, s. 10), enformel kentleşmenin yasallaştırılmasının kapitalist birikim için yapıldığını ve direniş pratiklerinin kaybolmasına sebep olduğunu savunur. Yasallaştırma, radikal gecekondular mahallelerinin sunduğu alternatif konut üretim yöntemini sisteme asimile etme çabası olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak gecekondular mahallelerinde iki tür politik atmosferin oluştuğu gözlenmektedir. Pratik ihtiyaçları karşılandığı sürece konutsuz kitleler, devleti müttefik olarak görmektedir. Kökene dayalı cemaatler ve klientelist ilişkilerin mümkün kıldığı bu düzende, gecekondular üretimi sisteme uyumlu bir kentleşme meydana getirmektedir. Bu uyumun bozulduğu noktada ise gecekondular kolayca sistem karşıtı politik hareketlerin mekanı haline gelebilmektedir. Böyle durumlarda, politik grupların bizzat inisiyatif alıp gecekondular mahalleleri inşa ettiği örnekler görülmektedir. Ana hatlarıyla çizdiğimiz bu çerçeveye bağlı

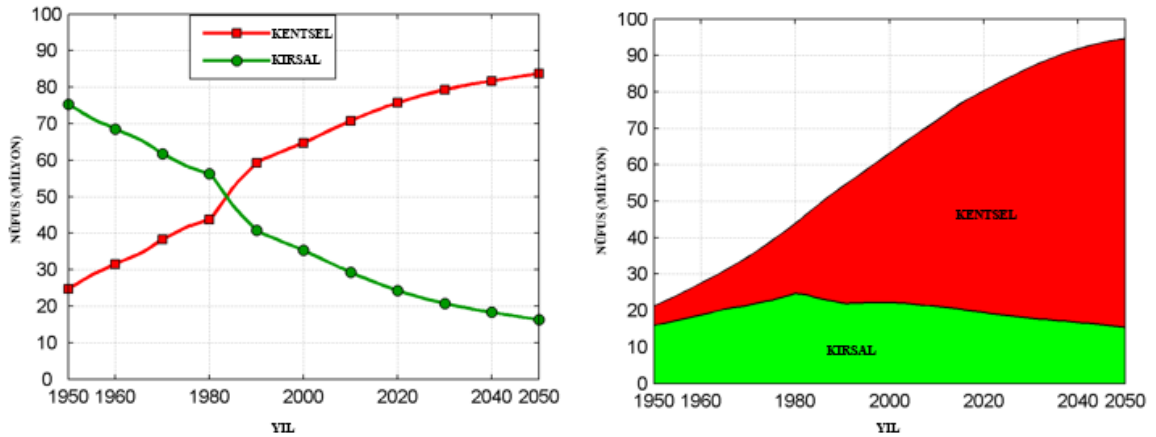
kalmak kaydıyla, her ülkenin gecekodu ve politik geçmişı kendi bağlamına göre farklılaşmaktadır. Şili ve Meksika örneklerine benzer bir radikal gecekodu mahallesi olan Çayan Mahallesi'ni anlamak için de Türkiye'nin koşullarını incelemek yerinde olacaktır.

3. TÜRKİYE'DE GECEKONDU

3.1. GÖÇ VE KENTE UYUM SÜREÇLERİ

İstanbul'un ilk gecekonduları 1945'te Zeytinburnu'nda inşa edilmeye başlanmış (Tekeli, 2013, s. 156) olsa da gecekonduların temel konut arzı haline gelmesi 1950'den sonra başlayan kırdan kentlere kitlesel göçün sonucunda olmuştur. Kırdan kente göç olgusu, yukarıda anlatılan, 2. Dünya Savaşı sonrasında küresel kapitalist sistemin Üçüncü Dünya'yı dönüştürmesi bağlamında değerlendirilmelidir. Yapılan çalışmalar (Tansı Şenyapılı, 2004, ss. 117-119, Keyder, 2014, ss. 147-174; Tekeli, 2014, ss. 68-95, Önder Şenyapılı, 1978, ss. 13-26, Kıray, 2007, ss. 95-99) 1950'li yıllarda devletçi ekonominin terk edilip liberal ekonomiye geçilmesi ve Marshall yardımı uygulamalarının sonucu olarak tarımsal yapının dönüşmesinin göçe sebep olduğunu ortaya koymuştur. Tarımda mekanizasyonun artışı, geçimlik yerine pazar için tarımsal üretim yapan işletmelerin ortaya çıkışı, pazarı bütünleştirmek için karayolu ağının genişlemesine paralel olarak kırsal nüfustaki artış, köylülerin topraksızlaşmasına ve yoksullaşmasına sebep olmuştur. Kırdan barınamayan topraksız köylüler, iş bulabilme ümidiyle başta mevsimlik, sonradan temelli olarak kentlere göç etmeye başlamışlardır. 1960'tan itibaren ekonomide liberal uygulamalardan vazgeçilip İthal İkameci Sisteme geçilmiş, 1980'deki askeri darbeye kadar bu ekonomik model geçerli olmuştur. İthalatı kısıtlayıp kentlerin sanayileşmesi için teşvik yaratmaya dayanan İthal İkameci Sistem, tarımsal sektörün daha da daralmasına sebep olmuştur. Böylece 1950'lerde başlayan kırdan kente göç, sürekli bir hal almıştır. 1990'lardaki Güney doğu illerinde yaşanan köy yakma – boşaltma gibi olaylar da kentlere göçü artırmıştır. Böylece yakın zamana kadar devam eden bu kırdan kopuş süreci, Türkiye'yi kırsal nüfusun hakim olduğu bir ülke olmaktan çıkarıp, kentsel nüfusun çoğunlukta olduğu bir ülkeye dönüştürmüştür.

Şekil 3.1. Türkiye'deki kentsel ve kırsal nüfusun değişimi (UN, 2014)

Kalkınmakta olan Türkiye'nin mali durumu, diğer Üçüncü Dünya devletleri gibi kentlere gelen kitlelere resmi yollardan iş ve konut sağlamakta yetersiz kalıyordu. Kentlerin yerleşik kültürü ile kırdan gelen kitlenin alışkanlıkları arasındaki uyumsuzluğun kent kültürü lehine bozulması, yani köylülerin kent ortamında asimile olması göçün büyüklüğü sebebiyle imkansızdı. Bu nedenle kendi uyum stratejilerini yaratmak ve uygulamak zorunda kalmışlardır (Kıray, 2007, s. 185). Yeni kentliler hayatın üç alanında kendi çözümlerini geliştirmişlerdir. Birincisi istihdam alanındaki kayıtdışı ya da marjinal sektörün ortaya çıkışıdır. “Şehre gelen bu göçün geriye dönüşü genellikle yoktur. O halde bu bağımsız göç süreci şehirde yaşama olanaklarını şehrin iş yapısını değiştirerek sağlayacaktır. Bu şekilde bağımsız göç süreci şehirlerde marjinal kesim denilen iş türlerinin oluşmasında etkili olacaktır” (Tekeli, 2014, s. 39). İkincisi sosyal güvenlik ve toplumsal örgütlenme alanında kurumsal ilişkilerin yerine kökene dayalı ilişkilerin işlev kazanmasıdır. Hemşehrilik, akrabalık gibi kökene dayalı ilişkilerin, yeni kentliler için göçten iş bulmaya, gecekondulu sahibi olmaktan politik tercihlerin oluşmasına kadar sosyal hayatın her alanında etkili olduğu gözlenmektedir. Üçüncü uyum mekanizması ise konut alanında ortaya çıkan gecekondulardır. Resmi konut arzı yetersiz kaldığı için, yeni kentlilerin kendi konutlarını inşa etmekten başka çaresi kalmamıştır. Böylece kentlerin çeperlerine gecekondulu mahalleleri eklenmeye başlamıştır. “Çevre ülkelerin çoğunda olduğu gibi bu büyük nüfus hareketi, köyün dışarıya açılmasını yansıtan gecekonduları da beraberinde getirdi. Sonuçta toplumsal dengeler altüst oldu. Artık, iktisadi ve kültürel

üstünlüğüyle yönetici sınıfa ait olan ve Avrupa metropollerleriyle özel ilişki içinde bulunan geleneksel şehir yoktu” (Keyder, 2014, s. 169). Ancak gecekondu fenomenini daha iyi kavramak için onu diğer uyum mekanizmalarıyla birlikte ele almak doğru olacaktır. Bu üç mekanizma daha önce ne kentlerde ne de kırdaki bulunmaktaydı. Hepsi gecekonducuların müziği arabesk gibi kentle köyün melezlenmesinden ortaya çıkan yeni unsurlardır. Kırsal kent arasındaki geçiş sürecinde işlevsel olan bu mekanizmalar, kendilerine ihtiyaç kalmadığında ise ortadan kalkmaktadır.

1. Kayıtdışı sektör. Fiziksel mekanın ekonomik mekanın yansıması olarak görürsek gecekonducuları kayıtdışı (marjinal) işçilerin konutları olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Araştırmalar, gecekondu nüfusunun resmi örgütlü işlerde değil, kayıtdışı işlerde çalıştıklarını ortaya koymuştur. “Örgütlü iş kesimlerinin ememediği ve şehirde yaşamak zorunda olan bir artık işgücü olduğunda marjinal kesim doğar” (Tekeli, Gülöksüz, Okyay, 1976, s. 213). Mübeccel Kıray (2007, s. 19-21) ve Tansı Şenyapılı (1978, s. 7) gecekonducuların sebebini kentleşme hızının sanayileşme hızından düşük olmasına bağlarlar: “Kente gelen yoksul köylülerin miktarı resmi iş arzından çok daha fazladır. Marjinal sektörden elde ettikleri gelire şehrin en düşük standartlı konutuna bile ulaşmaları imkansızdır. Bu yüzden konut ihtiyacı olabilecek en ucuz yoldan, gecekonducular ile çözülür.” Kayıtdışı sektör, gecekondu nüfusuna istihdam yaratmasının yanı sıra onların tüketim ihtiyaçlarını karşıladığı için de işlevseldir. Satın alma gücü düşük gecekondu toplulukları, kentin resmi pazar imkanlarından faydalanamadığı için sokak satıcıları sayesinde tüketime katılırlar (Tansı Şenyapılı, 1978, s. 25). Ancak kayıtdışı sektörün gecekondu nüfusunda çoğunluğu oluşturması göçün ilk yıllarında geçerlidir. Başta kayıtdışı işlerde çalışan işçilerin bir kısmı kentte geçirdikleri sürenin artmasıyla “çevre” işçi, sanayi işçisi veya küçük üretici haline gelirler (Tansı Şenyapılı, 1981, ss. 45-46). Yasallaşan gecekonducularının değer kazanması da gelirlerini artırır. Böylece gecekonducular sadece kayıtdışı işçilerin mekanı olmaktan çıkıp farklılaşan gelir gruplarının mekanı haline gelir. Yine de gecekonducuların, ekonomik durumun göstergesi olma durumu devam eder. Geliri artan kullanıcı konusunu geliştirir, yıkıp daha kaliteli malzemeyle yenisini yapar ya da daha iyi bir gecekondu mahallesine taşınır.

2. *Kökene dayalı ilişkiler.* Gecekondu mahallelerinde kentin modern kurumlarının yetersiz kaldığı sosyal alanlardaki boşluğu, kökene dayalı ilişkiler doldurmaktadır (Erder, 2013, s. 246). Akrabalık, hemşehrilik gibi kökene dayalı ilişkiler, köyden kente göç sürecinin örgütlenmesinde, uygun arsa bulmakta, gecekonduyu inşa etmek ve yıkıma karşı korumakta gerekli olan ilişkiler ağını ve dayanışmayı sağlar (Ayata, 1990). Sosyal güvencesi olmayan kayıtdışı sektör işçisi işsiz kaldığında gecekondu mahallesindeki hemşehrileri ya da köydeki akrabaları kendisine yardım eder. Dahası gecekondu mahallesindeki köye benzer sosyalleşme ortamı kişinin kente yabancılaşmasını engelleyerek gerilimleri düşürücü etki yapar (Erder, 1999). Kökene dayalı ilişkilerin bu tez bağlamında önemli olan yanı; gecekonduların inşa edilmesini sağlayanın da, siyasi yönelimi belirleyen de bu tür ilişkiler olduğunun anlaşılmasıdır. Kişinin bireysel olarak kentte gecekondu inşa edebilmesine imkan yoktur. Gecekonduların inşa edilebilmesi, yıkılmalarının önlenmesi ve beledi hizmet alabilmeleri için örgütlü hareket etmeleri gerekmektedir. İşte bu örgütlülük kökene dayalı ilişkiler temelinde mümkün olur. İkinci bölümde bahsettiğimiz klientelizm olgusu Türkiye’de de geçerlidir. Hemşehrilik ilişkileri temelinde örgütlenen gecekonducular, siyasi partilerle oy karşılığı gecekonduculara göz yumulması alışverişine girerler. Böylece gecekonducuları inşa etmeleri mümkün olurken siyasi pozisyonlarını da belirlemiş olurlar. Gecekonducuların bu ilişkiler temelinde örgütlenerek inşa edilmesinin ortaya konması, gecekonducuları ‘kişinin kendi evini yapması’ olarak değil de ‘kolektif örgütlü emeğin ürünü’ olarak görmeyi sağlayacaktır. Ancak bazı yazarlar, gecekonducuların inşa edilmesini sağlayan kolektivitinin yol açtığı birtakım olumsuzluklara da dikkat çekmektedir. Sema Erder’in Ümraniye üzerine yaptığı çalışmadan elde ettiği sonuç başta dayanışma ilişkisi olan kökene dayalı ilişkilerin zamanla güç ilişkisine dönüştüğü ve bazı gruplar için adaletsizliklere sebep olduğudur (2013, s. 253 – 257). Işık ve Pınarcıklıoğlu’nun (2013) Sultanbeyli üzerine yaptığı çalışma, kente göçenlerin ilişki ağları sayesinde kente gelme sırasına göre birbirleri üzerinden zenginleştiğini ortaya koymaktadır. Buna göre yeni gelenler kentte dezavantajlı konumda olmaktadır. Ancak onlar da, yoksulluklarını kendilerinden sonra gelen gruba devrederek yükselirler. Bu iki araştırmanın bulguları, başta dayanışma için gerekli olan kökene dayalı ilişkilerin zamanla bazı grupları dışlayıcı güç ilişkilerine dönüştüğünü göstermektedir. Bu sebeple başta yoksulların ‘kent hakkı’na ulaşması gibi görülen gecekondu olgusu, bir süre sonra yeni gelenler için ulaşılması zor ve pahalı bir konut sunum biçimi haline gelmiştir. Çayan Mahallesi ve benzeri politik gecekondu mahallelerinin kuruluşu, kökene dayalı

ilişkilerden bağımsız geliştiği için bu tür adaletsizliklerin yeniden üretilmesini önlediği öne sürülebilir.

3. *Gecekondu*. 1966'da kabul edilen 775 sayılı Gecekondu Yasasının 2. Maddesi gecekonduyu şöyle tanımlar: “Bu konuda sözü geçen gecekondu deyimi ile imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın, kendisine ait olmayan arazi ve arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar kastedilmektedir.” Kıray da benzer şekilde (2007, s. 23) gecekonduyu “başkasının arazisine izinsiz yapılan, düşük standartlı binadır” şeklinde tanımlar. Gecekondular, kentlere göçün sonucunda devletin barınma sorununa çözüm üretmediği durumda kitlelerin kendi kendilerine bulduğu ve sonradan devletin de kabul ettiği bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Devletin yaptığı toplu konutlar, hem sayıca yetersiz hem de yeni kentlilerin ulaşamayacağı kadar pahalı olduğundan, diğer Üçüncü Dünya devletlerinde yaşandığı gibi orta sınıflar tarafından sahiplenilmiştir. Bu sebeple, kentte resmi yollardan barınması mümkün olmayanlar, kentin çeperine gecekondu inşa etmeye başlamışlardır. Gecekondu sahibi olmanın mantığı yapım sürecinin her kaleminin olabildiğince ucuza mal edilmesidir (Önder Şenyapılı, 1978, s. 56). İdeal koşullarda devletin arazisi kullanıldığından arsaya ücret ödenmez, işçi kullanılmaz ve inşa süreci zamana yayılır. Aile yıllar içinde ihtiyacı ve gelirine göre gecekonduyu büyütüp, genişletir. Gecekondu bu yüzden hiçbir zaman bitmiş halde değildir. Ancak yapılan araştırmalar (Alpar ve Yener, 1991, ss. 111-112) arsanın parayla alındığı, inşaat işçisi kullanıldığı örneklerin aslında çoğunlukta olduğunu gösterir. Bunun nedeni gecekondu yapım sürecinin zamanla değişime uğraması ve ticarileşmesidir.

3. 2. GECEKONDU ÜRETİM BİÇİMLERİ

Gecekondular 1950 ile 1980 arası dönemde, başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin büyük kentlerinde üretilen en yaygın konut tipi olmuştur. Yapılan alan araştırmaları gecekondu üretim biçimlerinin zamana ve yere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bir konut tipolojisi olarak gecekondu hakkında fiziksel olarak bir genelleme yapmak, değişkenlerin çokluğu bakımından zordur. Ancak bir mimarlık pratiği olarak gecekondu

üretimini genelleştirmek gerekirse, kabaca iki gecekondü üretim biçiminin olduğu görülür: “Kendin yap” modeli ve “gecekondü ağası” modeli. Göçün ilk yıllarında kendiliğinden ortaya çıkan devletin arazisine barakalar yapma biçimindeki “kendin yap” modelinde tasarımcı, usta ve kullanıcı birliği vardır. Arsa bulabilmek ve gecekondü yapabilmek için gerekli ağı, kökene dayalı ilişkiler sağlar. Buna göre, aynı memleketten olanlar aynı gecekondü mahallesine yerleşmektedirler. Ancak bu yöntem, gecekondü yapımının ticarileşip, kayıtdışı sektör haline gelmesiyle kısa sürede değişmiştir (Yönder, 1998, s. 62). Bu olgu yaygınlığı nedeniyle “toprak yağması” olarak adlandırılmıştır (Tansı Şenyapılı, 1978, s. 57). Kente önce gelip kentte gerekli bağlantıları sağlayan köylülerden bir kısmı “gecekondü spekülâtörü”, “gecekondü ağası” ya da “arazi mafyası” haline gelerek kamu arazilerini yasadışı olarak gecekondü arsası olarak satarlar. Kişi ödediği para karşılığında, gecekondü ağasının politik bağlantıları sayesinde kondusunun yıkılmayacağına güvencesini edinir. Ağalar ayrıca gecekondü için gerekli inşaat malzemesini ve ustayı da temin edebilir. Kamu ya da vakıf arazilerini parselleyip satan “ağa” gecekondü yerleşiminin plancısı durumundadır. Bu alanlar kabaca ızgara plan oluşuyla, topografyaya göre spontane inşa edilmiş ilk nesil gecekondü yerleşimlerinden ayrılır. Devletin bu plansız parsellasyonu önlemek aldığı önlemler “hisseli mülkiyet” denen olgunun ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2013, s. 236). Hisseli mülkiyet gecekondü olgusunda bir çeşitlenme yaratmış, hazine topraklarının yanı sıra özel mülkiyet alanlarında gelişen yeni bir gecekondü türünün ortasına çıkmasına sebep olmuştur. Bu yöntemde kişi, arsasının tapusuna sahiptir, ancak yapı yapma izni olmadığı için inşa edilen yapı yine gecekondü diye tanımlanmaktadır. Hisseli mülkiyet olgusunda özel mülkiyetteki arsa parsellenirken temel amaç arazide olabildiğince parsel sağlamak olduğu için yapılan “planlama” başka hiçbir ilkeye dayanmamaktadır (Görgülü, 1998, s. 27).

Gecekonduların kentleşme sorununa bir çözüm olduğu savunulurken genellikle “kendin yap” yöntemi örnek gösterilir. İkinci yöntemdeki araçların haksız kazanç elde ettikleri ve adaletsizliğe sebep oldukları gecekondulara çözüm arayan birçok araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Genellikle benimsenen tavır gecekonduların meşru görülmesi ancak araçların ortadan kaldırılması gerektiğidir (Tekeli, Gülöksüz, Okyay, 1976, s. 236-256). Hatta bir grup akademisyenin TOKİ için yaptığı, “temel ve ana hedef olarak hak sahibi olmayan aracı kişilerce kent topraklarının kullanımını önleyecek yöntem ve stratejileri

geliştirmeyi amaçlayan” bir araştırma bulunmaktadır (Gürel, 1996). Bu çalışmada araştırmacıların sorduğu soru, “Acaba kamu, düşük gelir grubunu bu gecekonduların ağlarının elinden, kendisi bunların yerine geçerek kurtarabilir mi?”dir. Kıray bu tür ilişkilerin zorunluluktan doğduğuna, ancak “mafya” tipi etkinliklerin yaygınlaşmasına sebep olduğuna dikkat çeker (2007, s. 185). Tekeli, İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan’ın bu konudaki şu sözlerini aktarır: “Bugünün gecekonduları 1940’ların anlamıyla gecekondular değildir. Bazı tapu daireleri, jandarma, polis, belediye görevlileri ve bazı muhtarları kapsayan, telefonlu büroları, avukatları, tabancalı fedailerini olan bir sektördür. Kamu arazisini bu örgütlenmemiş sektör parayla satar ve inşaatı yıkıma karşı parayla korur, ödemeyi yapmayanın konusunu yasaya yıktırır. Birçok gecekondular bölgesi 5-6 katlı betonarme mahallelere dönüşmüştür” (2013, s. 307). Gecekondudaki bu değişim, onun eskisi ucuz konut olma özelliğini kaybettirdiğinden kente yeni gelenlerin gecekondular sahibi olmasını güçleştirmiştir (Erder, 1995, s. 112). Tekeli’ye göre bu güçlük 70’li yılların ikinci yarısında radikal siyaset gruplarının bu mafyatik örgütleri kaçırarak yeni bir gecekondular yapım süreci ortaya koymasına ve oluşan “kurtarılmış bölgelerin” kente gelenler tarafından ilgi görmesine sebep olmuştur (Tekeli, 2013, s. 308). Bu doğrultuda, Güzeltepe’de “Kurtuluş Mahallesi”, Nurtepe’de “Çayan Mahallesi”, Gaziosmanpaşa’da “Gazi Mahallesi” ve Ümraniye’de “1 Mayıs Mahallesi” siyasi komitelerin gecekondular yapılabilecek alanların hakimiyetini arazi mafyalarından devralması sonucu kurulmuştur. Siyasi komitelerin klientelist ilişkileri ya da arazi mafyalarının yaptığı gibi rüşvet vermeyi reddetmesinden ötürü devlet bu bölgeleri diğer gecekondular alanlarından farklı olarak yıkmaya çalışmış; bu yüzden şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bu mahallelerden biri olan Çayan Mahallesi’nde, romantize edilen ama bir süreden sonra devam etme imkanı kalmayan “kendin yap” yöntemi ve en yaygın gecekondular üretim biçimi olan, adaletsiz “arazi mafyası” yönteminin dışında, üçüncü bir gecekondular üretim yöntemi ortaya konmuştur. Çayan’da geleneksel kökene dayalı ilişkilerin ve mafyatik alışverişin yerini politik ilişki ağı alır.

Arsaya sahip oluş şekli	İstanbul	Ankara	İzmir
Kamunun arazisini çevirdim	17.30	33.92	31.21
Önce çevirenden satın aldım	56.22	51.58	47.58
Önce çevirenden miras kaldı	2.32	2.42	1.97
Akraba, komisyoncudan aldım	19.20	9.48	15.45
Tahsis edildi	2.85	1.58	0.76
Evle birlikte satın alındı	1.69	0.56	2.42

Tablo 3.1. Gecekondu arsasına sahip oluş şekli (Alpar ve Yener, 1991)

Konuta sahip olma şekli	İstanbul	Ankara	İzmir
Satın aldım	25.34	23.21	22.94
Yaptırdım	49.12	37.64	47.69
Kendim yaptım	21.12	35.19	23.36
Akraba, hemşehri yardımı ile	1.18	0.76	0.56
Miras kaldı	2.75	3.21	5.45

Tablo 3.2. Gecekonduya sahip olma şekli (Alpar ve Yener, 1991)

Konutun büyüklüğü (m2)	İstanbul	Ankara	İzmir
1-49	6.17	4.40	6.69
50-74	34.86	31.70	34.71
75-99	40.00	45.50	41.59
100-119	12.71	12.92	6.69
120-149	4.67	4.21	6.78
150+	1.59	1.27	3.54

Tablo 3.3. Gecekonduyunun büyüklüğü (Alpar ve Yener, 1991)

Türkiye’de gecekondular 1980’lerden itibaren yaygınlığını kaybetmiştir. 1983’te çıkan son gecekondular affi ile gecekondular mahalleleri yoğunlaşmış apartmanlaşmaya başlamıştır. Bundan sonraki dönemde kentlere gelenler yeni gecekondular mahalleleri kurmak yerine “apartkondular” ya da “post-gecekondular” diye anılan binalardaki daireleri kiralama ya da satın alma yoluna gitmişlerdir. Neoliberal ekonomik modele geçiş, kent topraklarını değeri yüksek yatırım araçları haline getirdiği için, yoksulların gecekondular yapmak üzere kentsel toprağa erişmesi zaten imkansız hale gelmiştir. Bu dönemdeki yasadışı kentleşme olgusu, yoksulların barınma ihtiyacını karşılama biçimi değil, ayrıcalıklı elitlerin değerli kent arazilerine yatırım yapmak için başvurduğu bir yol olmuştur. Gecekondular bugün de vardır ancak 1950-80 döneminde olduğu gibi en yaygın konut arz tipi değildir.

3. 3. GECEKONDULARIN BARINMA DIŞINDAKİ İŞLEVLERİ

“Konut alanlarının niteliği, o alanda yaşayanların günlük yaşam kalitesini, iş olanaklarını, çevre koşullarını, yaşam şansını, eğitim olanaklarını, çocukların geleceğini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla, konut alanları, orada yaşayanlara salt barınak sunmanın ötesinde, kısa ve uzun dönemli, çok boyutlu toplumsal etkileri olan bir ortam da sunmaktadır” (Erder, 2002, s. 36). Aynı şekilde gecekonduların da tek fonksiyonu barınma ihtiyacını karşılamak değildir. Kemal Kartal (1983, s. 28), gecekonduların fonksiyonlarını şöyle sıralar: varlıklandırma aracı, biriktirim değerlendirme aracı, sosyal güvenlik aracı, kırsal değerlerden kopmadan yaşama ortamı olma, tarımsal ve marjinal üretim işyeri olma. Kartal’ın gecekondularla ilgili temel tespiti, gecekonduların sahiplerinin kaynaklarının baş kullanıcısı olduğudur (1983, ss. 190-226). Çünkü barınma dışındaki diğer tüm fonksiyonlarıyla birlikte gecekondular, kişinin kentte tutunabilmesinin ve ekonomik olarak yükselbilmesinin tek yoludur. Bu anlamda en önemli işlevi, şehirde sosyal güvenlik ya da düzenli iş gibi hiçbir güvencesi olmayan sahibine güvenlik sağlamasıdır (Kıray, 2007, s. 102). Gecekondular sahibi olmak, şehirde hayatta kalabilmek anlamına gelmektedir. Gecekonduları olan birisi, iş bulamasa bile gecekonduların bahçesinde küçük çapta tarım ve hayvancılık yapabilmekte, aynı köyden komşularının kendisine yardım edeceğini bilmektedir. Tabii gecekonduların ekonomik olarak belki de en ciddi katkısı yasallaştığında elde edilir. Gecekonduların tapularının verilmesi, onların yasal bir konut olarak

tanınmasına, yani kişinin düşük bir bedel karşılığında yüksek bir kentsel rantta sahip olmasına sebep olur.

Buraya kadar bahsedilenler gecekondu, orada oturanlar için faydalı olan işlevleriydi. Ancak gecekonduların kapitalist sistem ve devlet için de işlevsel olduğu ortaya konmuştur. En çok konu edilen, gecekondularda oturan işçilerin kira ödemek zorunda kalmadıkları için işverenlerin verdiği düşük ücretleri kabul etmeleridir. Düzenli işi olmayan nüfusun çokluğu da “yedek işçi ordusu” (Önder Şenyapılı, 1978, s.54) olarak görev gördüğü için düşük ücretlerin dayatılmasını kolaylaştırmaktadır. Gecekonduların devlet için fonksiyonel olduğu da zamanla anlaşılmıştır. Kentleşmenin çözümünü gecekondulara bırakan devlet büyük bir mali yükten kurtulmuştur (Tekeli, 2009, s. 61). Dahası gecekonduların fiziksel çevresi ve sosyal yapısıyla kırsal kent arasında bir tampon mekanizma halinde oluşundan ötürü yeni kentlilerin şartlarından şikayetçi olmamaları da devlet açısından işlevseldir (Önder Şenyapılı, 1978, s. 58). Toplu konutlara yerleştirilecek milyonlarca insanın isyan edip etmeyeceğini önceden kestirmek mümkün olmayacaktır. Oysa gecekonduların yapılmasına müsaade eden devletin, yoksullar tarafından ‘dost’ görülmesi herkesin işine gelmektedir. Gecekonduların devlet ve kapitalist sistem için böylesine yararlı oluşu, ona neden göz yumulduğunun anlaşılır kılmaktadır. Gecekondulara dair aralıklarla çıkarılan yasaların hepsi, var olan gecekonduları yasallaştırıp yeni yapılacak olanları önlemeyi ön görmüştür. Ancak her yasa gecekonduların yapılmasını önlemek yerine daha çok teşvik etmiş, bu yüzden benzer yasaların tekrar tekrar çıkmasına ihtiyaç doğmuştur (Tekeli, 2009, s. 65), (Tansı Şenyapılı, 2004, s. 137). “1953 yılında çıkan ilk gecekondular yasasıyla 80 bin, 1960’teki yasayla 240 bin, 1983’teki yasayla bir buçuk milyon gecekondular yasallaştırılmıştır” (Keleş, 2015, s. 527). Bu süreçte planlama anlayışı, yapılmış olan gecekondular mahallelerinin var olan durumlarının çizilerek kent planına eklenmesi şeklinde olmuştur. Tekeli, Gülöksüz ve Okyay’a (1976, ss. 83-91) göre bu kadar hızlı bir kentleşmeyi planlamak zaten mümkün değildir; ayrıca bu plansızlık durumu kentin çoğunluğu için işlevseldir.

3. 4. GECEKONDU HALKININ POLİTİKAYLA İLİŞKİSİ

Gecekonducuların politikayla ilişkisi basitçe onların kentteki pratik taleplerinin nasıl karşılanacağıyla ilgili olmuştur. Bu pratik taleplerin karşılandığı kanallar açık olduğu sürece radikal ideolojilere kaymaları için bir sebep yoktur. (Karpas, 1976, ss. 196-200). Kökene dayalı ilişkiler sayesinde örgütlenen mahallelerin liderleri ile siyasi partiler arasında kurulan klientelist alışveriş sayesinde, gecekonduculara göz yumulmasına / tapu verilmesine / beledi hizmet götürülmesine karşılık mahalleli oy verir. Gecekondu lideri, göçen köyün bir ileri geleni, mahallenin kurucusu, “gecekondu ağası”, gecekondu güzelleştirme / memleket yardımlaşma derneği başkanı veya bunlardan birkaçı aynı anda olabilir (Karpas, 1976, ss. 117-136). Bu durum, enformel kentleşmenin görüldüğü Üçüncü Dünya ülkelerinin genelinde olduğu gibi siyasi arenaya popülist partilerin hakim olmasına sebep olmuştur. Klientelist ilişkiler, Türkiye’de de gecekondu fenomeninin başladığı 1950’lerden bittiği 1980’lere kadar hem gecekonduculara hem de merkez siyasi partilere fayda sağlamıştır. 1950’de Demokrat Parti’nin gecekonducularda yaşayanların oylarıyla iktidara gelmesinden (Tansı Şenyapılı, 1978, s. 55) beri merkez partiler popülist politikalar sayesinde iktidarlarını sürdürmüşlerdir. Gecekonducular bu alışveriş sayesinde meşrulaşmış, yasallaşmış, beledi hizmet alarak kentin formel kısmıyla benzeşmiştir. Gecekonducuların durumundaki iyileşme sakinlerinin kentte tutunmalarını sağlamış, köydeki yoksulluklarına kıyasla daha iyi koşullarda yaşamalarını sağlamıştır (Kıray, 2007, s. 103). Köydeki yoksulluğu hatırlamayacak, kendilerini kentli orta sınıflarla kıyaslayacak ikinci nesil gelene kadar geçerli olan bu algı sayesinde gecekonducular sisteme isyan etmemişler, merkez partileri desteklemeyi sürdürmüşlerdir (Keleş, 2015, ss. 51-52). Gecekonducuların iş değiştirme sıklığının yüksek ve rekabetçi ortamın hakim olduğu marjinal sektörde çalışıyor oluşunun da sınıf bilinci geliştirmelerine engel olduğu savunulmuştur (Tekeli, Gülkösüz, Okyay, 1976, s. 214).

Gecekonducuların merkez partilerden uzaklaşarak radikalleşmesi 70’lerin ikinci yarısına 1980 askeri darbesi arasındaki döneme rastlar. 1974’teki dünya enerji kriziyle başlayan ekonomik bunalım, Türkiye’ye birkaç yıl gecikmeli olarak 1977’de ciddi bir ekonomik kriz olarak yansımıştır (Boratav, 2015, s. 142). Ekonomik kriz ile birlikte siyasi ve toplumsal çatışma tırmanır. Kriz ve çatışma ortamında kentte tutunma mekanizmaları

işlemez hale gelen gecekondu nüfusu ise ilk kez toplumsal gerilimin aktörü haline gelir (Aslan, 2013, s. 10). Klientelist ilişkilerin yetersiz kalmasıyla birlikte gecekondu nüfusunun ilk kez merkez dışı partilere oy verdiği görülmüştür. O dönemde diğer Üçüncü Dünya ülkeleri gibi Türkiye de, sosyalist – devrimci hareketlerin güçlenmesine sahne olmaktadır. Bu bağlamda daha çok kentli orta sınıf gençlerin aktörü olduğu radikal politik hareketler, kentlerde eskisi kadar iyi koşullara erişemeyen yoksul gecekondu sakinleriyle buluşmuştur. Bu buluşma sonucunda Türkiye'deki gecekondu mahallelerinde, Şili ve Meksika'daki olduğu gibi kurtarılmış bölgeler ortaya çıkmıştır. Varolan mahallelerin radikalleşmesinden daha ilginç ise radikal politik hareketlerin öncülüğünde 1 Mayıs Mahallesi ve Çayan Mahallesi gibi yeni gecekondu mahallelerinin kurulmasıdır. Böylece “kendin yap” ve “gecekondu ağası” yöntemlerinin dışında yeni bir gecekondu üretim biçimi ortaya çıkmıştır. Radikal sol militanların örgütlediği bu üretim biçimi, paraya ve kökensel ilişkilere dayanan önceki deneyimlerin aksine ücretsiz ve politik angajmana dayalı bir gecekondu üretim mekanizmasıdır. Çayan Mahallesi'nde ortaya konan konut üretimini incelemek için ise önce genel olarak gecekonduların mimarlık pratiğiyle ilişkisine değinmek gerekmektedir.

4. GECEKONDU MİMARLIĞI

“Gecekondu salt mekansal bir olgu değil, sosyal ve ekonomik yaşantının mekandaki özel görünümüdür” (Tansı Şenyapılı, 1981, s. 229). Yukarıda da anlatıldığı gibi gecekondu olgusu çeşitli şartların oluşması sonucu, belirli bir bağlam içinde ortaya çıkmıştır. Eşitsizlik var olduğu sürece de varlığını sürdürecektir. Bu ekonomik ve sosyal bağlamı göz ardı ederek gecekonduların mekansal yapısını, oluşturduğu fiziksel çevreyi değerlendiren her çalışma yetersiz kalacaktır. Bu bağlam unutulmadan, enformel kentleşme süreçlerinde ortaya konan çeşitli mimarlık pratiklerine bakmakta fayda vardır.

Son yıllarda Üçüncü Dünya'daki gecekondu bölgelerinde, yoksul halkın kendi konutlarını inşa etmelerinin önemine vurgu yapan değerlendirmeler yaygınlaşmıştır. Bu anlayışa göre kullanıcıların inşa ettiği şehirlerin, plancı ve mimarların tasarladığı şehirlerden üstün olanları öne çıkarılmaktadır. Örneğin, Kasım 2014'te İstanbul'da düzenlenen Konut Konferansı'nda konuşma yapan Urban Think Tank adlı mimarlık ofisinin kurucusu Alfredo Brillembourg'un yaptığı “Ortak zemin inşa etmek: Gelişmekte olan güney ülkelerinde hibrit konut” başlıklı sunumda bu konuya vurgu yapılmıştır. Ortaçağ kentlerindeki mimari pratikle gecekondu bölgeleri arasında paralellik kuran Brillembourg, elde edilebilecek en iyi mimarlığın kentlerin zamana yayılan inşası olduğunu söylemiştir. Bir sorun olarak görülen enformel yerleşimlerin, aslında çözüm olduğunu ve dünyayı kontrol edebileceğini savunan modern düşüncenin tasarladığı kentlerden daha iyi yaşam kalitesine sahip yerleşimler olduğunu savunmuştur. Demokratik bir toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek kentlere sahip olmamız için insanların kendi kentlerini inşa etmelerini sağlamamız gerektiğini iddia etmiştir.

3. Dünya gecekondualarının mekansal üretim biçiminden çıkarılacak dersler olduğuna dair ilk vurguyu, ikinci bölümde bahsettiğimiz gibi, John Turner (1972) yapmıştır. Konut üretimini üç aktör grubuna ayıran Turner'a göre “Halk Sektörü”nün ürettiği konutlar, kamu ve özel sektörün ürettiği konutlardan üstündür. Kullanıcının konutların tasarımı, yapımı ve yönetimi evrelerinde tam denetimi olması, hem ekonomik hem de kullanıcının ruhsal tatmini açısından olumlu bulunur. Turner'ın izinden giden birçok araştırmacı

gecekondu konut sorununun yaratıcı bir yolla çözülmesi olarak görerek olumlamıştır. Hatta gecekondu inşasını, Heidegger'in inşa eylemini insanın varoluşuyla ilişkilendiren "Building dwelling thinking" makalesiyle bağdaştıran çalışmalar da yapılmıştır (Robert, 1999, s. 131). Ancak gecekonduların çözüm olarak görülmesi, devletin çözüm üretememesinin onaylanması anlamına gelmektedir. Ayrıca, gecekonduların yoksulluğun yol açtığı bir mecburiyet olduğu ve tercih unsuru olmadığı unutulmaktadır. Bu durumda sosyo-ekonomik bağlamı yeterince içermeyen Turner'ın anlatısını, gecekonduyun romantize edilmesi olarak değerlendirmek mümkündür. Dahası Türkiye'de yapılan gecekondu çalışmaları, kullanıcının yer seçimi, tasarım, yapım ve yönetim evrelerinde tam denetime sahip olduğu örneklerin oldukça az olduğunu ve gecekonduların kayıtdışı sektör haline gelmesiyle tamamen ortadan kalktığını göstermektedir.

Gecekondu mimarlık kavramlarıyla değerlendirmeyi denediğimizde söyleyebileceğimiz en yakın şey vernaküler olacaktır. Nitekim gecekondu yerleşimlerini modern çağın vernaküleri olarak ele alan çalışmalar yapılmıştır. O çalışmalardan biri olan, Bethany Opalach'ın Sao Paolo'nun politik gecekondu mahallelerinin mimarisini incelediği makalesi (1997) bu tez için de ilham vericidir. Opalach, gecekonduların mimarisi değerlendirilirken, vernakülerde olduğu gibi sonuç üründen çok sürece bakılması gerektiğini savunmaktadır. Gecekonduyun 'mimarlığı', mimar-usta-kullanıcısının önceki deneyimlerinden, köyündeki geleneklerinden, kentte gözlemlendiği yeni yöntemlerden vb. etkilenmektedir. Gecekonduların mekansal çözümleri, vernakülerde olduğu gibi, hem ait olduğu cemaatin ortak inşa yöntemlerini kullanmakta, hem de her aile tarafından ihtiyaca göre farklılaştırılmaktadır. Bu sebeple aynı mahallede aynı mimari dili konuşan ama tek tek her biri farklı olan gecekondular görülmektedir. Onların 'mimarisini' anlayabilmek için onları ortaya çıkaran süreçlere bakmak gerekir.

Önceki bölümde değindiğimiz gibi Türkiye'de gecekondu üretimi iki farklı biçimde olmuştur. Ruşen Keleş (2015, ss. 536-537) iki üretim biçiminin tarihsel olarak ardışık olduğunu belirtir. Ona göre 1960'tan önceki 'masum' dönemde yoksul aileler barınma ihtiyaçlarını kendi güç ve olanaklarıyla ufak tefek yardımlarla giderirler. 60'larda başlayan ve 1970'lerden itibaren ise esas hale gelen ticari gecekondu üretimi, yoksul kitle için arsa

sağlayıp yapı gereçlerini bulan ve gecekonduların yapısını yaparak bunları satışa çıkaran “gecekondular firmaları” tarafından yapılmaktadır. İkinci yöntemin yaygınlığı, Turner’ın gecekonduların üretimi hakkındaki görüşlerinin genellenmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki yöntemden sonra gelişen, üçüncü bir tür gecekonduların üretim biçimi daha vardır. Bu yöntemde politik gruplar gecekonduların inşasını örgütlemektedir. Bu üçüncü yol, sonraki bölümlerde Çayan Mahallesi örneği üzerinden değerlendirilmiştir.

İlk iki yöntemin ortaya koyduğu mimarlık pratiği birbirinden farklıdır. Broekema ve Kuipers (2013), bu iki yöntemi “enformel organik” ve “enformel rasyonel” olarak adlandırmıştır. Genellikle “masum” dönemdeki ‘enformel organik’ mimarlık, olumlanarak anlatılır. Kökene dayalı ilişkileri sayesinde, hemşehrilerinin gecekondularının yanında bir arsa bulabilen yoksul kişi, bulabildiği en ucuz malzemelerle konut inşa eder. Buradaki mimarlık pratiği kişinin köyden bildiği alışkanlıklarıyla kentte kendisine yetecek kadar derme çatma bir konut inşa etmesi şeklindedir. Bu mimarlık, dört kazık çakıp üstünü kilimle örtme biçiminde bile olabilir (Tansı Şenyapılı, 1981, s. 196). Konduların yapılaşma biçimleri yıkım tehdidi altında olup olmamalarıyla bağlantılıdır (Tansı Şenyapılı, 1981, s. 198). Gecekondularının yıkılma ihtimali varsa kişi geçici olduğunu düşündüğü konutuna haliyle çok fazla yatırım yapmaz, ancak eğer yıkılmayacağına eminse, daha kaliteli malzemeler kullanacaktır. Yapılan saha araştırmaları (Tansı Şenyapılı, 1978), (Ertuğrul, 1977) gecekonduların kerpiç, taş, ahşap, teneke ya da betonarme olabileceğini gösterir. Konduların fiziki kalitesi, sahibinin ekonomik durumuna, yıkılma ihtimalinin bulunup bulunmadığına ve dönemin en kolay ve en ucuz bulunan malzemesine göre değişmektedir. Konduların büyüklüğü de bulunduğu bölgenin değerine, topoğrafyasına ve sahibinin ihtiyacına göre değişmektedir. Tansı Şenyapılı’ya (1981, ss. 210-211) göre gecekonduların iç mekansal düzenlerini belirli plan şemalarında tipleştirmek mümkün değildir, ancak genelleştirilebilecek özellik zamanla ekleme, gelişmedir. Tekeli, Gülöksüz ve Okyay (1976, s. 230) da, gecekonduların ortaya koyduğu yapılaşma sürecinin kullanımla paralel ilerlediğinin altını çizerler: “Gecekondular, içinde yaşanmaya başlandığında daha yapılaşma sürecinin ilk aşamalarıdır. Konut içinde yaşandıkça, zaman içinde geliştirilir, büyütülür.” Gecekonduların sahibi dört kazıkla inşa ettiği ilk barakasından sonra belki birkaç kez yıkım yaşadıkdan sonra, gelirine ve ihtiyacına göre konutunu yatayda büyütür. Konduların yasallaşmasından sonra dikeyde büyüme görülmektedir. Bazı araştırmacılar

gecekonduarda iki tür büyüme – genişleme tipi olduğunu kaydetmişlerdir (Özsoy, 1998, s. 142), (Tansı Şenyapılı, 1978, s.169): Birincisi dört duvar inşa edip içinde zamanla ihtiyaca göre bölüntüler yapmak, ikincisi bir “nüve” oda inşa edip zamanla eklentiler yaparak genişletmektir. Zamana yayılan sadece konutun üretimi değildir. Mahallenin altyapı hizmetlerine ulaşması da zaman içinde, kademe kademe gerçekleşir. “Altyapı hizmetlerinin götürülmesi mahallelerin kuruluşundan 10-15 yıl sonra gerçekleşir. Gecekondu mahallelerinin, altyapı hizmetleri için, gerek kişisel ölçekte, gerekse mahalle ölçeğinde uzun yıllar mücadele ettikleri bilinmektedir” (Tansı Şenyapılı, 1981, s. 209). Resmi altyapı gelene kadar mahalleli suyu kuyudan, elektriği kaçak hattan kullanır. Atık su için foseptik çukurları kazılır. Ulaşım sorunu ise, gecekonduarda olduğu gibi halkın kendi inisiyatifiyle ortaya çıkan dolmuşlarla çözülmektedir.

Şekil 4.1. “Enformel organik” gecekondu bölgesine örnek (1970 hava fotoğrafı, Çırçır, Eyüp)

Şekil 4.2. “Enformel rasyonel” gecekondü bölgesine örnek (1970 hava fotoğrafı, Kayışdağı)

Şekil 4.3. “Enformel rasyonel” gecekondü bölgesine örnek (1982 hava fotoğrafı, Kayışdağı)

İlk dönemdeki bu “kendin yap” tipi gecekonduların mahallelerinin oluşturduğu fiziksel çevre genellikle olumlu bulunmaktadır. Mahalleler aynı kırsal yerleşimler gibi, topoğrafyaya uyumlu, organik bir biçimde gelişmiştir. Kişi, konutunu yol ve komşu parselle en uygun ilişkiyi kuracak biçimde yerleştirir. Kağıt üzerinde bir planlama söz konusu değildir. Mahalle, tek tek farklı kullanıcıların iradeleriyle şekillenir. Yapılar bahçe içinde tek konut olarak inşa edildiği için yoğunluk oldukça düşüktür. Bahçe küçük ölçekli tarım ve üretim için kullanılır. Böyle bir mahallenin orta sınıfların banliyö semtlerine benzetilmesi mümkündür. Ancak unutulmamalıdır ki, zamanla hem bu mahallenin kendisi gelişip yoğunlaşarak baştaki karakterini yitirecek; hem de bu mahalleyi ortaya çıkaran üretim mekanizması ortadan kalkacaktır. Türel (1994, s. 640) de bu sürecin altını çizerek zamanla baştaki barakalardan oluşan mahallenin, kentin resmi mahallelerinden ayrılmaz hale gelecek kadar değiştiğini belirtir.

Modern planlama ve kurumsal yöntemlerin dışında kalışı ve “mimarsız mimarlık” olması sebebiyle ‘modern çağın vernaküleri’ diyebileceğimiz ‘kendin yap’ tipi gecekonduların üretiminin ticari gecekonduların üretiminin gelişmesi sonucu devre dışı kaldığını belirtmiştik. Ticari gecekonduların üretiminde farklı bir mimarlık pratiği gerçekleştirilir. Bu mimarlık yine mimarsızdır ancak, parselleri bölen ‘gecekondular ağası’ bir tür kent planlamacı gibi iş görür. Parsellemeyi yapan kişi, topraktan en yüksek kârı elde etme saikiyle hareket ettiği için parsellasyon genellikle kabaca bir ızgara plan şeklindedir ve parseller önceki ‘kendin yap’ yöntemine göre küçülmüştür. Kente göçün artmasıyla gecekondulara uygun arsaların azalması, haliyle parsellerin küçülüp bedellerin yükselmesine sebep olmaktadır. Gecekonduların ticarileştikten sonra kişi, yapılmış bir gecekonduyu satın alabilir, gecekonduları kiralayabilir ya da bölünmüş arsayı satın alıp kendi gecekondusunu inşa edebilir. Ancak artık kendi gecekondusunu inşa etmesi, önceki dönemdeki pratikle aynı değildir. Parseller küçüldüğü için bahçede üretim yapmak mümkün değildir. Bahçe içinde tek konut yerine bitişik nizam gecekondular inşa edilmeye başlanmıştır. Böylece ilk dönemdeki gecekonduların oluşturduğu, olumlu görülen seyrek yerleşimli fiziksel çevre ortadan kalkmıştır. Dahası gecekonduların sahibi olmak için ödenmesi gereken yüksek değer, en yoksulların gecekonduları edinemeyip daha da yoksullaşmalarına sebep olmaktadır.

Kimi yazarlar, gecekonduların üretimini sistemi dönüştürecek potansiyele sahip olduğunu savunmuşlardır. Örneğin Mehmet Y. Adam “Almaşık yeniden üretim alanları için konut alanları” (1979) adlı çalışmasında gecekonduların aslında kendilerinin zararına olan statükoyu destekleyici tavrının değişmesi gerektiğini, bunun içinse gecekonduların toplumsal örgütlenme ile yapılması gerektiğini öne sürer. Adam’a göre gecekondulara özel mülkiyet yerine ortak kullanım hakkı verilirse konut hizmetinin sağlanmasındaki güvence sömürüye olanak verilmeyecek şekilde sunulabilir. Adam, konut üretimi için kurulmasını önerdiği kooperatifleri, Gramsci’nin kapitalist toplumda emekçi kitlelerin egemenlik kurma yeteneğini kazanacakları ortamlar olarak gördüğü fabrika konyelerine benzer bir olgunun az gelişmiş ülkelerde konut çevrelerine yaygınlaştırılması olarak değerlendirir. Bu kooperatiflerin ortaya koyacağı “fiziksel çevrenin üretim biçimi” emekçi kitlelerin örgütlü eylemin gücünün farkına varmasını sağlayarak “toplumsal çevrenin” dönüşümü için potansiyel sağlayacaktır. Castells’in kentsel toplumsal hareketlerin sistemi dönüştürücü etkisi olabileceği şeklindeki benzer görüşü özellikle Latin Amerika’daki politik enformel kentleşme pratikleri örnekleri üzerinden çokça tartışılmıştır. Bu konu, ayrıntılı olarak bir sonraki bölümde tartışılmıştır. Adam, aynı eserinde gecekonduların mimari pratikle olan ilişkisini şöyle anlatır (ss. 38-40):

Mimarların belli bir çalışma biçimi vardır. Asırlardan beri kullanıcı ile mimarın doğrudan karşı karşıya gelmesi ve mimarın kullanıcıyı tanıyıp, yaşam biçimine göre gereksinimlerini öğrenmesiyle yürütülen bu çalışma, mimarın hizmet sunmak durumunda olduğu kullanıcıların kitleler olmasıyla olanaksızlaşmıştır. Mimar artık tanımadığı kişiler için, bazı ortalamalara dayanıp kararlar üretmek durumundadır. (...) Kitlelerle doğrudan ilinti kuramama ve uzmanlaşma sonunda ortaya çıkan yabancılaşmaya, fiziksel çevre üretiminde de egemenliğini kuran kapitalist üretim biçiminin talepleri eklenince mimarların tasarladığı konut alanlarıyla kullanıcıların gerçek nitelikleri ile gereksinimleri, tam bir uyumsuzluk içine düştü.

Gecekonduların mimarlıktaki bu değişimleri açısından baktığımızda orada da fiziksel çevrenin oluşumuyla ilgili bazı yeni tanımlamalara gerek olduğunu görürüz. Bunların ilki doğal olarak alışlagelen mimar kullanıcı ilişkisinden farklı bir ilişkinin olacağıdır. Gecekondular, kırsal yerleşimdeki konut üretim sürecini kentte sürdürmeye çalışmaktadır. Köyünde doğal olan, yasal olan kentte onu yasaların dışına düşürmektedir.

Gecekonduların köyündeki konutu yapmasında, doğa-insan ilişkileri ön plandadır. Köy içindeki toprağın kent toprağı gibi bir değeri olmadığından, kolaylıkla toprak edinen kişi, toplu yaşamın ve yoğun ilişkilerin gerektirdiği bazı koşulları yerine getirip komşusundan uzaklığını, yol genişliğini vb. Kendi kendine, çevresiyle uyumlu bir biçimde belirler. Bunun ötesinde konutun yapımıyla ilgili olarak çevresindeki olanaklara yönelir. O olanakların asırlardır değişmeyen niteliği, orman köyü ise iyi bir ağaç işçiliğini, kayalık bir yöreyse taş işçiliğini, kıraç bir yere kerpiççiliği geliştirmiştir. Bu olanaklar ve onlarla uyumlu beceriler sayesinde kırsal konut üretimi, yavaş ama sürekli bir gelişim izleyerek gittikçe daha tutarlı tavırların, kararların işlevsellik kazandığı bir süreç niteliğine dönüşmüştür.

Oysa kent ortamında aynı becerilerin, birikimin geçerli olabilmesi için çok farklı koşullar gerekmektedir. Varolan kentsel kaynaklar ona sadece kentteki konut ve diğer üretim süreçlerinin artıklarını sunmaktadır. Buna karşın gecekondular karşılaştığı sorunları kimi zaman

bilgisi, kimi zaman sezgisiyle çözüme alışkanlığının sağladığı yapıcılık, yaratıcılık ile kentsel konut üretim sürecini, hem de bir sürü engeli aşarak gerçekleştirir.

Mimari pratikle gecekondular arasında ilişki kurmaya çalışan çalışmalar günümüzde giderek yaygınlaşmaktadır. Özellikle Justin McGuirk'in *Radical Cities* (2014) kitabı bu konuda ilham vericidir. McGuirk'in kitabı Latin Amerika'nın gecekondular yerleşimlerinde yaratıcı pratikler gerçekleştiren aktivist mimarların hikayelerini anlatmaktadır. *Radical Cities*, gecekondular mimarlık alanının perspektifinden değerlendirmesi bakımından önemlidir. McGuirk'e göre enformel kentleşmenin ortaya çıkışı, modernist ütopyaların "Unite d'Habitation"vari süperbloklardan oluşacağını öngördüğü "yarının şehirleri" vizyonunun çöküşüne işaret etmektedir. Latin Amerika Le Corbusier'in toplu konut hayalinin en iddialı ölçeklerde denendiği, ama bir o kadar da gürültülü bir şekilde başarısızlıkla sonuçlandığı yerdir. Charles Jencks'in, 1972'de Pruitt-Igoe sosyal konutlarının yıkımını modernizmin çöküşüyle eşleştirmesini hatırlatan McGuirk, sosyal konut idealinden vazgeçilmesini, mimarın kent üretimindeki etkin rolünün ortadan kalkması anlamına geldiğini söyler. Yirminci yüzyılın sonuna doğru kentsel mekan artık kapitalizmin çıkarları doğrultusunda inşa edilmektedir. Ütopya düşleyen, sosyal fayda için tasarlayan mimarın yerini ise tüketilmek üzere form tasarlayan mimar almıştır. McGuirk'in iddiası, küresel kapitalizm çağında ütopyasını ve etkisini kaybetmiş mimarlığın, değişim yaratabilecek bir güç bulabilmesi için Latin Amerika'nın gecekondular mahallelerinde ortaya konan mimarlık pratiklerinden dersler çıkarması gerektiğidir. McGuirk'in anlattığı, Latin Amerika'da değişim yaratan aktivist mimarlardan biri olan Alejandro Aravena dünyanın en prestijli mimarlık etkinliği olan Venedik Mimarlık bienalinin küratörü olarak belirlenmiştir. Enformel kentleşmenin günümüzde bu kadar gündemde olmasının sebebi dünya genelinde gecekondular mahallelerinin giderek artan yaygınlığı ve sahip oldukları kötü koşullara karşın devletlerin çözüm geliştirmekte yetersiz kalmaya devam etmesidir. Küresel kapitalist sistemin yapısal sorunu olan eşitsizlik devam ettikçe hem gecekondular var olmaya hem de gecekondulara çözüm arayan çalışmalar yapılmaya devam edecek gibi gözükmektedir. 1976'da Vancouver'da gerçekleşen Habitat konferansının ardından açılan, Manila'daki enformel kentleşmeye çözüm arayan mimari yarışmanın (Adam, 1978) sonuçsuz kalması gibi, 2015'te uluslararası Shelter Global girişiminin, aynı amaçla açtığı Dencity mimarlık yarışmasının da, gecekondulara kesin bir çözüm getireceğini beklemek hayalcilik olacaktır. Ancak bu etkinlikler, McGuirk'in anlattığı mimarlık pratikleri gibi,

mimarlık ve kentleşme üzerine düşünen kişilerin fikir dünyasını zenginleştirilmesi bakımından değerlidir. Çayan Mahallesi üzerine yaptığımız araştırmanın da bu tartışma ortamına katkı yapması umulmaktadır.

Gecekonular ve mimarlık ilişkisi üzerine yaptığımız bu genel tartışmanın ötesinde, gecekonular hakkında daha detaylı bir mimari – mekansal inceleme ancak belirli örnekler üzerinden yapılabilir. Çünkü her gecekonu mahallesinin hikayesi birbirinden farklıdır. Kullanılan malzeme, arsayı edinme biçimi, plan tipolojisi, bahçe kullanımı, zamanla büyüme – gelişme seyri mahalleden mahalleye, hatta gecekonudan gecekonuya değişmektedir. Biz de zamansal olarak bu iki gecekonu üretim yönteminden sonra ortaya çıkan üçüncü gecekonu üretim pratiği olan, örgütlü gecekonu inşası için belirli bir örneğe, Çayan Mahallesi'ne bakacağız.

Çayan Mahallesi'nde ortaya konan mimarlık pratiği neticesinde üretilen konutların çoğunun yerinde, diğer gecekonu mahallelerinde olduğu gibi, artık apartmanlar vardır. Türkiye'de, birçok Üçüncü Dünya ülkesinin aksine, gecekonu meselesi büyük ölçüde geride kalmış gibi görünmektedir. Ancak olumlu ve sorunlu yanlarıyla, bugünkü kentlerimizin geçmişinde gecekonuların büyük payı vardır. Kentsel mekanın üretiminde, gecekonu yapımcıları, mimar ve kent planlamacılardan daha çok söz söylemişlerdir. Bu sebeple gecekonu çalışmaları kentsel mekanı daha iyi anlamak için gereklidir. Bazı araştırmacılar gecekonuların kentin geçmişindeki büyük rolüne vurgu yapan öneriler yapmışlardır. Örneğin İlhan Tekeli (2009, s. 87) “gecekonu”nun, herhangi bir mimarlık ürününün yerine Aga Kahn mimarlık ödülüne aday gösterilmesi gerektiğini savunmuştur. Şükrü Aslan (kişisel görüşme, Temmuz 2015) ise, apartmanlaşmamış bir gecekonu mahallesinin, tarihi bölgelerde olduğu gibi koruma alanı ilan edilmesini önermiştir. Bu yaklaşımın benzerinin Rio de Janeiro'da uygulandığı bilinmektedir. Çayan Mahallesi çalışmasının da bu doğrultuda kentin belleğinde yer alan ayrıksı bir tecrübenin gün ışığına çıkarılması olarak değerlendirilmesi öngörülmüştür.

5. KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER VE GECEKONDU

Kentsel sistemin çelişkilerinden kaynaklanan bir sorun ile bir politik hareketin buluşmasını incelediğimiz bu çalışmanın kavramsal çerçevesini tartışmak gerekirse; yirminci yüzyılda klasik marksizmin kentsel meselelere dair yorumlarını geliştiren Lefebvre, Harvey ve Castells'in savlarını incelemek doğru olacaktır. Özellikle kenti, kentsel toplumsal hareketler bağlamında irdeleyen Castells'in metinleri, Üçüncü Dünya'daki gecekondu hareketleri araştırmalarında kullanışlı bir kavramsallaştırma olarak değerlendirilmiştir. Türkiye bağlamında bu doğrultuda yapılmış çalışmalar vardır. Bu tezin araştırmasında geniş olarak yararlandığımız 1 Mayıs Mahallesi (Aslan, 2013) ve Şengül'ün Kentsel Çelişki ve Siyaset (2009) kitaplarında Türkiye'nin kentleşme deneyimi, Lefebvre, Harvey ve Castells'in tezleri ışığında ele alınmıştır. Ancak Aslan, araştırmasını doğrudan bir kuramsal çerçeveye uyarlamaya çalışmadığını, "kapitalist sistem içinde alternatif, sosyalist bir kent tasarımı geliştirmek ve uygulamaya çalışmak olgusunun" mutlaka başka bir kuramla açıklanmak zorunda olmadığını belirtir (s. 23). Üçüncü Dünya'daki benzer politik gecekondu mahallelerini inceleyen bazı yazarlar da Castells'in kavramsallaştırmasının gelişmiş Batı ülkelerinin kentlerine uygun olduğunu, farklı bir bağlamda ele alınması gereken Üçüncü Dünya kentleriyle tam örtüşmediğini savunmuşlardır (Schuurman, 2013). Biz de bu bölümdeki ilk altbölümde doğrudan bir kuramsal uyuşma iddia etmek yerine, Lefebvre, Harvey ve Castells'in çalışmalarını irdeleyip, Üçüncü Dünya'daki benzer politik gecekondu mahallelerinin ortaya çıkmasını mümkün kılan bağlamı tartıştık. Bölümün ikinci altbölümünde ise Çayan Mahallesi'nin kurulduğu dönemdeki politik atmosferi ve Türkiye'deki toplumsal mücadelelerin gelişimini inceledi. Bu iki altbölümde ele alınan tartışmaların, toplumsal mücadeleler ile gecekondu olgusunun kesişmesinin nasıl mümkün olduğuna ve ne anlama geldiğine ışık tutması amaçlanmıştır.

5. 1. KURAMSAL ÇALIŞMALARDA KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER

Henri Lefebvre'in 20. yüzyılda, kent ve mekan üzerine getirdiği yeni Marksist yaklaşım, birçok takipçisi tarafından kullanılmış ve geliştirilmiştir. Lefebvre'e göre (2014) kapitalizmin ilk evrelerinde mekan, metaların üretimi için kullanılmaktayken, gelişmiş

kapitalizmde mekanın kendisi meta olarak üretilmeye başlanmıştır. Bu aynı zamanda kapitalizmin kendisini yeniden üretme süreci olmuştur. Mekanla ilgili temel çelişki de, mekanı meta olarak gören kapitalist ile mekanı kullanım değerine göre yaşamak isteyen kentlilerin yaşadığı çatışmadır. Kent mekanını yaşama alanı olarak gören kentlilerle onu değişim değeri olan bir yatırım aracı olarak gören kapitalistler arasındaki çelişki bir siyasi mücadele alanı açmaktadır. Bu kentsel siyasi mücadelede çatışan gruplar kenti kullanım değeri ekseninde ya da değişim değeri ekseninde görmelerine göre ayrılırlar. Kapitalist sistemde, kenti değişim değeri ekseninde gören grupların hakimiyeti olduğu için, kullanım değerini önemseyen kentlilerin bu mücadelede örgütlenme ve başarılı olma şansları düşüktür. Bu doğrultuda örgütlenmeyi ve devlete baskı yapmayı ancak kentsel toplumsal hareketler sağlayabilir. Çünkü kullanım değerini azami kılan, ancak mekanın siyasi kullanımını olacaktır.

Kökeni Rönesans'a dayanan, yetkililerin (mimarlar, şehir plancıları) tasarlanan "soyut mekanı" ile, kullanıcıların her günkü edimlerinin "somut mekanı" arasında karşıtlık olduğunu savunan Lefebvre, hakim sınıfların soyut mekanı üretim aşamasında ele geçirdiği için, soyut mekanın tahakküme hizmet ettiğini söyler. 'Göz'ün hakimiyetine dayanan soyut mekan, tarihsel koşulları, iç farklılıkları öldürerek soyut homojenliği dayatmaktadır. Mimar da işinin tanımı gereği kudretlilerin yanında yer almaktadır. Ancak Lefebvre, mimarın bir bilim adamı olarak tasarlamak zorunda olduğu soyut mekanın yanı sıra kullanıcıların ihtiyaçlarına duyarlı olmaya çalışması sebebiyle derin bir çelişki içinde olduğunu da belirtir. Lefebvre soyut mekanın somut mekana üstün olduğunu şöyle savunmaktadır (s. 374):

Farklı olan dışlanmış olandır: periferiler, gecekondu, gerillanın ve savaşların mekanı. Bununla birlikte er ya da geç, mevcut merkezilik ve homojenleştirici güçler bu farklılıkları eğer savunmada kalırlar ve karşı saldırıya geçmezlerse absorbe eder. Gecekondu mahalleleri şehirlerin burjuvalaşmış bölümlerinden daha yoğun toplumsal yaşam içerir. *Kendiliğinden mimari ve şehircilik*, orada, eğer iktisadi – siyasi yetkililerin siparişlerini yerine getirmiyorlarsa, genelde "alanda" toplumsal düzeni gerçekleştiren uzmanlar tarafından mekanın örgütlenmesinden çok daha üstün bir şekilde ortaya çıkar. Bu durum bir siyasal iktidar ikiliği yaratır. Ancak egemen mekanın başlıca kapasitesi düşünülünce yanıtıcı bir izlenimdir bu.

Tahakküme hizmet eden soyut mekanın "toplum çıkarlarına göre hareket ediyormuş gibi görünen ama aslında sermayenin niyetleri doğrultusunda hareket eden" devletin

müdahalesiyle üretildiğine işaret eden Lefebvre, somut mekanı amaçlayan siyasal mücadelenin devlete yönelmesi gerektiğini savunur. Hakim sınıfların soyut mekanı karşısına somut mekanı çıkararak toplumsal mücadelelerin kapitalizmi geriletmek için güç sağlayabileceğine işaret eder:

Mübadele değeri üzerine kurulu toplum karşısında kullanım değerinin üstünlüğü vardır. Nicelik karşısında niteliğin. Karşı – projeleri ve karşı – mekanı neyin oluşturduğunu pratikten biliyoruz. Kentsel projelere karşı direnişler, AVM’ye karşı yeşil alan isteği gibi. ‘Göz’e, niceliğe, homojene, iktidara, kibre, belirlenmiş fonksiyona karşı. Ama tabii, karşı – mekânın ve karşı – projenin mevcut mekânı taklit ettiği, onun parodisini yaptığı, onun içinden çıkmadan onu az çok kopyaladığı da vardır (s. 381).

Tabanın baskısı, mekânı üreten devlete yönelmelidir. Taban baskısı, karşı – mekânı, karşı – projeleri yukarıdan dayatılan planların karşısına çıkarmalıdır. Karşı – mekâna yönelik en küçük öneri bile, mevcut mekânın homojen, iktidar üzerine olan düzenini sarsabilir (s. 383).

Başka bir toplum projesi. Proje soyuttur. ‘Somut’un yolu karşı – projeden geçer. Yani aktif ve kitlesel müdahaleden geçer. Yaratıcı kapasite bu karşı – projededir. Devleti bu projeleri dikkate almaya mecbur etme, reel demokrasinin ölçüsüdür (s. 414).

Aslan’a göre (2013, s. 51) gecekondular ile Lefebvre’in yaklaşımı arasında paralellik vardır. İlk nesil gecekondular, kapitalist soyut mekân karşısında kullanım değerli bir mekân girişimi olarak görülmektedir. Ancak yazar, “nöbetleşe yoksulluk” olgusunda kullanım değerli projelerin zamanla değişim değerli uygulamalara dönüştüğünü de belirtir. Mülksüzlerin, sistemle enformel ilişkiler kurup bir tür dolaylı destek olarak gecekonduların inşâ etmesinin mümkün olmadığı durumlarda devletle çatışmayı göze alması, onların kentsel toplumsal hareketlerle buluşmasını kolaylaştırmaktadır. Aslan, Lefebvre’in ‘kullanım değeri – değişim değeri ayırımından doğan kentsel çelişkilerin toplumsal mücadelelerin oluşmasına yol açacağı’ şeklindeki yaklaşımının, kendisini marksist çerçevede tanımlayan politik grupların gecekondular hareketine dahil olmasına uygun bir kuramsal dayanak olabileceğini savunur. Bizce de Lefebvre’in yaklaşımı ile gecekondular arasında bir paralellik kurmak olasıdır; ancak gecekondular alanlarındaki hakim örüntünün devletle klientelist bir ortaklık kurmak olduğunu unutmamak kaydıyla. Çayan Mahallesi gibi belirli koşullarda ortaya çıkan durumlarda, hakim soyut mekân üretimine alternatif, somut mekâna yönelik siyasal mücadeleler yaşanmıştır. Ancak bunlar gecekondular halkının bilinçli politik mücadelesinden çok, varolan geleneksel sol grupların gecekondular meselesini ele alıp mülksüz halkı örgütlemesi sonucunda ortaya çıkmışlardır. Bu radikal gecekondular mahallelerinin kurulmasının Lefebvre’in kast ettiği gibi, sistemi dönüştürme kapasitesi olan birer ‘karşı – proje’ olup olmadığı ise tartışmaya açık bir konudur.

David Harvey kent konusunu toplumsal adalet sorunuyla birlikte değerlendirir. Toplumsal adaleti sağlayamayan kapitalist kentin çatışmalara açık olduğunu savunur (2013b). Lefebvre'in ortaya attığı kentsel çelişkilerden çıkacak bir karşı – projenin, marjinde kalmış toplumsal adaletsizliklerden kaynaklanan hoşnutsuzlukları da içererek, küresel kapitalizme alternatif yaratmasının yollarını araştırmıştır (2013a).

Harvey'e göre mekan, tek başına anlaşılabilir bir olgu değil, hem insanı biçimlendiren hem de onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuttur. Bu tespitten yola çıkarak Sosyal Adalet ve Şehir kitabında (2013b) mekanın doğru anlayabilmek adına, mekansal biçim ile toplumsal süreci birlikte ele alan bir toplumsal mekan felsefesi geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşımda toplumsal süreçleri anlamak için mekansal biçime, mekansal biçimi anlamak için de toplumsal süreçlere bakmak gereklidir. Aynı kitabında Harvey, kentsel sistemde 'gerçek gelirin' yeniden dağıtılması üzerinde durur. Buna göre bir bireyin gelirinin değişmesinin birçok yolu vardır. Kaynaklara erişim önemli bir etkidir. Bireyin gerçek geliri, kaynakların değiştirilmesiyle değiştirilebilmektedir. Örneğin, istihdam ve konut fırsatları ve konumlarının değişmesi 'gerçek geliri' değiştiren faktörlerdendir. Türkiye'deki gecekonduların inşa edilmesini, mülksüz halkın gerçek gelirinin yükselmesine yol açtığını iddia edebiliriz. Bu tür faktörlerin nüfusta eşitsiz dağılımının yoksulların aleyhine olduğunu söyleyen Harvey, doğal yoldan gelişen bir siyasal süreç sonucu eşitlik ve gelirin yeniden dağıtımını olasılığının umut verici olmadığını savunmaktadır. Gelişmiş kapitalist devletlerdeki kentsel durumu göz önüne alan Harvey'in yaklaşımında, Üçüncü Dünya'daki gecekonduların kökene dayalı ilişkiler ve klientelist ağlar sayesinde kendiliğinden ortaya çıkan ve gerçek geliri yoksullar lehine değiştiren bir sistem olması yer almamaktadır. Ancak, eğer gecekonduları, ücretleri düşürmesi ve hoşnutsuzlukları gidermesinden dolayı sermayenin lehine bir olgu olarak görürsek; Harvey'in, 'bir toplumsal sistemdeki gelir dağıtımını düzenleme çabası olarak tasarlanan sosyal politikaların sermayenin çıkarları doğrultusunda yapıldığı' teziyle paralellik kurabiliriz. Çünkü kapitalist araçlar yalnızca kapitalist amaçlara hizmet ederler ve dolayısıyla sosyal adalet hedefleriyle bağdaşmazlar. Sosyal adaleti, en az şanslı olanların başarı şansını yükseltmek olarak tanımlayan Harvey'e göre bunu başlamanın en doğal yolu bir bölgesel örgütlenme örüntüsü ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda oluşacak mahalle

örgütlenmeleri kentsel sistemdeki çatışmaları en aza indirmede önemli rol oynayacaktır. Bu noktada Çayan Mahallesi'ndeki mahalli örgütlenmenin, eskisi gibi gecekondü üretmenin mümkün olmadığı koşullarda yoksulların kentsel sistemdeki konumlarından dolayı düşük olan başarı şanslarını ve gerçek gelirlerini yükseltmesine yardım ettiği savunulabilir.

Asi Şehirler kitabında (2013a) Harvey, yirmi birinci yüzyıldaki kentsel sorunlardan kaynaklanan toplumsal mücadelelerden, küresel kapitalizme alternatif yaratabilecek güçlü bir anti kapitalist hareketin doğabilmesinin olanaklarını araştırmaktadır. Geleneksel proleteryanın yerini neo liberal dönemde kentli prekaryanın aldığını, ancak bu dağınık grupların örgütlenerek nasıl devrimci bir güce dönüşebileceği sorunun karşımızdaki en önemli sorun olduğunu savunur. Harvey'in kendi sorusuna verdiği cevap, küresel sermayenin kentleşmesinin karşısında alternatif bir şehri tahayyül ve inşa etmek gerektiğidir. Bunun için de ilk yapılması gereken geçmişteki ve halihazırdaki alternatif vizyoner hareketlerin incelenip doğru derslerin çıkarılması gerektiğidir (s. 187). Harvey'in üzerinde durduğu mesele kapitalizmin günümüzde kentlerde yaptığı baskıya karşı verilen, Gezi Parkı eylemlerine benzer mücadeleler olduğu için, bizim konumuz olan 1970'lerin politik gecekondü hareketleriyle bağdaşmıyor gibi gözükabilir ancak, geçmişteki alternatif kent pratiklerini iyi anlamamız gerektiği yönündeki önerisi, Çayan Mahallesi örneğinin araştırılmasına zemin sağlamaktadır.

Harvey, tekil kentsel mücadelelerden büyük bir anti kapitalist harekete dönüşmesinin şehir hakkı talebiyle mümkün olacağını söyler. Şehir hakkı talebini ise şöyle tanımlar:

Şehri gönümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu. Dahası, bireysel değil kolektif bir haktır, çünkü şehri yeniden icat etmek kaçınılmaz olarak kentleşme süreçleri üzerinde kolektif bir gücün uygulanmasına bağlıdır. ... Şehir hakkını talep etmek, kentleşme süreçleri üzerinde, şehirlerimizin nasıl şekillendirildiği ve yeniden şekillendirildiği üzerinde bir tür belirleyici güç talep etmek ve bunu kökten ve radikal biçimde yapmaktır. Şehirler bir artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak yoğunlaşmasından doğmuştur. Dolayısıyla kentleşme daima sınıfsal bir olgu olagelmıştır (ss. 44-45).

Ne tür bir taleple ortaya çıkmalı? Artı ürünün üretimi ve kullanımı üzerinde daha fazla demokratik denetim. Kentsel süreç bunun başlıca kanallarından biri olduğundan, şehir hakkı artı değerın kentleşme yoluyla kullanımı üzerinde demokratik kontrolü sağlayarak tesis edilir (s. 66).

Marx'ın tasavvur ettiği kolektif emek, büyük oranda fabrikayla sınırlıydı. Bu kavramsallaştırmayı genişleterek, Hardt ve Negri'nin önerdiği gibi, metropolün kendisini, şehir mekanında ve bu mekan üzerine sarf edilen kolektif emeğin ürettiği dev bir müşterek alan olarak düşünmeye kalksak ne olur? Bu durumda bu ortak alanı kullanma hakkı onun üretiminde payı olan herkese ait olmalıdır. Şehri meydana getiren kolektif emekçilerin şehir hakkı talebine temel oluşturan da zaten budur. Şehir hakkı mücadelesi, başkalarının ürettiği ortak yaşamı dur durak bilmeksizin sömüren ve ondan rant devşiren sermayenin iktidarını hedef alır (s. 131).

Hakim sınıfsal ilişkilerin dışında bir kentsel yaşamın yeniden canlandırılması ve inşa edilmesi isteniyorsa, parasal güce dayalı mevcut demokrasinin dışında farklı demokratik araçlar (sözgelimi halk konseyleri) geliştirilmelidir (s. 196).

Şehir hakkı halihazırda var olan bir şey üzerinde iddia edilen bir hak olmaktan çoki şehri sosyalist bir sosyalist topluluk olarak, yoksulluğu ve toplumsal eşitsizliği ortadan kaldıracak, çevre üzerinde yaratılan tahribatı onaracak tümüyle farklı bir model üzerinden yeniden inşa etme hakkı olarak anlaşılmalıdır. Bunun gerçekleştirilmesi için mütemedi sermaye birikimin mümkün kılan tahripkar kentleşme biçimleri durdurulmalıdır (s. 197).

Öyleyse şehri nasıl örgütlemeli? ... İzlenebilecek yollardan biri, devrimci durumlar içinde ortaya çıkan kentsel siyaset pratiklerinin tekil örneklerini incelemek olabilir (s. 201).

Çayan Mahallesi'nde gerçekleşen tekil kentsel siyaset pratiğinin Harvey'in sorguladığı anti kapitalist mücadeleye doğru bir örnek olup olamayacağını anlaşılmaması için o pratiğin detaylıca ortaya konması yerinde olacaktır.

Manuel Castells'in (1977, 1983 ve 2014) kente dair en dikkat çekici tezi, artık geleneksel sınıf mücadelesinin yerini kentsel toplumsal mücadelelerin aldığı yönündedir. Çünkü kent artık üretimin değil tüketimin mekanı olmuştur. Kentin üretimi ise bizzat kapitalist üretim sürecinin kendisi haline gelmiştir. Kentsel mekanın üretim sürecinden ve kentsel mekandaki ortak tüketimden kaynaklanan çelişkilerden doğan toplumsal hareketler de en güçlü devrimci mücadele yöntemidir. Castells'in konumuz bağlamındaki görüşlerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1950'den sonra bir daha krize girmemek için kendini dönüştüren kapitalizm, henüz kapitalist olmayan yerlere de sızarak bütün dünyayı etkisi altına alınca muazzam bir vasıfsız işgücünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yeni kapitalizm tüketime bağımlıdır ancak, vasıfsız işgücünün olduğu kadar diğer sınıfların da tüketime katılabilmesi giderek 'ortak tüketim'e bağımlı hale gelmektedir. Ortak tüketim, ulaşım, barınma, rekreasyon gibi kentte yaşamak için zorunlu olan ve her sınıftan insanın ortak

olarak kullandığı imkanları kapsamaktadır. Bu kentsel imkanlara erişimdeki, yani ortak tüketimdeki eşitsizlik, geleneksel eşitsizliğin yerini almaktadır. Ancak kapitalizm için yoksulların barınması gibi ortak tüketim alanlarının asgari de olsa sağlanması gerekmektedir. Bu noktada devreye giren devlet sosyal konut politikalarını uygulayarak sistemin ayakta kalmasını sağlar. Dolayısıyla devlet, planlama aygıtını kullanarak kentsel mekanın üretimini siyasileştirerek, sermayeden yana tavır alır. Bu süreçte sermayenin mantığı ve devletin dahliyle derinleşen ortak tüketim krizleri sınıflararası hoşnutsuzluklar doğurur. Çünkü ortak tüketim kentte yaşayan tüm grupları etkilemektedir. Böylece geleneksel proleteryanın özel çıkarlarından daha geniş bir talep ortaklığında kentsel toplumsal hareketler ortaya çıkar. Kentsel toplumsal hareketleri karakterize eden özellikler; ortak tüketim talebinde olma, cemaat (community) kültürü yaratabilme, politik olarak öz-yönetime sahip olmaları ve toplumsal dönüşümü hedefleme olarak sıralanır. Kapitalist sistemin yapısal sorunu olan kentsel çelişkiler arttıkça kentsel toplumsal hareketler siyasetin merkezi haline gelir. Bu tespitlerden hareketle ortak tüketim sorunlarından doğan kentsel toplumsal hareketlerin güçlenerek toplumsal sistemi dönüştürme potansiyelleri vardır.

Yukarıda özetlediğimiz görüşlerinin yanı sıra Castells'in kitaplarında yer alan, Şili'deki politik gecekondu hareketi örneği (1983, ss. 175- 216; 1977, s. 324) konumuzla yakından ilgili olması bakımından değerlidir. Şili'deki *campamentoların* toplumun devrimci dönüşümü için önemli bir potansiyel olduğunu savunan Castells, bu durumu şöyle gerekçelendirmektedir: “Gecekondu hareketiyle birlikte Latin Amerika solu ilk kez, organize işçi sınıfıyla bilinçsiz işçileri ve krizdeki küçük burjuvayı bir araya getirmiş; bunu da kentsel sorunlar üzerindeki politik mücadelesiyle başarmıştır.” Ancak Castells *campamentolardaki* örgütlerin radikalleşmeleri ve bölünmeye müsait oluşlarının, hakimiyet alanlarını doğrudan kontrol ettikleri gecekondu mahalleleri dışına çıkarmalarına sebep olduğunu belirterek, bu tür hareketlerin limitlerine de işaret eder. Yine de gecekondu hareketinin hatırasının, Latin Amerika'daki kent halkının toplumsal koşullarını iyileştirmesi ve siyasi özgürlükleri doğrultusunda yaşanmış en önemli girişim olarak kalacağını belirtir.

Üçüncü Dünya özelinde kentsel toplumsal hareketler üzerine yapılan çalışmalarda ise Castells'in görüşlerinin eleştirildiğini görmekteyiz. Schuurman (2013), Castells'in kentsel toplumsal hareketler tanımının Üçüncü Dünya bağlamında geçerli olmadığını savunmaktadır. Schuurman'a göre Üçüncü Dünya'daki kentsel toplumsal hareketler, Castells'in dediği gibi ortak tüketim sorunlarından çıkmazlar. Sosyoekonomik kutuplaşmadan dolayı kaynaklara erişemeyen yoksulların hayatta kalma stratejileri olarak işlev görürler. Bu durum da ancak devletle klientelist ortaklığın işlemediği durumlarda gerçekleşebilir. Dahası kentsel toplumsal hareketler, Castells'in beklediği gibi politik bir mücadele biçimini alırsa bu, hareketin marjinalleşmesi ve meşruiyetinin tehlikeye girmesi anlamına gelecektir. İdeolojik hedefler, kentsel toplumsal hareketin gerçek amacı olan kaynaklara erişimi gerçekleştirmesini önleyecektir. Zaten, kentsel toplumsal hareketler, kaynaklara erişim hedefini sağladıktan sonra çözülüp yok olmaktadır. Schuurman, Castells ve diğer marksist kuramcıların, kentsel toplumsal hareketlerin toplumsal dönüşümün çekirdeği olacağı şeklindeki yaklaşımlarının hüsnükuruntu (wishful thinking) olduğunu düşünmektedir. Çünkü, "Üçüncü Dünya gerçeği, kapitalist sistem tarafından marjinalize edilmiş kentsel yoksullardır. Eski köylülerin – yeni kentsel yoksulların günlük hayat pratiklerinin hayatta kalma mücadelesi olduğu bilinen bir durumdur. Bu durumdan iktidar ilişkilerini dönüştürücü bir güç çıkar mı sorusu spekülatif bir sorudur ve bizce gerçekçi değildir."

Latin Amerika'daki radikal politik gecekondu mahalleleri üzerine yapılmış araştırmaları incelediğimizde, her ülkenin kendine has tarihsel koşullarından kaynaklanan farklılıkların yanı sıra, benzer çıkarımlar elde edildiğini görmekteyiz. Brezilya'da *Movimento Comunitario* adı verilen hareket tarafından kurulan Sao Pedro mahallesi üzerine yapılan araştırmada Banck ve Domino (2013), Castells'in kentsel toplumsal hareketler tanımında yer alan cemaat kültürü inşa etme ve politik özyönetim gibi maddelerle uyuşma olduğunu ancak, toplumsal dönüşüm yaratma konusunda Sao Pedro hareketinin başarısız olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu araştırmada ayrıca Brezilya'da daha önce klientelistik ilişkilerin geçerli olduğunu, Sao Pedro'nun 1977'de inşa edildiğini ancak 1985'te yeniden klientelist iktidarın gelmesiyle hareketin çözüldüğünü görmekteyiz. Bu tarihler Türkiye'deki politik gecekondu mahallelerinin gelişim süreciyle benzerlik göstermektedir.

Vellinga'nın Meksika'daki *Tierra y Libertad* (Toprak ve Özgürlük) hareketi hakkındaki araştırması (2013) da benzer bir sürece işaret etmektedir. Klientelistik iklimin 1970'lerde değişmesi ve solun yükselişiyle birlikte Maoist çizgideki üniversite öğrencileri, topraksız kentlilerle bir araya gelerek *colonia* (koloni) adı verilen toplu işgaller gerçekleştirirler. 80'lerde yönetici örgütün kurumsallaştıktan sonra enerjisini kaybedip bölünmesi ve devletin gecekondulara mülkiyet dağıtması hareketin çözülmesine yol açmıştır. Ancak Meksika deneyiminin farkı, hareketin Brezilya ve Türkiye'de olduğundan çok daha büyük bir güce kavuşmuş olmasıdır. 1970'ler boyunca toplam 31 *colonia*'da 50.000 kişilik nüfus, resmi otoritenin dışında yaşamaktadır. Tierra y Libertad hareketinde yönetici örgütler birçok alanda faaliyet göstermiştir: Konut, güvenlik, eğitim, iş bulma, iç düzen, kadın hakları, sağlık... Devletin hiçbir memurunun giremediği gecekondular mahallelerinde halkın her ihtiyacı kolektif emekle çözülmüştür. Vellinga, bu iç disiplinin toplumsal kontrole yol açtığını da belirtir. Türkiye'deki politik gecekondular mahalleleri hiçbir zaman bu kadar güçlenmemiştir. Ancak bu kadar etkili bir hareket bile, politik konjonktürün değişimiyle birlikte ayakta kalmayı başaramamıştır. Marksist kuramcıların beklediği, kentsel toplumsal hareketlerin toplumsal değişimin aktörü olma rolü burada da gerçekleşmemiştir.

Klaarhamer'in yaptığı araştırma (2013), Şili'deki *Pobladores* hareketinde yer alan farklı örgütlerin, *campamento* kurma yoluyla etki alanını genişletmeye çalıştığını ortaya koyar. Örneğin, radikal sol MIR, gecekondular hareketini sınıf mücadelesinin cephesi olarak görmektedir. Meksika'dakine benzer şekilde MIR, resmi kurumlarla etkileşimi reddedip, hayatın her alanında halkı örgütlemektedir. Burada yine marksist kuramcılarının yaklaşımıyla paralellik kurulabilecek şekilde, kentsel sorundan kaynaklanan bir hareketin sistem karşıtı mücadeleye girişmesi ve toplumsal dönüşümü hedeflemesi örneği görülmektedir. Ancak Schuurman'ın dikkat çektiğini Klaarhamer de belirtir, örgütlü militanlarla topraksız halk arasında derin bir boşluk vardır. Topraksız yoksul kentlilerin ideali sistemde radikal bir değişim yaratmak değil, kentin 'normal' semtlerindeki benzer yapıları çevrelerde oturabilmektir. Kentli yoksullar için bu somut ihtiyaçları hedefleyen hayatta kalma mücadelesinin, sistem karşıtı kentsel toplumsal hareketlerle buluşup buluşmaması devletle olan ilişkilerine bağlıdır. Devlet, klientelist ilişkiler aracılığıyla yoksulların şartlarını iyileştirdiği sürece dost, bu tür enformel kanallar işlemediği zamansa düşmandır. Nitekim bu üç araştırmada görüldüğü gibi, Türkiye'de de 1950'ler ile 1970'ler

arasında devlet dost, sonrasında kısa bir süre içinde süreçte düşman, 1980'lerden itibaren yeniden dost olmuştur. Politik gecekonduların mahallelerinin kurulabilmesi ve toplumsal hareketlerin kitlelerin desteğini alıp varlıklarını sürdürebilmesi işte o aradaki kısa sürece rastlar. Günümüzde benzer bir politik işgal hareketinin gerçekleşmesi imkan dahilinde gözükmemektedir.

5. 2. 1970'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DE KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER

Türkiye'de ilk kurulduğu dönemden itibaren gecekondulardaki politik iklimin kökene dayalı ilişkiler ve klientelizm çerçevesinde belirlendiğini daha önce belirtmiştik. Bir kentsel toplumsal hareket olarak politik gecekondular hareketi, salt gecekondular halkın kendi mücadelesinden doğmamış, sol sosyalist örgütlerin gecekondular meselesini sahiplenip çözüm geliştirmesi sonucunda biçimlenmiştir. Bu da ancak 1970'lerin ikinci yarısındaki küresel ekonomik krizin etkisiyle toplumsal bir kriz atmosferinin hüküm sürmeye başlamasıyla mümkün olmuştur. Bu atmosferde hoşnutsuz kitleler ilk kez sol hareketleri desteklemişler; sosyal demokrat bir parti olan CHP, gecekondular mahallelerinde hiç olmadığı kadar yüksek oy almaya başlamıştır. Önceden kendisine yeterli zemin bulamayan radikal sol gruplar da gecekondular mahallelerindeki örgütlenmeleriyle etki alanlarını genişletmişlerdir. Ancak bu grupların gecekondular meselesini, yani kentsel çelişkileri gündemlerine almaları hemen olmamıştır.

Türkiye'deki sol hareket, diğer Üçüncü Dünya ülkelerinde olduğu gibi, bilinçli sanayi proleteryanının olmadığı bir bağlamda, üniversite öğrencileri çevresinde gelişmiştir. Sol hareketlerin ilk büyük atılımını gerçekleştirmesi 1965 ile 1971 askeri darbesi arasındaki dönemde olmuştur. Bu süreçteki birçok küçük örgüt bir yana, anaakım sol damarın, Dev-Genç hareketi olduğu gözlenmektedir. Dev-Genç'in içinden Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş gibi, kitleleri peşinden sürükleyen liderler yetişmiştir. Bu tezin konusu olan mahalleye ismi verilen Mahir Çayan, daha sonra ortaya çıkan birçok örgütün ortak olarak sahiplendiği bir isim olmuştur. Akdere ve Karadeniz (1994, ss. 307 – 311) Çayan'ın tezlerini şu şekilde özetlemektedir: "Oligarşi tarafından 'suni denge' içinde pasifize edilen halkı uyarmak için silahlı propaganda ile 'öncü savaş' yürütülmesi gerekmektedir.

Profesyonel devrimcilerin teşkil ettiği savaş örgütü, proleterya gerekliliği dışarıdan verecektir. Devrim, işçi-köylü ittifakı temelinde, emperyalizme karşı kırlardan şehirlere doğru gelişen bir halk savaşının sonucunda zafere ulaşacaktır.” Bu halk savaşını yürütmek üzere Türkiye Halk Kurtuluş Partisi – Cephesi’ni (THKP-C) kuran Çayan’ın etki alanı kısa sürede genişlemiştir. Ancak bu dönemdeki hareketlilik çok uzun sürmez; Çayan’ın da öldürüldüğü, 1971 darbesini izleyen süreçte sol sosyalist hareketler dört beş yıllık bir bocalama dönemine girerler. Üniversite çevrelerinde sol hareketlerin yükseldiği bu ilk dönemde gecekondular ve kentsel meseleler ana gündem maddesi değildir. Çayan’ın yaklaşımında olduğu gibi, teoride ve pratikte devrime giden yolun, kırdan gerilla savaşından geçmekte olduğu düşüncesi yaygındı. Dev-Genç’in içindeki önemli isimlerden olan Oğuzhan Müftüoğlu, o dönemde örgütlenme çalışmalarının daha çok köylerde yapıldığını ancak, gecekonduların giderek artmasıyla birlikte gecekonduların yıkımlarına karşı halkla birlikte direnme eylemlerinin de yapıldığını belirtir (Bostancıoğlu, 2011). Bu durum sosyalist hareketlerin gecekondular meselesindeki çelişkileri fark etmeye başladığını ancak henüz devrimci güce dönüşebilecek bir potansiyel görmediklerini gösterir.

Bocalama döneminden sonra sol hareketler, 1974’te THKP-C tutuklularının serbest kalmasının ardından çıkarılan Devrimci Gençlik dergisiyle birlikte yeniden yükselmeye başlamıştır. Bu derginin 1977 yılında Devrimci Yol’a dönüştüğü dönemde sol, ülke genelinde öncekinden de güçlü bir destek bulmaya başlamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu yıllar dünyada ve Türkiye’de, sosyal demokrat partilerden radikal silahlı örgütlere kadar geniş skalasıyla solun yükseldiği bir dönemdir. 12 Eylül darbesinden önceki bu yılların karakteristiği, sol literatürün tabiriyle “faşist” saldırıların yoğunlaşması ve toplumsal krizin tırmanması olmuştur. Sol sosyalist hareketlerin de bu dönemdeki en önemli gündemi anti-faşist mücadele olmuştur. Faşist saldırıların mekanının gecekondular olması, sol hareketlerin mücadelesinin de buraya kaymasına sebep olmuştur. Devrimci Yol hareketinin içinde yer alan Pekdemir (1988) de, o dönem milliyetçi hükümetin desteklediği “faşist” çetelerin gecekondular mahallelerinde hakimiyet kurabilmek için uyguladığı baskıların, gecekondular halkının anti-faşist mücadeleye ve sosyalist gruplara destek vermeye başlamasına sebep olduğunu belirtmiştir. Bu noktada sol örgütlerin, anti-faşist mücadele için geliştirdiği bir strateji olan “direniş komiteleri” önemlidir. Oğuzhan Müftüoğlu, direniş komitelerini şöyle anlatır (Bostancıoğlu, 2011, ss. 191-193):

Direniş komiteleri aslında Devrimci Gençlik dergisinin birinci sayısından itibaren faşizme karşı mücadele konusunda savunduğumuz görüşlerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bir fikir. Özellikle MC döneminde saldırılar o kadar pervasızca yaygınlaşmıştı ki halk geçim derdini bile bir tarafa bırakmış, can derdine düşmüştü. Saldırıları eskisi gibi sadece solcu, devrimci olarak bilinen insanlara yönelmiyordu. Bir mahallede faaliyet göstermeye başlayan faşistler gidip örneğin esnaftan birinden para istiyor. Verse bir derd, vermezse ya dükkanına ya kendine zarar geliyor. Polise de şikayet edemiyorlar. Çünkü herkes biliyor polisle işbirliği yaptıklarını... İnsanların bu sorunla tek başına baş etmesi mümkün değildi.

Direniş komitesi fikri bu ortamın sonucu ortaya çıktı. Zaten saldırıların özellikle Alevi ve CHP'li halk kesimine yöneldiği yerlerde kendiliğinden komiteleşme örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştı. ... Bunları incelemeye çalıştık. Bu olaylar ülkedeki ciddi bir gelişmeye işaret ediyordu. Bizim yaptığımız şey, bu hadiselerden hareketle halk içinde gelişmekte olan faşizme karşı direnme eğilimlerini, direniş komiteleri başlığı altında formüle etmekte. Bunları tutarlı ve etkin bir direniş hattı oluşturmaya uygun hale getirmeye çalıştık.

Anlatmak istediğim, direniş komitelerinin halk iktidar organlarının nüvesi olması, halkın kendi sorunlarına örgütlü olarak çözüm oluşturması fikrinin teorik bir çıkarsamadan çok; pratik mücadelenin sorunları içinde, bu fikirlerin hayatta karşılık bulduğu durumlar ortaya çıktıkça adım adım geliştirilen bir fikir olduğudur. Gramsci'nin işçi konseyleri üzerine yazdıklarıyla Yugoslavya'da veya başka ülkelerde faşizme karşı mücadele süreçlerinin elbette bilgisi vardı. Keza reel sosyalizme dair bu konuya ilişkin tartışmalarda ortaya koyduğumuz eleştirel bir bakış açımız da vardı. Bizim teoriye yaklaşımımızın ağırlık noktası somut koşullar altında yürüyen mücadelenin, pratiğin ihtiyaçlarına çözüm bulma noktasında toplanıyordu.

Devrimci Yol hareketinin en önemli direniş komitesi deneyimi Fatsa'da yaşanmıştır. Farklı sosyalist grupların farklı biçimlerde komite girişimleri olmuştur. Zamanla mevcut gecekondulu mahallelerdeki direniş komitelerinden gecekondulu üreten komitelere geçildiği görülmektedir. Aslan (2013, s. 73), bu dönemdeki yasal ve yasa dışı kentsel sol hareketlerin dayandığı temel fikrin, kapitalist sistem içinde emekten yana toplumsal siyasa ve pratiklerin geliştirilmesinin olanaklı olduğunu ve bu örneklerin, geleceğin sosyalist toplumunun nüvelerini oluşturacağı fikri olduğunu savunur. Yasal bir deneyim olan Fatsa Belediyesi de, yasallık kaygısı taşımayan silahlı sol örgütlerin gecekondulu mahallesi kurması da benzer çerçevede değerlendirilmektedir. Ancak Müftüoğlu'ndan aktardığımız gibi, bu teorik çıkarsama, kendiliğinden ortaya çıkan pratik uygulamalardan sonra geliştirilmiştir.

Anti-faşist mücadele için gecekondulu mahallelerinde örgütlenmeye başlayan sol hareketlerin gecekondulu halkıyla buluşabilmesinin tek sebebi, halkın saldırılardan yılması değildir. Kentte tutunma strajileri eskisi gibi işlemeyen kent yoksulları, karşılarında kendi

taleplerini karşılamak için mücadele etmeye hazır militan örgütlü bir güç bulunca, onunla kolayca buluşabilmektedir (Aslan, 2013). Toplumsal ve ekonomik zeminin kaygan oluşu ve bu örgütlerin meşruiyet ve etkilerinin artmakta oluşu bu buluşmayı kolaylaştırmaktadır. Böylece önceden politik bir niteliği olmayan gecekondular yeni gelişmelerle birlikte ideolojik bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Latin Amerika örneklerinde olduğu gibi bu süreçte yoksullar için eski dost devlet, artık düşman olmuştur. Devlet ise, politik gecekondular mahallelerine eskiden olduğu gibi göz yummuyor, hatta zor kullanarak yok etmeye çalışıyordu. Bu girişimlerin en büyük boyutlarda yaşandığı 1 Mayıs Mahallesi'nde gecekondular yıkılmak için polisle direnen halk arasında çıkan çatışmada dokuz kişi yaşamını yitirmiştir (Aslan, 2013). Bu süreçte gecekondular eksenli mücadele Türkiye'deki en önemli kentsel toplumsal hareket haline gelmiştir. Gecekondular hareketine eklenerek hızla kitlesel destek alabildiğini gören sosyalist gruplar da giderek bu meseleyi temel odakları haline getirmeye başlamıştır. Örneğin dönemin sosyalist dergilerinde “Konut sorunu sınıf mücadelesinin bir parçasıdır.” sloganı yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Aslan, 2013, s. 81). Bu doğrultuda İstanbul'un birçok yerinde farklı sosyalist grupların önderliğinde yeni gecekondular mahalleleri inşa edilmeye başlanmıştır.

Özetlemek gerekirse; önceki dönemde kentsel meselelere yeterince eğilmeyen sol hareketler, 1980 öncesi dönemde anti – faşist direnişi örgütlemek için gecekondular mahallelerinde komiteler kurmuşlardır. Gecekondular halkının pratik sorunlarına çözüm ürettikleri sürece, daha önce olmadığı kadar kitlesel destek aldığını gören sosyalist gruplar daha da ileri giderek gecekondular mahalleleri inşa etme pratikleri geliştirmişlerdir. Daha sonra da bu pratikler, ‘gelecekteki halk iktidarının nüvelerini yaratacağı’ şeklinde teorize edilmiştir. Bu politik gecekondular mahalleleri pratiklerinde, sosyalist literatürün konuyu kavramsallaştırma biçimlerine baktığımızda, Castells'in yaklaşımıyla uyuma olduğunu iddia etmek mümkün olabilir ancak; Latin Amerika'daki benzer deneyimlerde de olduğu gibi, kentsel kaynaklara erişme niyetindeki yoksul halk açısından değerlendirdiğimizde, bu hareketlerin iktidarı dönüştürecek bir güce dönüşmesinin zor olduğunu görmekteyiz. Nitekim, 1980'deki askeri darbeden sonraki süreçte, tüm gecekondular sahiplerine mülkiyet hakkının da verilmesiyle gecekondular hareketi gücünü büyük ölçüde yitirmiştir.

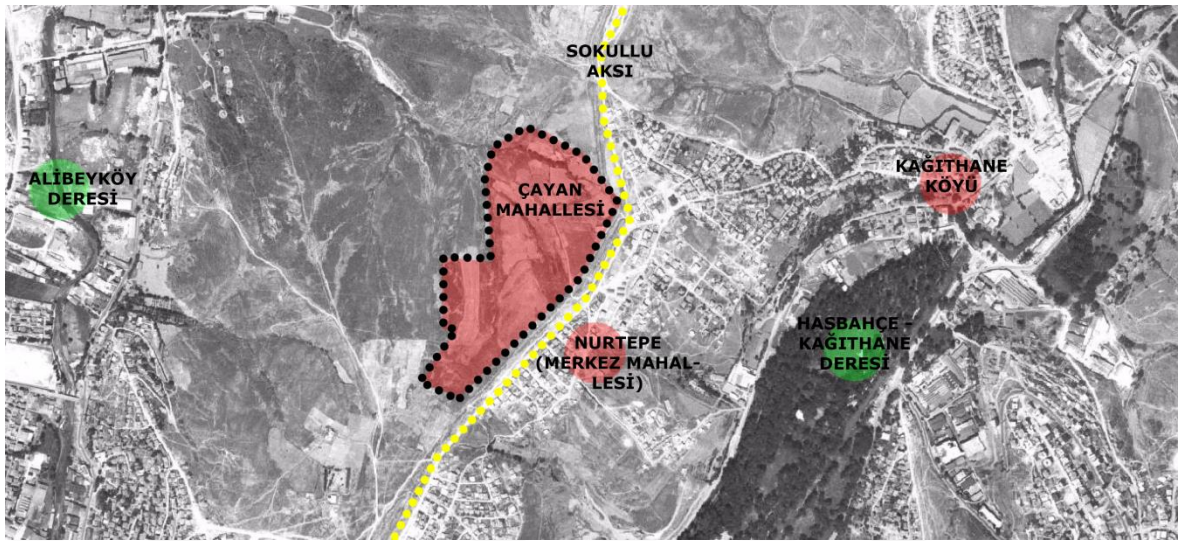
6. ÇAYAN MAHALLESİ

6. 1. MAHALLE KURULMADAN ÖNCE BÖLGENİN DURUMU

Çayan Mahallesi, Yavuz Selim Caddesi, Sokollu Caddesi ve TEM Otoyolu bağlantı yolu arasında kalan konut bölgesidir. Mahallenin bulunduğu bölge, o dönemde de olduğu gibi bugün de Nurtepe diye anılmaktadır fakat resmi olarak Kağıthane ilçesinin Nurtepe mahallesinde değil, Eyüp'ün Güzeltepe mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Ancak mekansal devamlılık ve sosyal ilişkiler bakımından Nurtepe Mahallesiyle ilişkisi daha fazladır. Mahallenin ilk kuruluşu, Nurtepe'deki mevcut gecekonduların yerleşimine eklenme biçiminde olmuştur. Nurtepe bölgesi, Haliç'in kuzeyinde, Alibeyköy deresi ile Kağıthane deresi arasında yer almaktadır. Haliç sanayi havzasına yakın oluşu, gecekonduların kurulmak için buranın tercih edilme sebeplerinden birisidir. 1970'lere kadar Nurtepe'deki gecekonduların seyri, diğer gecekondular mahallelerindeki süreçlere benzer şekilde ilerlemiştir. Kökene dayalı ilişkileri sayesinde bölgeye gelen kişiler, büyük arazi sahipleri ya da arazi mafyalarınca satışı yapılan arsalara, kendi olanaklarıyla gecekondular inşa etmişlerdir. 1970 yılında çekilmiş hava fotoğrafına baktığımızda, Nurtepe mevkiinde tek tük gecekonduların olduğunu, Nurtepe'nin kuzey batısında kalan, Çayan Mahallesi olarak inşa edilecek bölgenin ise tamamen boş olduğunu görmekteyiz.

Şekil 6.1. Kağıthane bölgesinin 1960'daki yerleşme durumu (Yetman, 2013)

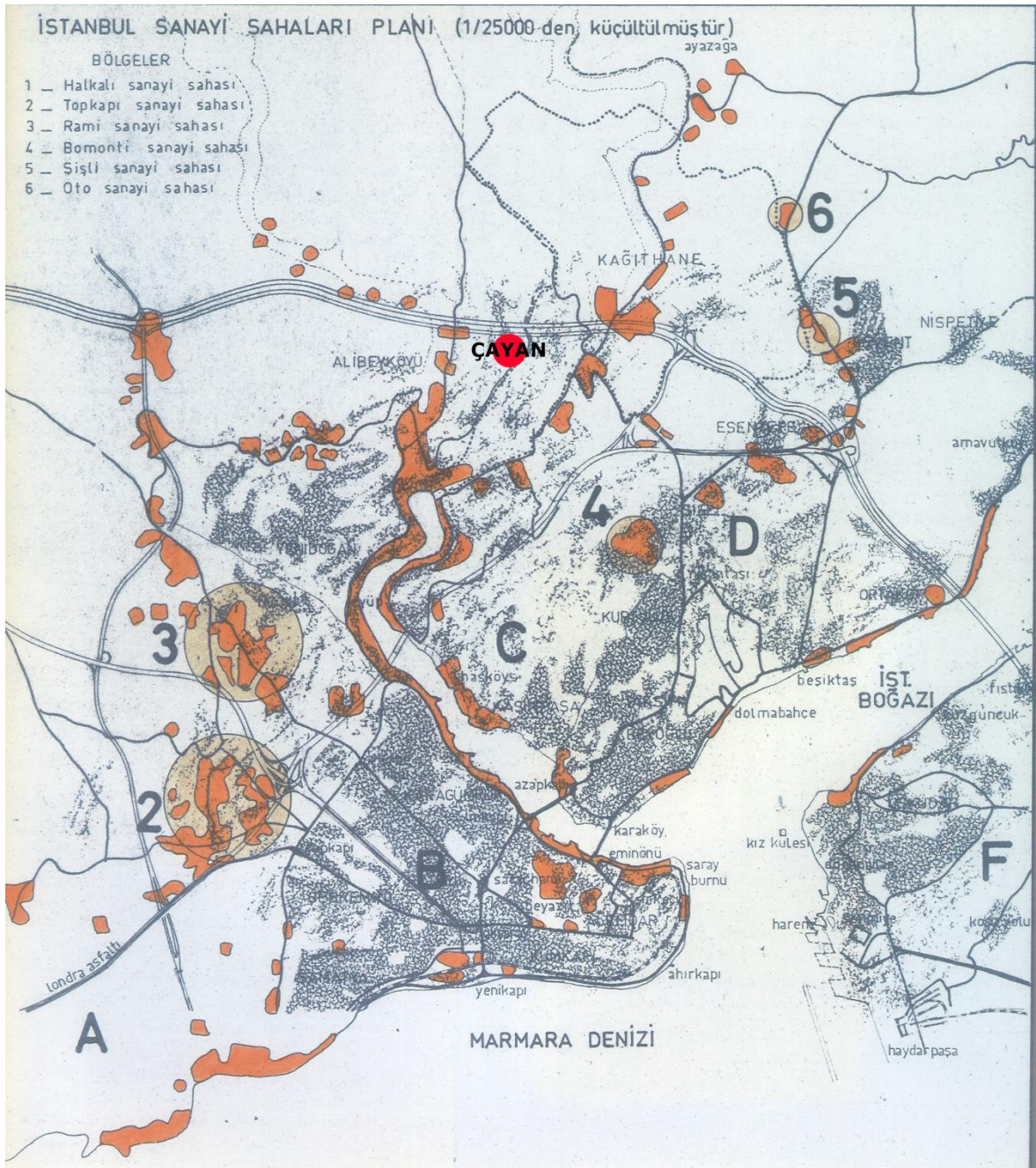

Şekil 6.2. Çayan Mahallesi'nin kurulduğu bölge (1970 hava fotoğrafı)

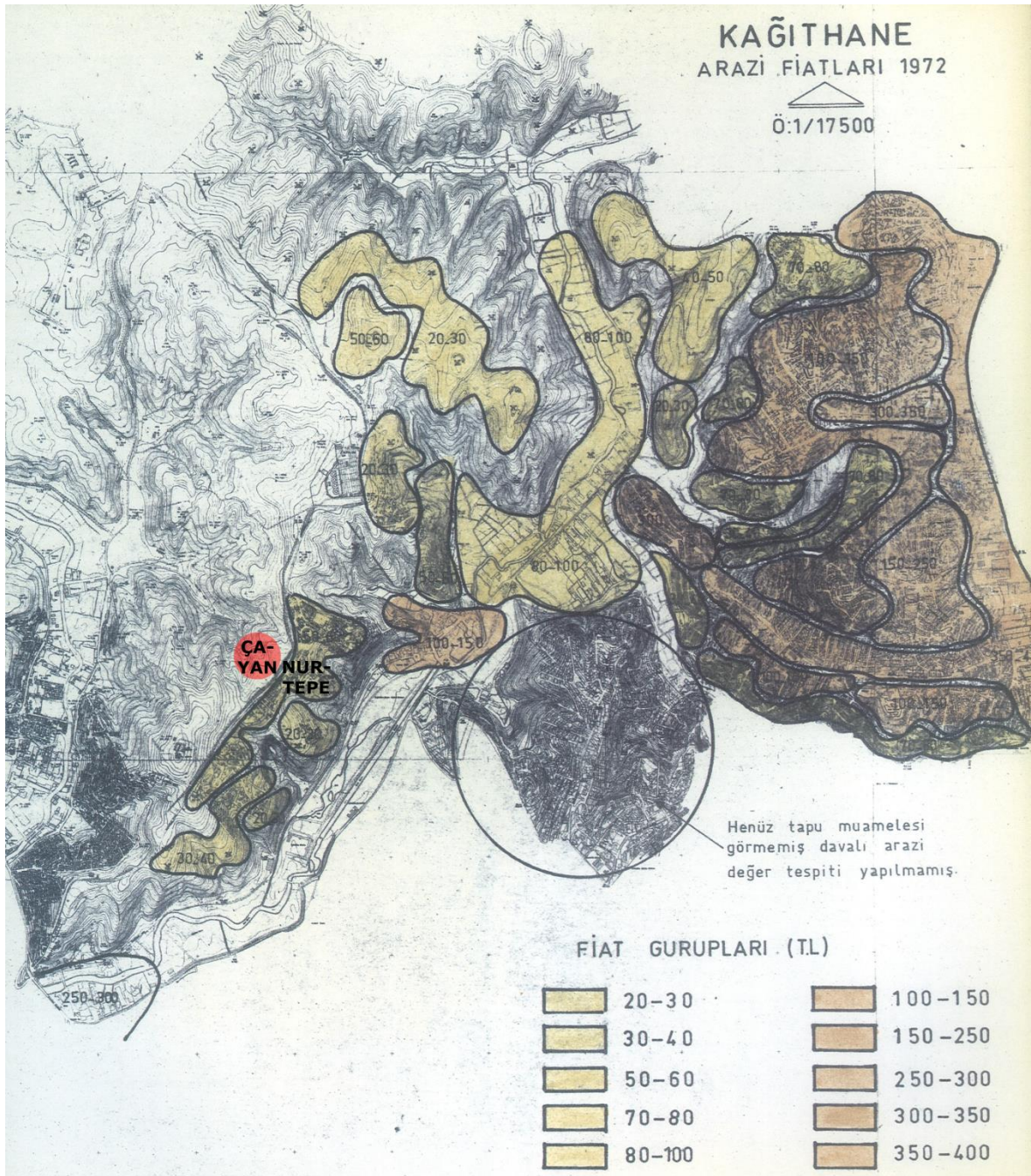
Çayan Mahallesi'nin kurulduğu yer; Haliç'in kuzeyinde, Alibeyköy deresi ile Kağıthane deresi arasında yer alan tepenin sırt aksını oluşturan bugünkü Sokullu Caddesi'nin Kuzey Batı'ya yani Alibeyköy deresine bakan yamacında yer alır. Yani mahallenin topoğrafyası ana aks olan tepe yolundan aşağı doğru eğimlidir. Bölge, Kağıthane deresi kıyısındaki tarihi Hasbahçe - Sadabad Mesire Yeri ve eski İstihkam okulu - yeni Kağıthane Belediyesi binasına çok yakındır. Bölgenin kuzeyinde İSKİ (o dönemki adıyla Sular İdaresi) bulunmaktadır. 1970 yılında çekilmiş hava fotoğraflarını ve 1973 yılında hazırlanmış imar planı çalışmalarını (Yetman, 2013) incelediğimizde bu aksın sadece Kağıthane'ye bakan yamacında yapılaşma olduğunu görmekteyiz. Aynı aks bugün olduğu gibi o dönem de iki ilçe arasında sınır oluşturmaktadır. Çayan Mahallesi, Eyüp ilçesi sınırları içerisinde kurulmuştur ancak, Kağıthane Belediyesi'ndeki yerleşimlere daha yakın olması sebebiyle sosyal ve mekansal ilişkilerini Kağıthane'yle kurar. Kağıthane 1987'de ilçe olana kadar, Şişli'ye bağlı bir belde statüsündedir. Bölgede 1950'lere kadar sadece Tarihi Kağıthane köyünde yerleşim varken, göçle birlikte köyün kuzeyine gecekondular eklemlemeye başlamıştır. 1970'lerde gecekonduların bugünkü Sokullu Caddesine dayanmasından sonra, Nurtepe Mahallesi kurularak, Merkez Mahallesi'nden ayrılmıştır. Çayan Mahallesi de 1970'lerin sonunda bu genişlemenin devamı olarak Sokullu aksının diğer tarafına geçen ilk yerleşim alanıdır. Dönemin sanayi haritalarında Alibeyköy ve Kağıthane dereleri boyunca sanayi ve küçük üretim faaliyetlerinin yaygın olduğu görülür. Bu durum, bölgedeki

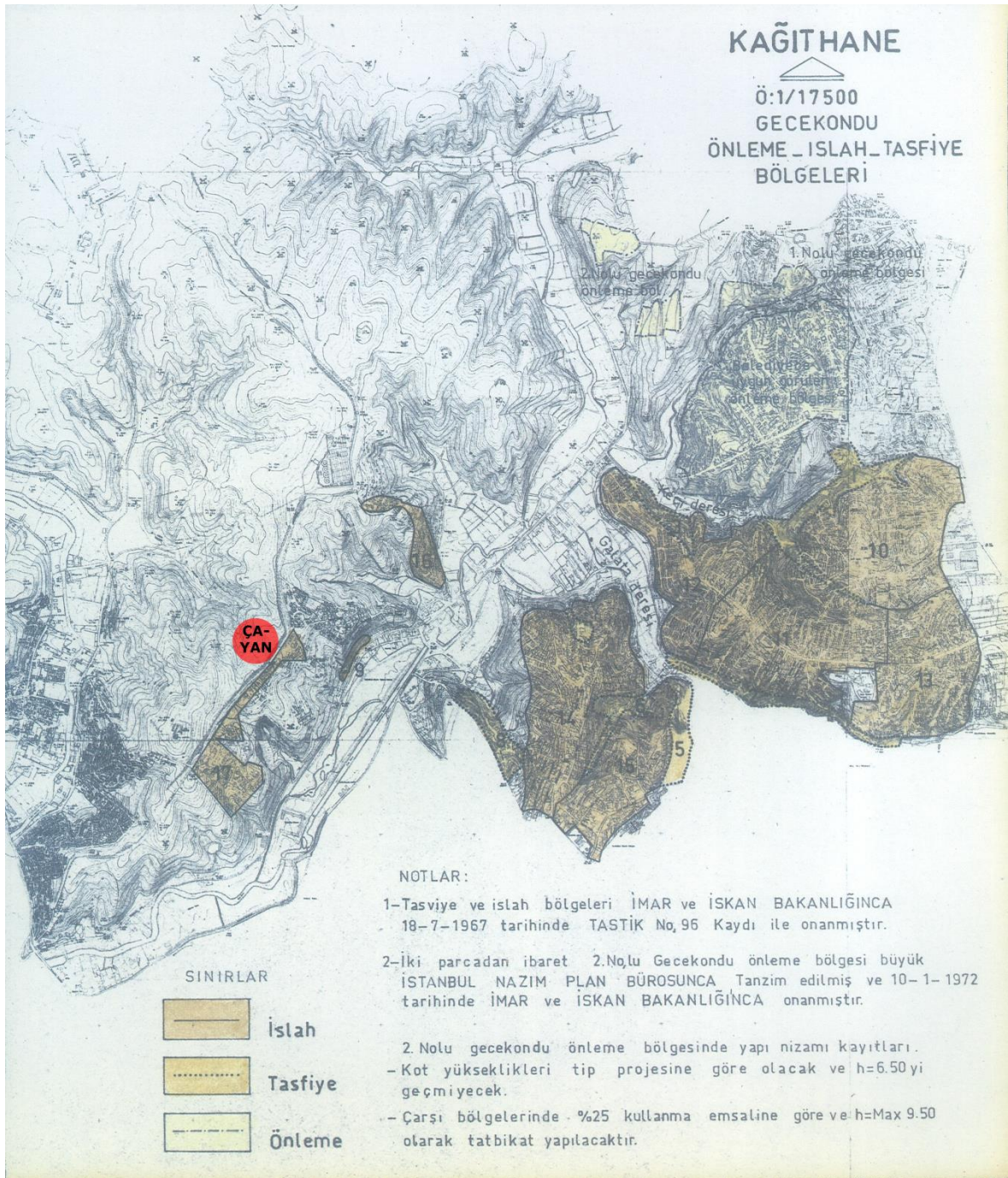
gecekonduların istihdam imkanlarına yakın olduğunu göstermektedir. 1973'te yapılan analiz ve haritalama çalışmasında, Kağıthane Beldesi sınırları içindeki arazi fiyatları saptanmış; buna göre Nurtepe'de fiyatların 10 seviyeden en düşük 3. seviyede olduğu belirtilmiştir. Bu veriler, Nurtepe'deki arazilerin çok değerli olmadığını, dolayısıyla gecekondu oturan halkın en yoksullarının bu bölgeyi tercih ettiği şeklinde yorumlanabilir. Yapı yoğunluğu analizinde de Nurtepe'nin 4 yoğunluk kategorisinden en az yoğun 2. seviyede gözükmesi, bölgenin yeni gelişen bir gecekondu bölgesi olduğunu ve arazinin tüm kapasitesinin henüz kullanılmadığını ortaya koymaktadır. İmar ve İskan Bakanlığınca 1967'de kararı verilen ve 1972'de İstanbul Nazım Planı Bürosunca tanzim edilen gecekondu islah / tasfiye / önleme bölgelerine göre, Nurtepe gecekondu islah bölgesi olarak belirlenmiştir. İslah edilen bölgelerin gecekondu yapımını daha çok teşvik ettiği bilinen bir olgudur. Bu verileri bir arada değerlendirdiğimizde, Nurtepe'nin 1970'lerin başındaki durumunun, gecekondulaşmanın artmasına müsait bir vaziyet sergilediğini söyleyebiliriz.

Şekil 6.3. İstanbul'daki sanayi sahalarına göre Çayan Mahallesi'nin kurulduğu bölgenin konumu, 1973 (Yetman, 2013)

Şekil 6.4. 1972’de Kağıthane Belediyesi sınırları içindeki arazilerin fiyatları (Yetman, 2013)

Şekil 6.5. Kağıthane'deki gecekondu önleme, ıslah ve tasfiye bölgeleri, 1972 (Yetman, 2013)

Gecekondulaşmanın 1970'lerin ikinci yarısına kadar Sokullu aksının diğer tarafına geçemeyişinin sebebi, bu bölgenin Hasdal Askeri Kışlasının arazisi sınırları içinde yer almasıdır. Kışlanın kapsadığı, askerlerin sınırlarında nöbet tuttuğu geniş araziler, önceden

şehir dışında yer alırken gecekonduların yayılmasıyla, gecekondular mahalleleri tarafından çevrelenmiştir. Gecekonduların inşası için hazine, belediye, vakıf arazisi ya da miras davası süren sorunlu özel mülkiyet alanları uygunken, askeri alanlar sıkı denetim yüzünden uygun değildir. Çayan Mahallesi'nin inşa edildiği alan da baştan askeri bölge sınırlarında olması, Alibeyköy ve Kağıthane Belediyeleri'nce sınırlarının tespit edilememesi üzerine açıkta kalan bir yer görünümündedir. Ancak buralar da, arazi mafyası tarafından ele geçirilerek, mandıra ve tarla olarak kullanılmaya başlanır. 1975 sonrası, ortada kalan bu arazi için, belediye be askeriye mahkemelik olmuştur (Köse, 2014, s. 15). Mahkemeyi Alibeyköy Belediyesi kazanarak araziye sahip olur. Bu gelişmeler, bölgenin daha önce gecekondular için uygun bir alan değilken, arazi mafyalarınca parsellenme potansiyeline sahip bir yer haline gelmesine sebep olmuştur.

O dönem Nurtepe'deki ve Kağıthane'nin diğer bölgelerindeki gecekondulaşma, farklı arazi mafyalarının satışlarıyla gerçekleşmektedir. Bölgedeki çeşitli toprakların mülkiyeti, Silahtarağa Vakfı, Kağıthane Belediyesi, Alibeyköy Belediyesi veya bazı köylülerin ellerindedir. Arazi mafyası ya da gecekonduların ağası denen etkili kişiler, ya köylülerin tarlalarını satın alarak ya da resmi kurumlarla olan bağları sayesinde belediye ve vakıf arazilerinde hakimiyet kurarak bu alanları parselleyip satmaktadır. Gecekondular yapacak kişilerin bölgeye gelişleri ise kökene dayalı ilişkiler temelinde gerçekleşmektedir. Farklı hemşehri grupları çeşitli mahallelerde toplanmışlardır. Nurtepe'de ise daha çok sol görüşe yatkın Alevilerin yerleşmiş olması, sol grupların bu bölgede etkili olmasını kolaylaştırmaktadır. Bazı görüşmeciler, Anadolu'da Alevi olmaları sebebiyle sorun yaşadıkları için, İstanbul'a göç etmeden önce mahalleleri araştırıp, Alevi nüfusun ağırlıkta olması sebebiyle Nurtepe'yi tercih ettiklerini söylemişlerdir. Nitekim Çayan Mahallesi'nin kuran Dev-Sol örgütüne bağlı kişiler, Çayan'ın kurulmasını "Nurtepe'deki devrimci mücadelenin gelişiminin sonucu" olduğunu savunmaktadırlar. İlk bölümde de tartışıldığı üzere bu dönemde gecekondular yapmak için gerekli arsaya sahip olmak için ödenmesi gereken bedel, birçok kent yoksulunun ödeyemeyeceği kadar yüksektir. Gecekondular arazilerinin piyasası, yıkım ihtimaline, ne kadar eski bir gecekondular mahallesi olduğuna ve kentsel bağlamdaki konumuna göre değişmektedir. Nurtepe bölgesi'ndeki arazi fiyatları görece düşük olmasına rağmen, orada bile gecekondular sahibi olmayacak kadar yoksullar bulunmaktadır. Nitekim kiracılık oranının yüksekliği ve görüşülen kişilerin aktardıkları bu

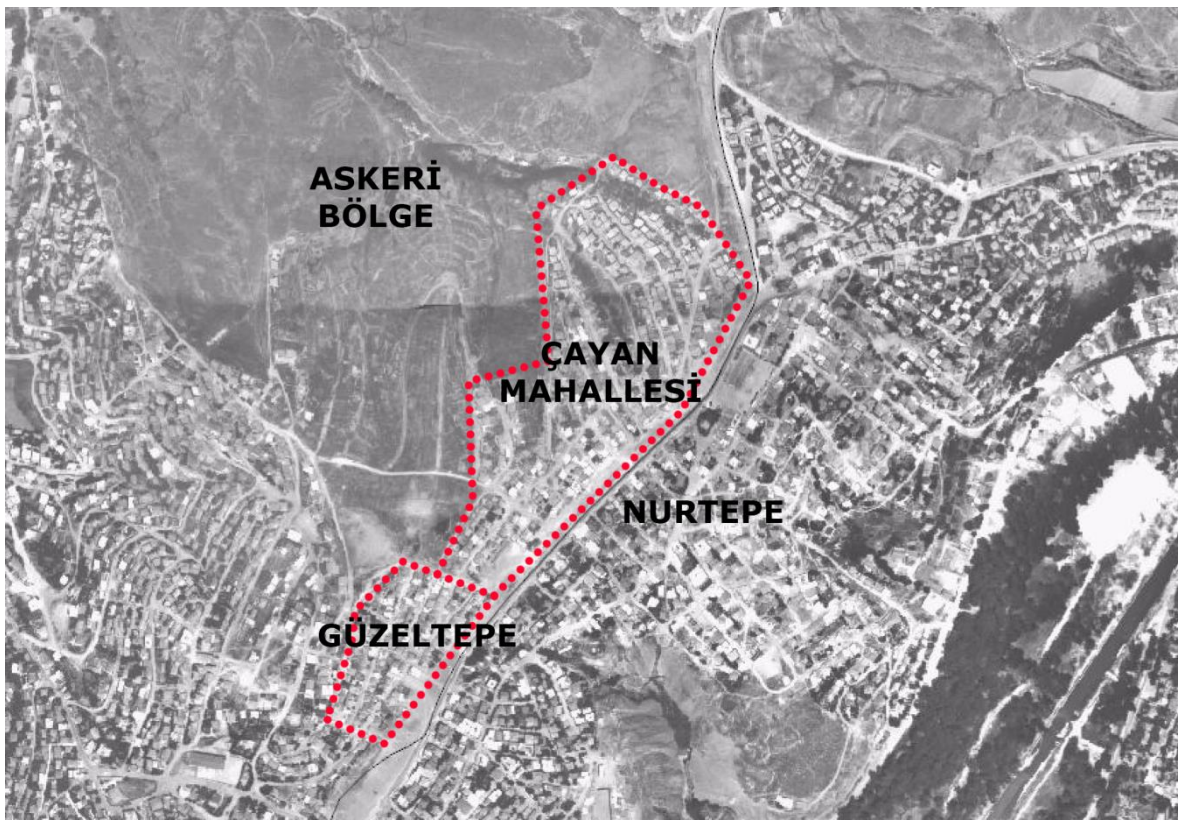
durumu doğrulamaktadır. Daha sonra Çayan Mahallesi'ne yerleşecek kişiler genellikle Nurtepe'de yaşayan ama gecekondü sahibi olmayan yoksullardır. Bu kişiler ya kirada oturan aileler ya da, kalabalık bekar evlerinde oturan adamlardır. Bu kişiler gecekondü sahibi olduklarında memleketlerindeki ailelerini yanlarına almaktadır.

Şekil 6.6. 1973'e kadar Kağıthane'nin gelişme etapları (Yetman, 2013)

1970'lerin ikinci yarısında, üniversite öğrencilerinin aktif olduğu sol örgütler, gecekondu mahallelerindeki yoksul halkın sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştı. Önceki bölümde, gecekondu faaliyetlerinin sol camiada bir teorik tartışma konusu olmadığını görmüştük. Gecekondu alanlarında yürütülen çalışmalar, “anti – faşist mücadele” ve üniversiteli örgütlerin “proleterya”ya ulaşma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda İstanbul'un çeşitli mahallelerinde örgütlenen solcu gençler, halkın pratik sorunlarına cevap vermek için çalışmaya başlamıştır. En temel sorun ise gecekonduya erişim olduğu için çeşitli seviyelerde ‘toplu işgaller’ ve ‘gecekondu inşası’ faaliyetleri yürütülür. Kimi yerlerde yalnızca birkaç gecekondu için halka yardım edilmişken, 1 Mayıs Mahallesi'nde başlı başına bir mahalle inşa edilmiştir. 1 Mayıs Mahallesi'nde yaşanan olaylar çok ses getirmiş; 1 Mayıs halkının direnişi, orayı inşa eden sol örgütlerin dışındaki örgütlerce de takdir edilmişti. Bu tür faaliyetlerin üniversite çevrelerine hapsolmuş sol hareketlerin, yoksul halkla kolayca bütünleşebilmesine sebep olduğu görülünce çeşitli örgütler, gecekondu çalışması yürütülebilecek alan arayışına girerler. Özellikle Alevi ve Kürt nüfusun yoğunlukta olduğu ve gecekonduya ihtiyaç duyan bölgeler sol örgütlerin faaliyetleri için uygun yerlerdir. Çayan Mahallesi bu bağlamda, Kağıthane – Haliç çevresindeki tek politik gecekondu bölgesi değildir. Çayan'ın kuruluşundan bir yıl önce Halkın Yolu, Halkın Kurtuluşu ve Partizan grupları Örnektepe ve Güzeltepe mahallelerinde iki gecekondu bölgesinin kuruluşunu örgütlemişlerdir. Görece küçük bir mahalle olan Örnektepe'deki sol faaliyetle ilgili çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Örnektepe'nin kuruluşuna tanıklık eden bir görüşmeci şunları kaydetmiştir: “Okmeydanı'nda OKDER diye bir dernek vardı. Çeşitli siyasi fraksiyonlar yer alırdı. Dev-Yol, Dev-Genç, Halkın Kurtuluşu herkes yönetimde vardı. Buralarda dernek toplantılarında sık sık toprak işgali söz konusu olurdu. İşte nereleri işgal edebiliriz, halka dağıtabiliriz. Toprağı nerelerde işgal edebilir, nerelerde boş arazi var. Atıyorum; biz nerde oturuyoruz. Sütlüce'de oturuyoruz. Öneride bulunuyorum, bizim orda bir boş arsa var”. Bu alıntı da göstermektedir ki, kendiliğinden ortaya çıkan politik gecekondu faaliyeti, 1970'lerin sonlarına doğru, sol örgütlerin bilinçli olarak gündemine aldığı bir mesele haline gelmiştir. Bu faaliyet, bölgede işleri örgütleyecek bir “halk komitesi”nin kurulmasıyla başlar. Halk komitesi önderliğinde gecekondu yapılrken, çevrede “devrimciler yer dağıtıyor” diye haber yayılmakta, ihtiyacı olanlar sürece dahil olmaktadır. Bu süreçte kimileri bu örgütlere güvenmediği için sıcak bakmazken, kimileri de “bir gecekondu olsun” düşüncesindedir. Örgütlü öğrenciler ise verdikleri seminerlerle halkı

“bilinçlendirmeye” çalışmakta, propaganda yapmaktadır. Kurulan alt komiteler aracılığıyla toplanan paralarla nalburdan malzeme alınmakta, kolektif olarak gecekondular inşa edilmektedir. Komiteler, örgüt liderleri ve gecekondular sahibi olacak kitlenin önde gelen kişilerinden teşkil olmaktadır. Bu ortak özelliklerin yanı sıra her mahallenin kendine özgü özellikleri vardır. Örneğin mahalleye, hareketin görüşü doğrultusunda isim verme pratiği sadece Çayan ve 1 Mayıs Mahallelerinde gerçekleşmiştir.

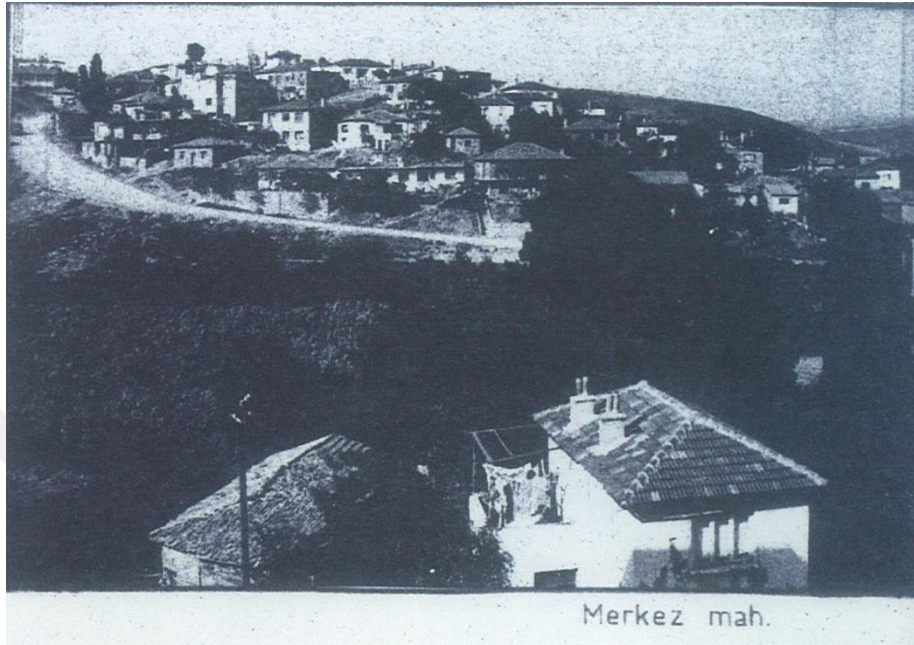

Şekil 6.7. Güzeltepe’deki politik gecekondular bölgesi ve Çayan Mahallesi’nin sınırları (1982 hava fotoğrafı)

Örnektepe’deki sosyalist örgütlerin önderlik ettiği diğer bir işgal ve gecekondular inşası çalışması olan Güzeltepe’deki yerleşim ise Çayan Mahallesi’nin komşusu olması sebebiyle konumuz açısından değerlidir. Aslan (2006)’a göre bu bölgedeki faaliyet, 1977 yılının sonbahar aylarında başlayıp, 1978’in ilk aylarında bitmiş ve toplamda 135 adet konut elde edilmiştir. Bu konutlardan 95 tanesi 1987 yılında yapılan ikinci çevre yolunun bağlantı yolu sebebiyle yıkılmış, kalan 40 tanesi ise dava konusu olmuş, günümüze kadar tapuları

verilmemiştir. Bu yüzden bu 40 konut, ilk yapıldıkları gibi, gecekondu olarak kalmışlardır. Aslan ve Şen (2011), Çayan Mahallesi'ni, bölgedeki bu ilk politik gecekondu faaliyetinin genişletilmesi olarak değerlendirmişlerdir.

Şekil 6.8. Nurtepe'nin dahil olduğu Merkez Mahallesi'ndeki gecekondular (Yetman, 2013)

Şekil 6.9. Güzeltepe'deki gecekondular (2015)

Şekil 6.10. Güzeltepe'deki gecekondular (2015)

Şekil 6.11. Güzeltepe'deki gecekondular (2015)

6. 2. ÇAYAN MAHALLESİ'NİN KURULUŞU

Çayan Mahallesi'nin bulunduğu araziye önceden kimin hakim olduğunu sorusuna verilen cevapların çeşitli olduğu görülür. Kürt Hasan, Kod Ahmet, Sütçü Fettah, Pala, Mustafa, Hamdi, Hüseyin Ağa, adı geçen kişilerdir. Bu kişiler, belediyeye ait olan araziye tarım ve hayvancılık amaçlı kullanmaktadır. Güzeltepe'deki ilk politik gecekondu mahallesini kuran örgütlerden farklı olarak, Çayan Mahallesi'nin kuruluşu Dev-Genç ve THKP-C hareketinin devamı olan Dev-Yol örgütünün önderliğinde başlar ve Dev-Yol – Dev-Sol ayrımında Dev-Sol'un hakim olduğu bir süreç olarak devam eder.

Süreç ilk olarak Nurtepe'de 40 kişilik bir grubun, araziye kullanan Hamdi isimli şahısa giderek araziye parayla satın almak istemesiyle başlar. Bu grup, içinde devrimcilerin de olduğu, temel olarak gecekondu sahibi olmak isteyen kişilerden oluşmaktadır. Aslan ve Şen'in (2011) görüştüğü Halil G. adlı kişinin anlatımına göre, bu süreçte Dev-Sol grubundan kişiler kendileriyle iletişim kurar. Dev-Sol'un önderliğinde bir komite kurulması gündeme gelir. Kurulan beş kişilik komitede sözü geçen kişi Dev-Sol'dandır. O andan itibaren bölgede yürütülen çalışmalar örgütsel disiplin ve düzen içinde gerçekleşir. Alanda üç adet tarla vardır. Planlama aşamasında mahalle Tarla 1, Tarla 2 ve Tarla 3 diye anılmaktadır. Komite, örgütsel disiplinin sağladığı ağırlığı da kullanarak Hamdi'yi ikna ederek, onun sahip olduğu birinci tarlanın kontrolünü ele geçirir. Bunu zor kullanarak değil, kendisine büyükçe bir yer vererek gerçekleştirirler. Bu arazi şimdiki Şehit Kubilay İlköğretim Okulu'nun çevresindeki yerdir. Arazi aynı zamanda, yukarıda bahsettiğimiz, başka örgütlerce kurulan ilk gecekondu bölgesine komşudur. Bu tarlaya ilk etapta 70 adet konut yapılır. Bu süreçte arazide bulunan birkaç gecekonduya ise müdahale edilmez. Bu sırada arazideki boş alanlara başkaları da gecekondu yapmaya çalışır ama komite tarafından engellenirler. Daha sonra diğer tarlalardaki kişiler de, kendilerine diğer parsellerden daha büyük yerler verilerek ya da para ödenerek ikna edilirler. Ekili olan tarlaların ürünlerinin toplanması da beklenir. Böylece arazinin tamamına sahip olan komite, yerleşimin planlamasını gerçekleştirir.

Planlama, Dev-Sol’u destekleyen mimarlık, mühendislik ve şehir planlama gibi bölümlerin öğrencilerin katılımıyla kolektif bir çabayla yapılır. Komitede sadece örgütlü kişiler değil, mahalleli de yer aldığı için, tasarımcı ve kullanıcının bir arada bulunduğu bir tasarım pratiğinden söz edebiliriz. Komitede alınan kararlara göre, parseller 120 metrekare olacak, yapılar ayırık nizamda, tek katlı ve bahçeli olacaktır. Ayırık nizam olması kararı, yangın ya da çatışma durumlarında kaçmayı kolaylaştırması sebebiyle verilmiştir. 120 metrekare kuralı genel bir kural olup, parselin şartlarına göre vs. esnetilmiştir. Önceden arazileri kontrol eden kişilere verilen parseller zaten bu kuralın dışındadır. Ancak binaların tek katlı ve eşit kalitede olması daha sıkı uygulanan bir kuraldır. Farklı bir ihtiyaç sözkonusuysa ve iki katlı olması gerekiyorsa, komiteye bildirilmekte, komite durumu değerlendirip karar vermekteydi. Bu tür istisnai durumların dışında; sonradan kat çıkılmasını önlemek için betonarme kolon yapılması yasaklanmıştır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında kolonlar yıktırılmış, kişiye para cezası verilmiştir. Kamusal hayatın canlı tutulması için sokaklar ve evlerin önündeki kaldırım mesafeleri geniş tutulmuştur. Nitekim görüşülen kişilerin hepsi, gecekondu döneminde mahalledeki komşuluk ilişkilerinin canlılığından bahsetmişlerdir. Okulun yapıldığı arazi ve bugün Hüseyin Aksoy Parkı olarak anılan yerler yeşil alan olarak bırakılmıştır. Arazinin eğimli yapısına karşın, ızgaraya yakın bir plan çizilmiştir. Bu planlama sürecinin tasarım pratiği, mimarlık öğrencilerinin mesleki idealleri, örgütlü militanların sosyalist idealleri ve konut sahibi olmak isteyen yoksul halkın ideallerinin çarpışması sonucu gerçekleşmiştir. Bu yolla üretilen 500’den fazla parsel, kireçle araziye çizilir. Bunların içinden 40 parsel, siyasi harekete ayrılır; örgüt, bu kontenjanı kendi militanlarına ayırır. Kalan parseller için el ilanları hazırlanıp bölgedeki fabrikaların çıkışlarında dağıtılır. İlanlarda bölge tarif edilerek, devrimci hareketin emekçilere karşılıksız arsa dağıtacağı duyurulur. Çevredeki mahallelerde “devrimciler Nurtepe’de yer dağıtıyor” söylentisi yayılmaya başlar. İlanlarda ihtiyaç sahiplerinin belirtilen tarihte yapılacak mülakata gelmesi duyurulur. Aslan ve Şen’in (2011) görüştüğü bir kişi, mülakat gününü şöyle anlatmıştır:

Mülakat günü binlerce insan geldi. Görüşme yapacağımız her kulübenin önüne sıra yaptık ve gelenleri mülakata aldık. Görüşmede sorular soruyorduk. Politik sorular, kimliği, nerede çalışıyor, arsayı hak edebilecek nitelikleri taşıyor mu diye sorular soruyorduk. Ben özellikle Gazhane’de çalışanları bir tarafa topladım. Yani ben istedim ki daha çok işçiler gelsinler. Serbest çalışanları çok gözüm tutmuyordu. Sabahtan başladık ve akşam geç saatlere kadar devam etti. Komite üyelerinin her biri ayrı ayrı görüşme yapıyordu. Not tutuyorduk. Kayıt alıyorduk. Hak edenleri yazıyorduk. Yani her şeyi kayıt altına alıyorduk. Görüşmelerden sonra biz toplandık notları bir daha gözden geçirdik. Görüştüğümüz insanların çoğu gelmedi. Orada bir gazhane vardı mesela. O zamanda kömürden gaz üretiliyordu. Şimdi İETT garajı olmuş. Mesela oradan sadece üç kişi geldi. Gelmesini istediğimiz insanlar gelmedi. Korktular.

Mülakattan geçen insanlar korku ve kaygı nedeniyle gelmediler. Gayet düzgün ve disiplinli bir düzen vardı ve bu da kaygı yarattı. Tabii öyle silahlı falan değildik. Ne silah ne bir şey. Evet kendiliğinden bir otorite var. Ama o kadar. Ben kendim neredeyse bütün gazhane işçilerine yer ayırmıştım. Ama kimse gelmedi. Onlar gelmeyince yerleri başka insanlara verdik. İstanbul'un çeşitli yerlerinden gözü kara ve niteliğini çok bilmediğimiz insanlara yer verdik.

Komite, mülakat sırasında seçilecek kişilerin kendine ait bir gecekondusu olmamasını ve gerçekten ihtiyaç sahibi olmasını öngörür. Bunun için başvuran kişiler, ayrıca araştırılır. Eğer başka bir mahallede gecekondusu bulunuyorsa kendilerine yer verilmez. Değerlendirme sonucunda belirlenen kişilere ücret alınmadan yerleri dağıtılır. Yerlerin belirlenmesi ise adaletsizlik olmaması için kurayla yapılır. Kireçle işaretlenen arazilere koyulan tenekelerin üzerine numaralar yazılarak kura çekilir. Kuradan sonra kendi arasında anlaşan kişiler değiş tokuş yapabilmektedir. Ayrıca birkaç kişinin arazisinin şehrin ana su hattının üzerinden geçtiğinin belirlenmesi sonucu onlara başka yerler gösterilmiştir. (Mahallenin kuzeyinde yer alan Sular İdaresi'nden çıkan hatlardan birinin mahallenin tam altından geçtiği haritalarda da görülmektedir.) Tarlardaki ürünlerinden alınmasından sonra 1978 yazında konutların inşası başlar. Örgütsel disiplinin kontrolü altında süren inşaat çalışması, İstanbul'un çeşitli yerlerinden gelen kişilerin yardımıyla 1979 yılının ilk aylarında biter. İnşaat malzemelerinin temini ve hafriyat giderleri için komite yönetiminde para toplanır. Gecekondu oturan kişiler ve örgütlü gençler gücünün yettiği kadar bu ortak fona katkıda bulunur. Daha sonra üniversite öğrencileri, toplanan paralarla nalbura giderek briket, çimento vb. alır. Böylece yalnızca planlama aşamasında değil, uygulama aşamasında da bildik gecekondulara pratikinden farklı bir yöntem ortaya konduğu görülmektedir. Parseller verildikten sonra herkesin kendi imkanlarıyla gecekondular inşa etmesi beklenmemiş, insanlar toplu olarak birbirlerinin evlerini inşa etmişlerdir. Evlerin inşasından sonra komite kararınca evlerin kiraya verilmesi ve satılması yasaklanmıştır. Bu yaklaşımın sebebi, evlerin değişim değeri yaratmak için değil, kullanım değeri için kullanılması gerektiği şeklindeki ilkesel yaklaşımdır.

Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kağıthane kitabının Nurtepe Mahallesi bölümünde (Aslan, Şen ve Kurtuluş, 2014, ss. 323 - 341), görüşme yapılan kişiler, Çayan Mahallesi'nin kuruluşuna dair şunları söylemişlerdir:

Mahalle örgütlenmesi siyasi literatürde yoktu. 1978-79-80 yılları... O dönem mahalle çalışmalarını başlattığımız için mahalle sorunları ile ilgilenmeye başladık. Gecekondu bölgesi oluşturmak gibi bir planımız yoktu. Devrimci faaliyetin içinde bir görev değil. Çayan Mahallesi'nde yoğun bir gecekondu hareketi başlayınca devrimci gençler olarak müdahale etme ihtiyacı duyduk. İş siyasallaşmaya başladı. İstanbul'da çoğu yerde yürütülen gecekondu faaliyetinin bir parçasıydı. Yapılan iş sadece planlamaktı. Rastgele olacağına planlı bir şekilde olsun istedik. Mimar arkadaşlar projeler çizdiler. Ondan sonra parselleme işi yapılmaya başlandı. Sokaklar, park yerleri çizildi. Belediye gibi çalıştık. Biz çalışmaya başlamadan önce arazileri sahiplenen mafya grupları bu işi yapıyordu. İşin siyasallaşmasının nedeni mafyanın çok para istemesi. Az para ile çözebilmek için devrimci hareket müdahale etmeye başladı. Mafya çekilmek zorunda kaldı. Para karşılığı yapılmadı bu iş. Parselleme ve sahiplenme işi başladığında form basıldı. O kişinin adı soyadı, nerede oturduğu, nereden geldiği; çok detaylı sorular vardı. Bu formlar o bölge başta olmak üzere ihtiyacı olan diğer İstanbul'un bölgelerine de dağıtıldı. Ev sahibi olmak isteyenler bu formu dolduracak! Aynı aileden iki kişiye ev verilmeyecek! Sadece ihtiyacı olan, hiçbir iltimasa gerek kalmadan insanlara dağıtılacak! Bu formlar dağıtıldıktan sonra o dönemin şartları içinde araştırma yapıldı. Kişiler, başka tanıyan isimlere soruldu. Gerçekten tek evi yoksa izin verildi. Mesela üç kağıt yapanlar çıktı. Ümraniye'de evi var burada da ev sahibi olmak istiyordu. Ortaya çıkan yalan olursa evler ellerinden alındı. Örgütlenme başta siyasi bir örgütlenme, Hükümet gibi oranın komite... Bir de altında halk komitesi var. (Adnan Genç – Hüseyin Solgun)

Parselasyon olarak daha önce yapılanlardan tamamen farklıydı. Sokağı yolu, park alanı belli olmayan düzenden, yapılaşmadan herşey farklıydı. Herkes kendi imkanına göre parça yapmış. Planlı hareket ettik. Bütün evler aynı kalitede yapılıyordu. Sokağın şekli şemali, nereden kesileceği... Belediyenin bir takım işleri yapması için toplu bir para topladık. Evde yapılan bir plan ardı. Izgara plan yapılıyordu. "Nazım Plan Bürosu" diyorduk oraya. Tamamen kendimizi maddi ilişkiden uzak tuttuk. Hiç bir yakınımız oradan bir şey sahibi olmadı. (Adnan Genç)

Buraya mimarlar geldi. Buranın planını, projesini yaptılar. Yollar, genişlikler, parklar, her şey düşünüldü. Kimse kafasına göre plan yapmadı. Kimsenin yeri birbirinden fazla değildir. Plan projeden sonra parselasyon yapılıyor. Üç tarlaya ayrıldı. Önce birinci tarla. Her bir parsel için bir gecekondu yapıldı. Halk çalışıyordu. Evi olmayan insanlara yapılıyordu. Halktan insanlar da, siyasi anlayıştan insanlar da vardı; komite çalışıyordu. İsim yazdırılıyor, araştırılıyor. Rant için mi geliniyor; gerçekten ihtiyacı mı var. Benim evim, onun evi yok. Odalar yapıldı, naylonlar çekildi. Bittikten sonra kura çekildi. Arsayı ve işgali meşrulaştırmak istiyorlar önce. Belediyeler yıkmaya kalktı, çatışmalar oldu. Alt yapısı yapılmadı. Gecekondu yapıldıktan sonra kurada çıkan yerlere yerleşti. Birinci tarla bittikten sonra, sahipler belli olduktan sonra ikinci ve üçüncü tarla yapıldı. Herkes birbirine yardım etti. Kalıcı hale geldikten sonra yıkıp kendi kafasına göre bütçesine göre yaptılar. Elektrik karşı binalardan çekildi. Direkten çekildi. Su yoktu. Üçüncü tarlada vardı. Herkes oradan temin ediyordu. Yıllarca böyle yaşam sürüldü. Önce tek odadaydı. Yıllarca böyle devam etti. Polis ve zabıta yıkamaz hale geldi. Komite kararına göre her ev arasında 1 metre, 1 metre 20 cm. boşluk olacak ve tek kat yapılacak. Şehit Kubilay'dan Figen Sokak'un bir önce sokağına kadar birinci tarla, caddenin üstündeki manavın bu araya kadar ikinci tarla, ondan sonrası üçüncü tarla. Hepsi aynı yıl içinde 1978-79 yıllarında yapıldı. Arada çok uzun zaman geçmedi. Aynı dönem içinde yapıldı. Burası bir tarlaydı ekip biçenler vardı. Patates, domates, kavak falan vardı. Kocaman çiftlik halinde çevirmişlerdi. Komite geldiğinde onlara da yer verdiler. Herkese 120 metrekare yer verdiler. Onlara 120 metrekareden fazla yer vererek çözdüler. Tarlaya ekilenlerden ne kadar gelir gelecekte ona göre ödeme yapıldı. Emek harcadığı için karşılığı verildi. Araştırıldı; ne kadar ürün çıkar, satsan ne yapar diye belirlenerek verildi. Araziler hazinenin, belediyenin. (Satılmış Harmancı, 1951, Çorum)

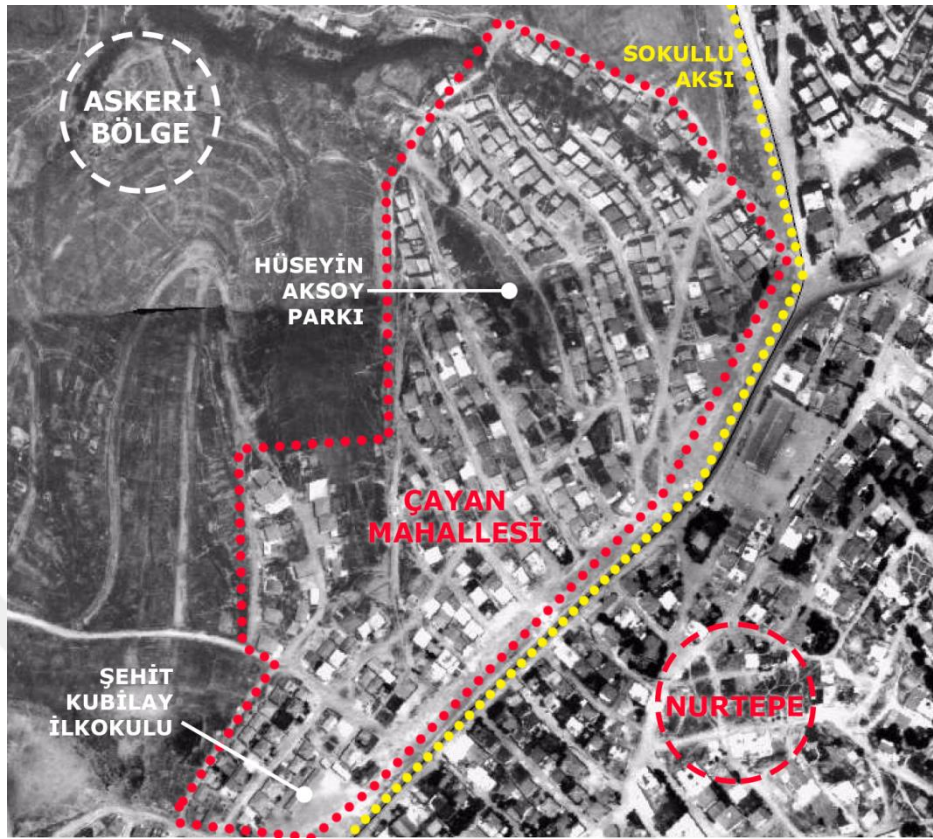
Tüm bu süreçlerde hakim sosyalist grubun katı örgüt disiplini etkin olmuştur. Komitenin bileşiminde, Dev-Yol – Dev-Sol ayrımında, Dev-Yol’u tercih eden bir üye çıkarılması haricinde darbeye kadar bir değişiklik olmaz. Mahallenin isminin Çayan olmasına, konutların inşası sırasındaki bir komite toplantısı sırasında karar verilmiştir. O dönem, sol grupların içindeki tartışmalara baktığımızda; Dev-Sol grubunun, Dev-Yol grubunu 1972’de öldürülen THKP-C lideri Mahir Çayan’ın teori ve pratiğine tam olarak sahip çıkamamakla suçladığını ve kendi hareketlerinin Mahir Çayan’ın gerçek ve tek temsilcisi olduklarını iddia ettiklerini görürüz. Mahallenin kuruluşunun tam bu ayırım anına denk gelmesi, Çayan isminin seçilmesine sebep olmuştur. Komitenin önerdiği bu isme bir itiraz olmamıştır ve sözlü olarak kullanılagelmiştir. İsim hiçbir zaman resmiyete geçmemiş ancak, Dev-Sol çizgisine yakın anlatılarda bugün dahi Çayan Mahallesi ismi kullanılmaktadır. İleride değineceğimiz gibi, bugün mahallenin birçok yerinde “Burası Çayan” yazıları bulunmaktadır. Bu açıdan baktığımızda mahallenin politik kimliğinin inşasında, hakim grubun kendince başarılı olduğu söylenebilir. O dönem gecekondularla başlayan propaganda faaliyeti, mahallenin kurulmasından sonra, halkı “bilinçlendirmeye” yönelik toplantılar ve eylemler organize etme biçiminde devam etmiş, örgütün mahalledeki fiili iktidarı, etkisi kırılrsa da günümüze kadar devam etmiştir.

İnşaat sürecinde ve darbeye kadarki bir yıllık sürede mahalleye belediyenin ya da güvenlik güçlerinin ciddi bir müdahalesi olmamıştır. 1 Mayıs Mahallesi’nde yaşananların yarattığı tepkilerin ve Kağıthane Belediye’si başkanının sosyal demokrat CHP’li olmasının bunda etkisi olduğu öne sürülebilir. O dönem CHP’li belediyeler, gecekondular meselesi konusunda ılımlı bir politika yürütmektedir. 1978’te Maraş olayları sebebiyle sıkıyönetim ilan edildikten sonra mahalleye yıkım için askerler gelmiş, halkın direnişini görünce çatışmaya girmeksizin bölgeyi terk etmişlerdir. Mahallede, inşaat süresince ve inşaatlar bittikten sonra bir süreliğine boş kalan evleri korumak için sokaklarda gece gündüz nöbet tutulmuştur. Mahallenin bir tarafının askeri bölge olması sebebiyle, tellerin bir yanında askerler nöbet tutarken öte yanda militanlar nöbet tutmaktadır. Bunun sebebi hem 1 Mayıs’a benzer bir yıkım beklenmesi, hem de olası “faşist” saldırılara karşı hazırlıklı olmaktır. Ancak beklenen yıkım gelmeden darbe olur. “Faşist” saldırıların zaman zaman gerçekleştiği öne sürülse de mahallede kayda değer bir olay yaşanmamıştır. Görüşmecilerin verdiği bilgiye göre inşaat sürecinde yaşanan bir başka gerginlik de,

Halkın Kurtuluşu adlı sol grubun gelip kendilerinden arsa kontenjanı istemesi üzerine gelişmiştir. Ancak Dev-Sol, kontrol ettiği alana başka grupların müdahale etmesine izin vermemiştir. Oysa yanbaşlarında aynı yıllarda devam eden, Güzeltepe diye andığımız mahallenin inşası sırasında gruplar arasında gerginlik yaşanmamıştır. Bu durum komitenin, kendi sınırları içerisinde iktidarına gölge düşürmek istemediğini, ancak diğer alanlara da müdahale etmediğini göstermektedir.

Hüseyin Aksoy, politik grubun görüşüne göre mahallenin verdiği ilk “şehit”tir. Dev-Sol’un düzenlediği bir eylem için Kağıthane’de bildiri dağıtırken, 1979 yazında Jandarma tarafından vurulmuştur. Hüseyin Aksoy’un isminin Çayan’ın ortasında yeşil alan olarak bırakılan alana verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu alan, belediye tarafından 1990’larda park olarak düzenlenmiştir ancak “Hüseyin Aksoy Parkı” ismi resmiyet kazanmamıştır. Ancak mahalleli parka “Hüseyin Aksoy Parkı” tabelasını asmış ve günlük hayatlarında bu ifadeyi kullanmaktadır. Google Maps ve Yandex Maps gibi web platformlarında da bu isim yer almaktadır. Komitenin ilk planında yeşil alan olarak bırakılan diğer arazi ise 1. Tarla’da bulunmaktadır. Evlerin inşası bittikten sonra bu araziye okul yapılması planlanır. Arazinin Sokullu Caddesi’nde oluşunun, çevre bölgelerdeki çocukların ulaşımını kolaylaştıracağı düşünülür. Okulun inşası konusunda iki farklı anlatı mevcuttur. Birine göre bu alana okul yapılması için mahalleli Milli Eğitim Bakanlığı’na baskı yapar, bakanlık da belirtilen yere okul inşa eder. Diğer anlatıya göre mahalleli, gecekonduları inşa ettiği gibi, komite önderliğinde kolektif emeğin sonucu olarak okul binası inşa eder ve bakanlıktan öğretmen atamasını ister. 1982 tarihli haritada bahsedilen arazide bir kamu binası görülmektedir ancak nasıl inşa edildiğiyle ilgili bir ipucu yoktur. Ne şekilde yapılmış olursa olsun, mahallenin kurulduğu yıl, komite, gündemine okul inşasını almıştır ve bunu başarmıştır. 1979-80 eğitim öğretim yılında faaliyete başlamıştır.

Şekil 6.12. Çayan Mahallesi (1982 hava fotoğrafı)

Okul ve park dışında mahallede yapılan diğer kamusal mekanlar sağlık ocağı ve kooperatiftir. Sağlık ocağı, okul binasının bir bölümünde faaliyete geçmiştir. Kooperatif ise, vatandaşların ucuza alışveriş yapabileceği bir mekandır. Kooperatif binası aynı zamanda, mahalledeki toplantılara mekan olmaktadır. Örgüt tarafından verilen “teorik eğitimler” kooperatif binasında gerçekleşmektedir. Dev-Sol’un bugünkü uzantısı olan DHKP-C hareketine yakın bir yayın organı olan Yürüyüş dergisinde, mahallenin kuruluş amacı “kısa vadede halkın konut sorununu çözmek, uzun vadede onların nihai kurtuluşlarını sağlayacak olan devrim için eğitmek, bu perspektifle düşüncelerini sağlamak” olarak belirtilir. Zaten örgütün angaje olduğu görüşe göre, proleterya gereken bilinç ancak “dışarıdan” verilebilirdi. Bu sebeple kooperatif binasında verilen “eğitimler” örgüt için çok önemlidir. Ancak kooperatif deneyimi darbe sebebiyle kısa süreli olur.

Mahallenin resmi otoritelerle iletişim kurmasına sebep olan esas şey ise alt yapının temini meselesi olmuştur. 1979 yılında ilk yerleşimler başladığında evlerde ne elektrik, ne su bulunmaktaydı. Mahalle halkı toplu yürüyüşlerle, imza kampanyalarıyla belediyeye bu hizmetleri almak için başvurursa da talepleri hemen karşılanamamıştır. Taleplerin resmi kanallardan karşılanmasının çok zaman alacağı anlaşılınca komitenin önderliğinde ihtiyaçları gayri resmi yollardan karşılama yoluna gidilir. Elektrik için, Çayan sokaklarına elektrik direkleri dikilip, Sokullu Caddesi'ndeki ana hattan kaçak hat çekilir. Planlama aşamasına mimarlık öğrencilerinin müdahil olması gibi, elektrik hattının kurulmasına da elektrik teknisyenleri ve mühendislik öğrencileri müdahil olmuştur. Bu süreçte direk ve kabloları temin etmek için ise resmi kurumların depolarına girilmesi kararlaştırılır. Örgüt jargonunda bu eylemlere “kamulaştırma” denmektedir. En başta arazinin kamulaştırılması gibi, direkler ve kablolar da kamulaştırılacaktır. Yani, gerekli malzemeler halkın kullanımı için devletten alınacaktır. Direkler TEK'in deposundan kablo ise jandarma karakolundan temin edilmiştir. Aslan ve Şen (2011) bir görüşmecinin bu konudaki sözlerini şöyle aktarmıştır:

Biz bu mahalle için çok eziyet çektik. Elektrik yok, su yok. Bunlar için uğraşıyoruz. Elektrik ihtiyacını çevreden geçen elektrik direklerinden alıyorduk. Kablo alıyorduk. Bir gün hani çok kişisel bir şey söylüyorum. Kağıthane'de jandarma karakolu vardı. Orada koca bir çınara takmışlar elektrik kablosu vardı. Ben de gidip kestim aldım. Tabii kendime değil, mahallenin elektrik problemi için. Ben kabloyu alırken karakol komutanı, kim bu adam ne yapıyor demiş. Tabii komutan çevirdi beni. Ne yapıyorsun dedi. Tabii karanlıktayız, bunu getirip hat çekeceğiz dedim. “Vay hırsız vay” dedi. Gözümün önünde devletin malını çalıyorsun. Beni içeriye soktu. Nasıl kurtulacağız şimdi. O arada mahallede haber yayılmış gelmişler karakola ama bırakmıyorlar bizi. En son DİSK'in avukatları geldi. Sonra yüzbaşı geldi. Derdimizi anlattım. Karanlıkta olduğumuzu söyledim. Bana “seni takip edeceğim” diyerek bıraktı. Orada üç gün kaldım.

Suyun temini görece kolaydır çünkü Sular İdaresi mahalleye çok yakındır. Yine komitenin öncülüğünde para toplanarak Sular İdaresi'ne ait depolardan mahalleye su hattı çekilerek, mahallenin çeşitli yerlerine dört adet çeşme konur. Ancak elektrik ve suyun “kamulaştırılmış” yoldan kullanılması bir yıl kadar devam eder. Darbeden sonraki süreçte su ve elektrik resmi yollardan sağlanır. Mahallenin kurulması yasa dışı olsa da, suyun ve elektriğin kaçak yollardan kullanımı Sular İdaresi ve TEK için, teknik yönden sorunlar doğurmaktadır. Bu sebeple mahalledeki evler resmileşmeden çok önce altyapı hizmetleri sağlanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler gecekonduların yıkılmayacağına olan inancı da

artırmıştır. Komite yönetiminde kentte tutunma mücadelelerinde başarılı olma şansları artan yoksul göçmenlerin, politik hareketle olan bağı da böylece güçlenmektedir.

Kanalizasyon için fosseptik çukurları açılır. Yollar ise toprak olduğu için devamlı çamur olmaktadır. Zaten mahalleye o yıllarda otomobiller pek uğramaz. Yalnızca Sokullu Caddesi'nden, askeri araçlar ve Sular İdaresi araçları geçmektedir. Çayan ve Nurtepe'de yaşayanlar toplu taşıma araçlarını kullanmak için Kağıthane köyü merkezini kullanmaktadır. Çevredeki fabrikalarda çalışanlar ise yürüyerek gidip gelmektedir.

Mahallenin kuruluş dönemine ilişkin belgelere ve fotoğraflara ne yazık ki ulaşamadık. Kurucular, darbe olduğunda komitenin tuttuğu defterleri, parsellerin kimlere verildiğinin belgelerini yaktıklarını ifade etmişlerdir. O dönemde yazılı basını taradığımızda 1 Mayıs Mahallesi'nin genişçe yer bulduğunu, Güzeltepe ve Örnektepe'deki “kurtarılmış bölgelerin” ara sıra haber olduğunu ancak, Çayan Mahallesi'nin basına sadece 1979'da bir polis operasyonu sebebiyle konu olduğunu görmekteyiz (Ay). Bu habere göre Jandarma erlerini rehin alan suçluları yakalamak üzere “Kağıthane'deki bir gecekondu mahallesine” giden güvenlik güçleri, duvarlarda “Çayan Mahallesi” yazılarıyla karşılaşılır. Evlerde yapılan aramalarda silah ve mühimmatın yanı sıra “gecekondu bölge planları” da ele geçirilir. Aynı yıl yayımlanan başka bir haberde Çağlayan mahallesi muhtarının Dev-Sol'un yönetimindeki halk komitesine yardım ettiği gerekçesiyle yakalandığı belirtilmiştir. Haberde polisin şu ifadeleri paylaşılmıştır (*Milliyet*, 1979): “Muhtarın yardımıyla parsellenen arsalar Halk Komitesi'nce kendilerine yakın olan kişilere dağıtılmaktadır. Halk Komitesi arsa için kendilerine başvuruların durumlarını incelemekte ve bu konuda karar vermektedir. Arsa isteği kabul edilen kişi Halk Komitesi'nce hazırlanan bir formu doldurmakta, İleri sürülen bütün koşulları kabul ederek altını imzalamaktadır. Buna göre arsa alan kişilerin çeşitli eylemlerde Dev-Sol'a yardımcı olmaları, silah ya da suçluları saklamaları gerekmektedir.”

6. 3. YASALLAŞMA, DÖNÜŞÜM VE ÇAYAN MAHALLESİ'NİN BUGÜNÜ

Mahallede yerleşimin başlamasından bir yıl sonra 12 Eylül askeri darbesi gerçekleşmiş, bu tarihten sonra mahallede dönüşüm süreci başlamıştır. İlk olarak mahallede arama ve gözaltılar yapılmış, halk komitesi dağılmış, Çayan'daki örgütlülük kırılmıştır. Bu hal, 1984'te Dev-Sol militanlarının cezaevinden çıkmasına kadar devam eder. Politik bağlamdan bağımsız olarak, mahallenin altyapı hizmetleri hızlıca sağlanmıştır. 1979'da kurulan bir mahallenin, 81-82 yıllarında elektrik ve suya kavuşabilmesi, mahalle kurma girişiminin başarılı olduğu anlamına gelmektedir. 1980'li yılların ortalarında toprak yollar asfaltlanır ve mahalleye resmi toplu ulaşım hattı gelir. 1983, Türkiye'deki son büyük gecekonduların yasallaştığı yıldır. Bu afa, o güne kadar yapılmış olan hemen hemen tüm gecekondulara belirli bir bedel karşılığı yasallaşma hakkı tanınır. Bunun uygulaması ise zamana yayılır. Yasadan faydalanmak isteyen gecekonduların sahibi, başvuru için ilk olarak bankaya belirli bir miktar para yatırmaktadır. Kişi, oradan aldığı makbuzla birlikte "başvuru dilekçe formunu" doldurarak İstanbul Belediyesi'ne başvurur. Daha sonra çizilen krokiye istinaden kişiye gecekondusuna ait "tapu tahsis belgesi" verilir. Tapu tahsis belgesi, "ıslah imar planı yapıldıktan sonra verilecek tapuya esas teşkil etmektedir". Islah imar planları yapıp tapular verildikten sonra gecekondulara 4 kata kadar imar hakkı tanınır. Ekler bölümünde bu belgelerin örnekleri ve Çayan Mahallesi'ne ait ıslah imar planının kopyası yer almaktadır. Bu gelişmeler, Türkiye'deki gecekonduların tamamına yakınına apartmanlaşmasına yol açacak süreci başlatır. Artık İstanbul'a göç edenlerin gecekondularını inşa etmesi mümkün değildir. Yeni konut ihtiyacı, gecekonduların apartmanlaşmasıyla ortaya çıkan konut arzıyla giderilir. Şimdiki İstanbul'un yapılı çevresi büyük oranda bu dönemde yapılmış apartmanlardan oluşmaktadır. Ancak bu yasa bütün gecekondularını kapsamamaktadır. Boğaziçi imar kanununu ihlal eden veya yol geçmesi planlanan yerler başlıca istisna alanlarıdır. Çayan Mahallesi de, FSM köprüsünün inşa edilmesinden önce ikinci çevre yolu bağlantı yolunun (Nurtepe Viyadüğü) geçiş güzergahında kalması sebebiyle bir süre akıbeti belirsiz bir alan olarak kalır. 1986 yılında başlayan istimlak süreciyle birlikte Çayan Mahallesi'ndeki bir grup ev ile, Çayan'ın komşusu olan diğer politik gecekonduların mahallesinin büyük bölümü yıkılır. Bu diğer mahalledeki 40 kadar konut ile Çayan Mahallesi'ndeki yaklaşık 15 konut bugün hala Karayolları kamulaştırma sınırları içerisinde yer aldıkları için tapusuzdur ve bu durum

sebebiyle gecekonduların sahiplerinin Karayolları'na açtığı dava sürmektedir. Bağlantı yolunun açılmasıyla birlikte askeri alan da ortadan kalkar. Önceden askerlerin nöbet tuttuğu bölge, park olarak düzenlenir.

Görüştüğümüz kişiler, Çayan'da inşa edilen gecekonduların çevredeki diğer gecekondulardan daha kaliteli olduğunu savunmuşlardır. 1982 tarihli hava fotoğrafına baktığımızda da Çayan'daki gecekonduların hepsinde çatı olduğunu ve belli bir nizam içinde yerleşildiğini görmekteyiz. Bir dönem Eyüp Belediyesi'nde çalışmış olan şehir plancısı Gülnur Kadayıfçı ile yaptığımız görüşmede (kişisel görüşme, Temmuz 2015) kendisi, belediye'deki arkadaşları arasında, Güzeltepe'nin Nurtepe'ye bakan tarafındaki gecekonduların diğer bölgelere göre çok düzenli ve düzgün olduğu kanaatinin olduğunu ifade etmiştir.

Çayan Mahallesi sakinleri, tapu tahsis belgelerini yasayı müteakip yıllarda alsalar da tapu sahibi olabilmek için on yıldan fazla beklemişlerdir. Görüşülen kişiler, yetkililerin yıllarca kendilerini oyaladıklarını, mahallenin yol geçmesi sebebiyle yıkılacağını söylediklerini belirtmişlerdir. Böylece mahallenin akıbeti 1995'e kadar belirsiz kalır. Bu yılda imar islah planı yapılır ve belirlenen bedeli ödeyen kişiler 1996'dan itibaren tapularını almaya başlarlar. Bu tarihten itibaren imkanı olanların gecekondularını büyütmesiyle mahallede fiziksel değişim başlar. Gecekondular birer birer apartmana dönüşmektedir. Kimisi mevcut gecekondusuna kat çıkmakta, kimisi gecekondusunu yıkıp yeni yapı inşa etmektedir. 2000'lerden itibaren ise müteahhitler gelip, mal sahipleriyle anlaşmaya başlarlar. Bu dönemde yapılan apartmanlarla birlikte mahalledeki yapı yükseklikleri daha da artar. Bugün mahallede sadece 15 civarı gecekondular kalmıştır. Tabii, bu fiziksel dönüşüm, kültürel ve sınıfsal dönüşümü de getirmiştir. Mahalle giderek ilk kurulduğu dönemdeki "kurtarılmış bölge" halinden uzaklaşır. Çünkü artık apartman dairelerinde "nereden geldiği, kim olduğu bilinmeyen yabancılar" oturmaktadır. Mahallenin kuruluşunda yer alanların çoğunluğu da başka yerlere taşınmıştır. Görüşmeciler, mahallenin ilk kurulduğu dönemde sahip olduğu olumlu özelliklerini öne çıkarırlar. Örgüte politik olarak yakın olanlar, o dönemde "sosyalist" hayatın gereklerine uygun bir yaşamı gerçekleştirdiklerini anlatırlar. Politik kaygısı olmayanlar ise çoğunlukla gecekondulardaki komşuluk

ilişkilerinin canlılığından, dayanışma ruhunun güçlülüğünden bahsederler. Mahallenin kurulmasına ön ayak olan devrimci öğrencileri minnetle anarlar. O dönemde “Nurtepeliliğin” insana güven veren bir kimlik olduğunu savunurlar. Fiziksel yapının seyrek yerleşimli binalardan oluşması ve yeşillikle iç içe olunması eski günlere dair öne çıkarılan bir başka olumlu özelliklerdir. Genel kanı, 90’larda apartmanlaşmanın başlamasıyla mahallenin geçirdiği değişimin olumsuz olduğu yönündedir. Olumsuzluk, hem fiziksel yapının gecekondulardan apartmanlara dönüşmesinde, hem de yaşayan kitlenin değişmesindedir.

Şekil 6.13. Çayan Mahallesi’nin bugünkü kent dokusu içindeki yeri (2014 hava fotoğrafı)

90’lı yıllarda mahallenin nüfus yapısını değiştiren etmenlerden birisi de 1993-94 yıllarında köyleri yakılan Kürt illerinden göç almasıdır. Bir diğer göç hareketi de Çayan’daki Alevilerin bir kısmının Gazi Mahallesi’ne taşınmasıdır. Alevi nüfusun hakim olduğu Nurtepe, Okmeydanı ve Gazi arasında sıkı ilişkilerin olduğu bilinmektedir. Bugün de, Çayan’ı kuran örgütün devamı niteliğindeki DHKP-C, bu mahallelerde etkinliğini sürdürmektedir.

Mahallenin kurulmasını gerçekleştiren aktörleri örgütlü öğrenciler ve yoksul halk olarak ikiye ayırmak mümkündür. Mahalle bu iki aktörün çıkar birliğinin sonucunda inşa

edilmiştir. Yoksul halk için gecekonduya sahip olmak zaten çok temel bir ihtiyaçtır. Sosyalist öğrenciler de halkın bu ihtiyacına kendi yöntemleriyle çözüme yoluna giderken, örgütlerinin etki alanını genişletmeyi, işçi ve emekçiler arasında sosyalist düşüncüyü yaymayı amaçlamışlardır. Ancak bunun teorik bir çıkarsama sonucu ortaya çıkmadığını daha önce tartışmıştık. Kurucuların anlattıkları da bunu doğrular. O dönem yoksul kentlilerin somut bir sorununa somut bir çözüm getirmeyi amaçlamışlardır. Ancak yaptıkları pratikte, topraksız yoksullara mülkiyet dağıtmak olduğu için, sosyalist ideallerle çatışan bir yol izledikleri söylenebilir. Nitekim tapular dağıtıldıktan sonra, Latin Amerika'daki benzer örneklerde olduğu gibi, ortak dayanışma ve örgütlülük dağılmıştır. Şili örneğinde olduğu gibi, özel mülkiyete karşı çıkma, tapu almayı reddetme ya da kolektif mülkiyet gibi bir öneri Çayan Mahallesi örneğinde hiçbir zaman gündeme gelmemiştir. Mahalle, sistem karşıtı sosyalist bir grup önderliğinde kurulsaydı da, altyapı, eğitim vb. hizmetlerin resmi yollardan sağlanması talep edilmiştir. Bu talepler, diğer yollardan kurulmuş gecekonduların talepleriyle aynıdır. Dolayısıyla mahallenin gelişimi, örgütün idealleri doğrultusunda değil, orada yaşayan yoksul halkın özlemleri doğrultusunda olmuştur. Köse'nin derlediği eserde (2014), bu iki aktörün arasındaki ayrımın her zaman olduğu ancak, örgütün kapsayıcılığının her dönem farklı olduğu belirtilmiştir. Örneğin mahalle ilk kurulduğunda mahalleli ile örgütlü gençlerin çıkar birliği daha yakın olduğu için birlikte hareket etmeleri daha kolayken, darbeyi izleyen dönemde örgüt elemanlarına yönelik operasyonlarla mahallede örgütün sahip olduğu güç azaltılmıştır. 90'lardan itibaren mahalledeki örgüt yapısı elden geçirilmiş, örgüt yeniden güç kazanmıştır ancak bu güç hiçbir zaman 1979'daki kadar büyük olmamıştır. Günümüzde mahallede hem örgütle hiç bağı olmayan kişiler yaşamakta, hem de örgüt faaliyetleri sürmektedir.

Şekil 6.14. Çayan Mahallesi'nin bugünkü kent dokusu içindeki yeri (2014 hava fotoğrafı)

“Sıradan” insanlar dahil olmasa da, örgütlü aktörlerin faaliyetleri sürdüğü için Nurtepe – Çayan, hala politik olarak aktif bir mahalle görünümündedir. Mahalle günümüzde ulusal basına “terör örgütü operasyonları” ve “eylemcilerle polisin çatışması” gibi haberlerle yansımaktadır. Basına yansıyan olayların dışında da mahallede sık sık politik eylemler yapılmaktadır. Polis araçları genellikle mahallenin girişindeki Nurtepe – Güzeltepe köprüsünde hazır beklemektedir. Sokullu Caddesi ve Hüseyin Aksoy Parkı eylemlere mekan olarak seçilen yerlerdir.

Çayan'ın kuruluş öyküsü, günümüzde örgütün söylemlerinde yeniden üretilmektedir. Bir propaganda kitabı olan ve mahallenin hikayesinin anlatıldığı Nurtepe – Çayan Mahallesi (Köse, 2014) kitabında Çayan'ın kuruluşu, Paris Komünü'ne benzetilerek, “devrimin mütevazı bir örneği”nin yaratıldığı savunulur. Görüştüğümüz kişilerin en çok kullandığı ifadelerden biri “bu mahalle için büyük bedeller ödendi, şehitler verdik” olmuştur. Ancak Dev-Sol'un kendi metinlerinde “mahallenin şehitleri” olarak andığı, içlerinde Hüseyin

Aksoy'un da bulunduğu kişiler, mahalle sınırları içinde öldürülmemişlerdir. Görüştüğümüz kişilerden birisi ise, “Bugün Çayan'daki kiralar çok yüksek, bu mahallenin bir geçmişi var. Yoksullar artık bu mahallede barınamıyor. Ev sahipleriyle tek tek görüşüp kiraları 500 lirada sabitlemeyi önereceğiz.” (Muharrem, Temmuz 2015) demiştir. Örgütün hazırladığı, “halk iktidarındaki” anayasanın nasıl olacağını öngören “Halk Anayasası Taslağı”nda (2013) yer alan konuta dair maddelerin ilkesel olarak 1978'deki halk komitesinin kurallarıyla örtüştüğünü görmekteyiz. Bu maddeler şöyledir (ss. 53 – 54):

Madde 36

d. Tüm halkın sağlıklı konut sahibi olma hakkı vardır. Devlet bu hakkı karşılamak için tüm gücünü seferber eder. Gecekondu bölgelerindeki evlerin sağlıklı ve güvenli hale getirilmesi; gecekondu semtlerinin yol, su, elektrik, sağlık kurumu gibi alt yapı eksikliklerinin tamamlanması; ıslah edilemez durumdaki gecekondu yerine toplu konutlar inşa edilmesi halk iktidarının öncelikleri arasındadır.

e. Yerine yenisi yapılmadıkça halkın oturduğu hiçbir ev yıkılamaz.

f. Hiç kimse ihtiyaç fazlası evi boş tutamaz; bir yıl oturulmayan evlerin halk tarafından kullanılması hakkı doğar.

Günümüzde Çayan Mahallesi'nde politik kimliğin en açık biçimde temsil edildiği yerler duvarlardır. Duvarlardaki politik yazı yoğunluğu çok fazladır. En dikkat çekici olanı ise yaklaşık bir insan boyu büyüklüğünde bir Mahir Çayan portresi ve altındaki “BURASI ÇAYAN” yazısıdır. Duvarlarda ayrıca bolca örgüt ismi yer almaktadır: Dev-Sol, Devrimci Gençlik, Halk Cephesi, DHKP-C, Çayan Cephe... Bunlar aynı çizgiye ait örgütler oldukları için Çayan'da hala tek örgütün hakimiyetinin sürdüğü görülmektedir. Oysa caddenin karşısındaki Nurtepe sokaklarında ve bağlantı yolunun diğer tarafındaki Güzeltepe'deki duvarlarda örgüt isimleri çeşitlenmektedir. Bunların dışında Çayan'ın duvarlarında “Mahir Hüseyin Ulaş Kurtuluşa Kadar Savaş” gibi 1970'lerin sloganlarıyla, Berkin Elvan ve Kobane gibi güncel meselelere dair sloganlar bir arada bulunmaktadır. Halk komiteleri hakkında sloganların yazılı olması da ilginçtir: “Boşverme Bekleme Çözüm Halk Komitelerinde”, “Hırsızlığa Karşı Halk Komitesi”. Duvar yazıları kadar dükkan ve kafelerin isimleri de mahallenin politik kimliği hakkında fikir vermektedir. Devrim Aile Çay Bahçesi ve Mahir Kasap buna örnek gösterilebilir.

Mahallede bulunan “Çayan Halk Sineması” ise kuruluş dönemindeki kolektif mekan kullanımını hatırlatan yeni bir girişimdir. Bir binanın küçük bir meydana bakan sağır cephesi beyaza boyanmış, üzerine ise Çayan Halk Sineması yazılmıştır. Yaz aylarında bu meydana plastik sandalyeler dizilerek, beyaz duvarda film gösterimleri yapılmaktadır. Bu mekan Çayan Mahallesi'nin politik kimliğini temsil etmesi ve ortak hafızasındaki unsurların yeniden üretilmesi bakımından olduğu kadar, günümüzde giderek ticarileşen kentsel mekanda yeni bir mekan kullanım biçimi önermesi bakımından da önemlidir.

1997 yılında, Çayan'da ve aynı örgütün etkin olduğu diğer mahallelerde Halk Meclisleri kurulur. Bu meclisin görevleri kapsamında “çevre düzenlemesi, sokak ve caddelerin ağaçlandırma çalışması, çöplerin düzenli toplanması, oyun alanlarının sağlanması, sağlık taraması yapılması, yardımlaşma ve dayanışmanın büyütülmesi, kültürel faaliyetler, uyuşturucuyla mücadele, eylem organizasyonu vs” bulunmaktadır (Köse, 2014, s. 110). Bu meclis girişimi, tanımına ve ismine bakıldığında akıllara kuruluş dönemindeki halk komitesini getirir. Ayrıca mahallelinin kentsel talepleri de, tapuların alınması ve altyapının sağlanmasıyla bitmemiştir. Nurtepe Viyadüğü üzerinden geçen yaya köprüsü, mahallelinin toplu talepleri sonucu hizmete girmiştir. Kentsel talepler için toplu eylem yapma pratiği, mahallenin kuruluşundan bugüne uzanan bir alışkanlık haline gelmiştir.

2005'te Temel Haklar ve Özgürlükler Derneği'nin açılmasıyla Çayan'daki örgütlülük resmi bir karakter kazanır. Bu yasal dernek ile yasa dışı DHKP-C arasında bir bağ olduğu söylenmektedir. Dernek mekanı olarak, Çayan Mahallesi'nde günümüze ulaşmış birkaç gecekondudan birinin seçilmiş olması da mahallenin kuruluş dönemine verilen bir referans olarak değerlendirilebilir.

Şekil 6.15. Çayan Mahallesi’deki Mahir Çayan portresi (2015)

Şekil 6.16. “Çayan Halk Sineması” (2015)

Şekil 6.17. Çayan Mahallesi'nde günümüze ulaşmış bir gecekonu (2015)

Şekil 6.18. Çayan Mahallesi'ndeki duvar yazıları (2015)

Şekil 6.19. Çayan Mahallesi'ndeki duvar yazıları (2015)

Şekil 6.20. Çayan Mahallesi'nde günümüze ulaşmış bir gecekodu (2015)

Şekil 6.21. Çayan Mahallesi'nde iki katlı bir gecekondü ve duvar yazıları (2015)

Şekil 6.22. Hüseyin Aksoy Parkı (2015)

6. 4. MEKANSAL ANALİZ

Mahallenin bugünkü fiziksel durumuna bakıldığında, gecekondudan dönüşen diğer kent parçalarından farksız olduğu görülmektedir. Tapu tahsis belgeleri ve imar ıslah planlarıyla başlayan süreçte Çayan Mahallesi de diğer gecekondular gibi büyük oranda apartmanlaşmıştır. Aşağıdaki grafiklerde mahallenin gecekondular ve apartman yoğunluğu görülmektedir. Günümüze ulaşan gecekonduların büyük çoğunluğu imar ıslah planlarında yıkılması öngörülen alanlarda bulunmaktadır. Örneğin mahallenin TEM bağlantı yoluna yakın kısmında yer alan gecekondular grubu Karayolları kamulaştırma sınırları içinde bulunmaktadır. Bu gecekonduların akıbeti şimdilik belirsizdir. İçlerdeki yapı adalarının içinde kalan diğer gecekonduların günümüze ulaşmasının sebebi ise çoğunlukla bireyseldir. Gecekondular sahipleri, imar ıslah planı yapıldıktan sonra belirlenen arsa bedelini ödeyememiş ya da tapuyu alsa bile yeterli birikimi olmadığından yeni inşaat yapmamış olabilirler. Ancak son yıllarda müteahhitler, gecekondular sahipleriyle anlaşarak resmi işleri yürütmeyi üstlenerek geriye kalan son gecekondularını da dönüştürmektedirler. Bu dönüşüm, mahallenin kuruluş dönemindeki yapı çevresinin ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Ancak sokak ve yapı adası sınırları ile park ve okul işlevleri günümüzde korunmuştur. Dolayısıyla 1978’de halk komitesinin yaptığı planın günümüze ulaştığını söyleyebiliriz. Komitenin çizdiği parsel ve sokaklar, imar ıslah planında yapılan ufak değişikliklerle birlikte günümüze kadar ulaşmıştır. Yine komitenin park ve okul için belirlediği alanlar bugün de aynı işlevle kullanılmaktadır.

Mahallenin kapladığı alanı bir üçgene benzetirsek, batı kenarındaki TEM bağlantı yolu ile kuzeydeki şevin doğal sınırlar olduğunu görmekteyiz. Mahallenin dışarıyla ilişki kurduğu tek bölüm ise güney doğusundaki Sokollu Caddesi aksıdır. Çayan Mahallesi'nin sokakları bir omurgayı andıran bu aksa saplanmaktadır. Sokollu Caddesi aynı zamanda Eyüp Belediyesi Güzeltepe Mahallesi ile Kağıthane Belediyesi Nurtepe Mahallesi arasındaki sınırdır. Bu cadde hem bir kentsel ulaşım aksı olması hem de ticaret işlevi yüklenmesi sebebiyle önemlidir. Çayan Mahallesi'nde bu caddeye cephesi olan yapıların zemin katlarında ticaret fonksiyonları bulunmaktadır. Bu mekanlarda kafe – çay bahçesi gibi sosyalleşme alanları ile perakende satış mağazaları bulunmaktadır. Ancak mahallenin ara sokaklarında tek bir bakkal dahi yoktur, tüm yapılar konut fonksiyonuna sahiptir. Otobüs duraklarının Sokollu Caddesi'nde yer almasının yanı sıra, inşaatı devam eden Mahmutbey – Mecidiyeköy metrosunun Nurtepe İstasyonunun da Çayan Mahallesi sınırları içinde aynı caddede yer alması bu caddenin ulaşım bakımından önemini ortaya koymaktadır. Metro açıldıktan sonra mahallenin fiziksel ve sosyal yapısının değişmesi olasıdır.

Şekil 6.24. Dolu – boş ilişkisi

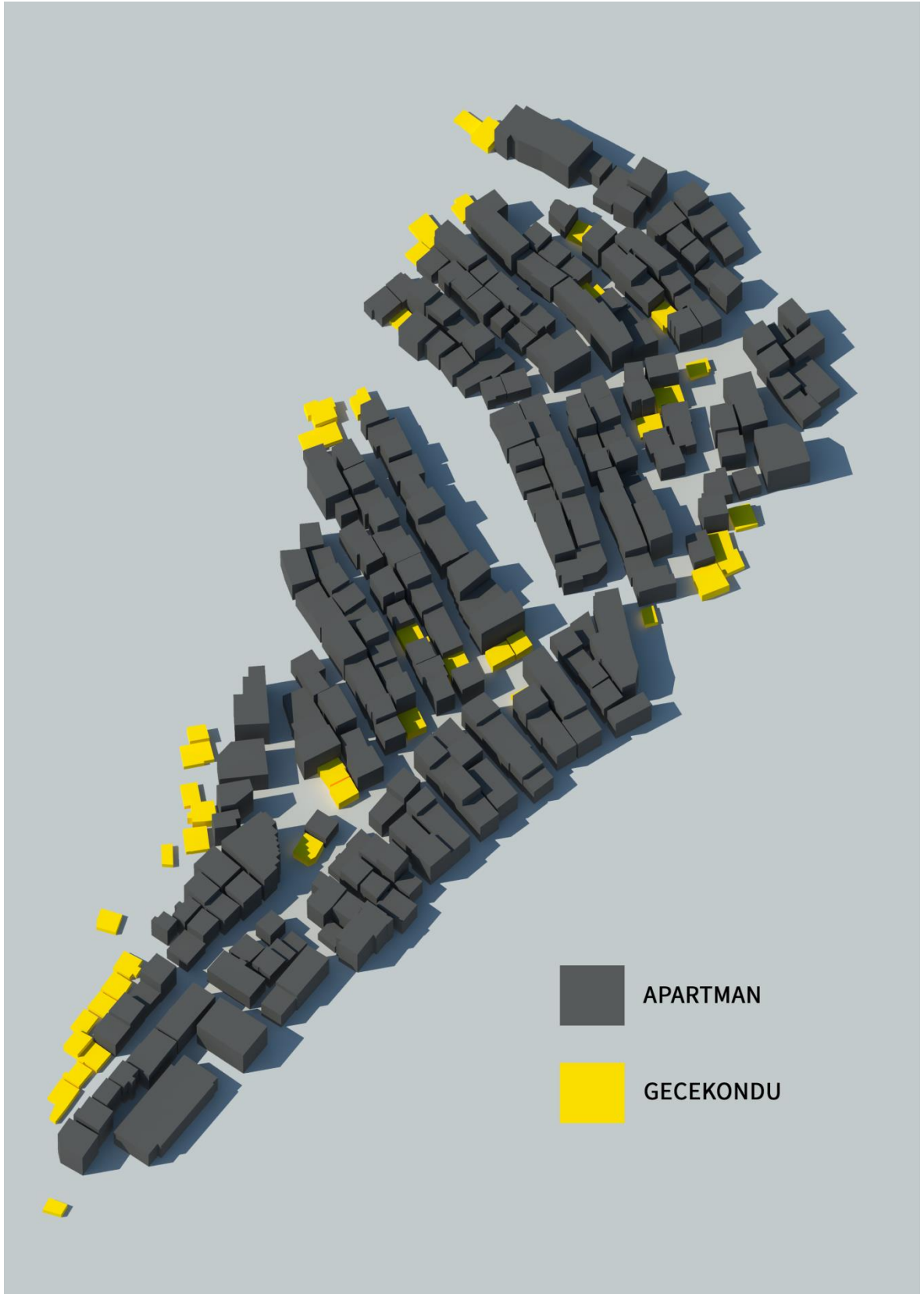
Mahallenin Sokollu Caddesi'ne bakan binalarının önünde ise büyük boşluklar bulunmaktadır. Bu boşlukların sebebi, alttan geçen İSKİ'ye ait ana su hattı sebebiyle o bölümlerin yapı yapılmasına müsait olmamasıdır. Daha mahallenin kuruluş aşamasında bu hat farkedilmiş, oraya çizilen parsellere inşaat yapılmasından vazgeçilmiştir. Haritada “belirsiz alanlar” olarak işaretlediğimiz bu bölümler çoğunlukla yeşildir ancak yer yer farklı işlevler kazanmıştır. Mahalleye güneyden yaklaşırken okuldan önceki büyük alanın mesire ve piknik mekanı olarak kullanıldığı görülmektedir. Okulun bulunduğu yapı adasından sonraki birkaç adadaki belirsiz alanlar çay bahçesi olarak işlevlendirilmiştir. Kuzeydeki, metro inşaatının bulunduğu alan ise otopark olarak değerlendirilmektedir. Bu alanlardan bir tanesinde ise kurulmuş bir çadırda siyasi propaganda faaliyeti yürütülmektedir. Geriye kalan belirsiz alanlar ise sadece ağaçlık olarak kalmıştır. Bu alanların caddeye mekansal bir zenginlik kattığını söylemek mümkündür. Yapı bloğuyla cadde arasında yeşil ve kademeli bir geçiş sağlaması ve önceden belirlenmemiş işlevlere imkan sağlaması bakımından olumludur. Bir diğer belirsiz alanlar bölgesi de Karayolları kamulaştırma sınırları içerisinde yer alan kısımdadır. O kısım, viyadük altına denk gelmesinin de etkisiyle daha çok atıl bir vaziyettedir. Hurda deposu olarak kullanılan küçük bir bölümün haricinde yer yer ağaçlar mevcuttur.

Şekil 6.25. 1982 hava fotoğrafıyla 2015'teki parsellerin karşılaştırılması

Mahallenin politik kimliği de mekana yansımıştır. Özellikle duvar yazıları bu kimliğin en göz önündeki temsil edilme biçimidir. Mahalleye Sokollu Caddesi'nin güneyinden yaklaşırken, okulu geçene kadar bu kimlik kendini ele vermez ancak sonraki ilk “belirsiz alan”da yer alan trafonun duvarındaki büyük Mahir Çayan portresi ve “Burası Çayan” yazısı adeta Çayan Mahallesi'nin girişini temsil etmektedir. Bu noktadan sonra ara sokaklardaki duvarlar politik sloganlarla doludur. Yazılar dışında mahallenin politik kimliğini yansıtan diğer mekanlar ise “enformel toplanma alanları”dır. “Burası Çayan” yazısının bulunduğu alanın komşusu olan “belirsiz alan”da yer alan Dilan Kafe, toplanmak ve buluşmak için en çok kullanılan mekandır. Bu tez için yapılan görüşmelerin mekanı da orası olmuştur. Yukarıda bahsedilen “çadır” stant, dergi dağıtımı ve grevlere mekan olmaktadır. Bu çadır aynı zamanda polisle yasa dışı eylemciler arasında çatışma konusu olmaktadır. Polis çadırı sık sık yıkmakta, eylemciler ise ertesi gün yeniden kurmaktadır. Çadırın da bulunduğu Sokollu Caddesi'nin kendisi de önemli bir eylem mekanıdır. Bölgedeki kitlesel yürüyüş ve gösteriler bu caddede yapılmakta, zaman zaman barikatlar kurulmaktadır. Hüseyin Aksoy parkı ise daha çok kutlama mekanı olarak işlev görmektedir. Örneğin Nevruz kutlamaları bu parkta yapılmaktadır. Ancak parkın ismi için verilen mücadele buraya da politik bir anlam atfetmektedir. Mahallelinin astığı “Hüseyin Aksoy Parkı” tabelası zaman zaman yetkililer tarafından sökülmetedir. Bir diğer enformel toplanma mekanı da “Çayan Halk Sineması”dır. Bir gecekondunun duvarının sahneye dönüştürüldüğü küçük bir meydanda politik film gösterimleri ve tiyatro oyunları sahnelenmektedir.

Şekil 6.27. Konutların türleri ve yüksekliklerine göre oluşturulmuş model

7. SONUÇ

20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan süreçte insanlık, kırsal nüfusun hakim olduğu bir dünyadan, kentsel nüfusun hakim olduğu bir dünyaya doğru geçişini sürdürmektedir. Bu nüfus kaymasının mekanı ise Üçüncü Dünya kentleri olmaktadır. Kapitalizmin yapısal çelişkilerinden kaynaklı olarak, kentlere yığılan nüfusun ancak gecekondularda barınabilmesi mümkün olmuştur. Gecekonduların ortaya çıkışı, mimarlık alanında yirminci yüzyıl başındaki modernist ideallerin çöküşünü ilan etmiştir. Çünkü “yarının kentleri”ni ne Corbusier’nin blokları ne de Howard’ın bahçe kentleri kurmuştur. Yeni kentler, mimar figürü olmaksızın, yoksul kitlelerin elleriyle inşa edilmiştir. Bu süreçte mimarın toplumla doğrudan ilişkisi kopmuş; mimarlık pratiği yalnızca sermayenin hizmetinde, tüketilmek üzere formlar üretmeye indirgenmiştir. Mimarlık disiplininin gecekondu pratiklerini doğru anlaması, alternatif vizyonların geliştirilmesine imkan sağlayabilir.

Biz de bu doğrultuda bir gecekondu pratiği örneğini inceledik. Her bir gecekondu mahallesinde ortaya konan mimarlık pratiği birbirinden farklı olduğu için, mahalle özelinde yapılan araştırmaların yeni bir söz söyleme imkanı vardır. Mahalle tarihlerinin ortaya konması ayrıca, çok hızlı değişim geçiren, İstanbul’daki kentsel mekanın nasıl oluştuğunun hatırlanmasına da katkı koyacaktır. Politik bir mahallenin konu edilmesi ise, mimarlık ve kentleşme ile politik hareketlerin ilişkisinin araştırılmasını da gerektirmiştir. Çayan Mahallesi’ni var eden süreci anlamak için ilk olarak Türkiye’nin kendi gecekondu hikayesine baktık.

Türkiye’de gecekondulaşmanın damga vurduğu dönem 1950-80 arasındadır. Bu dönemde köyden kente göçün sonucunda büyük kentlerde gecekondu mahalleleri kurulur. Gecekonduların inşa edilme yöntemlerini incelediğimizde, 3 kategori altında sınıflayabileceğimizi gördük. Bunlardan ilki, kişinin bedelsiz olarak ele geçirdiği araziye kendi gecekondusunu inşa etmesi; ikincisi, arazi mafyalarının parsellediği araziye gecekonducuya satmasıyla gerçekleşir. Gecekondu olgusu değerlendirilirken, genellikle ilk yöntemdeki kişinin kendi konutunu yapmasının olumlu özellikleri öne çıkarılmaktadır, ancak uzun yıllar boyunca baskın olan pratik ikinci yöntemdir. Bu yöntem ise zaten

yoksulluktan düzgün bir konuta sahip olamayan kitlelerin yeni bir adaletsizlikle karşılaşmasına sebep olmaktadır. Bu iki yöntemde de kişiler, gecekondu yapabilmek için gerekli ağa, hemşehrilik gibi kökene dayalı ilişkiler sayesinde erişirler. 1975-80 arası dönemde ise, ülkenin içinde bulunduğu bağlamın etkisiyle gecekondu alanlarında, nicelik olarak sınırlı da olsa yeni bir pratik ortaya çıkar. Bu pratik, sol sosyalist grupların, belli arazilerin hakimiyetini arazi mafyalarından alarak, bu arazileri yoksul halka parasız dağıtmasıyla gerçekleşir. Sadece arazi dağıtımı değil, gecekonduların inşa edilmesi ve altyapının sağlanması da aynı grupların yardımıyla gerçekleşir. Bu süreçte hemşehrilik gibi kökene dayalı ilişkilerin yerini, politik görüş temelinde kurulan ortaklık alır.

Politik hareketlerle kentleşme pratiklerinin bir arada incelediğimiz bu çalışmayı kavramsal olarak değerlendirmek için Lefebvre, Harvey ve Castells'in metinlerine baktık. Bunu yaparken doğrudan bir örtüşme bulma gayretinde olmasak da, politik grupların gecekondu inşasına müdahil olması olgusunu açıklamakta elverişli olan kavramsal tartışmalardan faydalandık. Lefebvre'in ortaya koyduğu, kentsel mekanın kullanım değeri ve mübadele değeri etrafında şekillenmesi ayrımı gecekondu üretimini anlamak için işlevseldir. Castells'in, "kentsel çelişkilerin sınıf çelişkilerinin yerini aldığı ve, sistem karşıtı mücadelenin esası olduğu" yönündeki değerlendirmesi, ilk bakışta bir kentsel çelişki olan konut sorununa politik hareketlerin eklenmesi olgusuyla uyuyor gibi gözükse de; gecekondu alanlarındaki sosyo politik yapı incelendiğinde tam olarak örtüşmediği görülür. Latin Amerika'daki benzer örnekler üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda da, Castells'in yaklaşımının gelişmiş kapitalist ülkelerin kentlerine göre geliştirildiğini, Üçüncü Dünya bağlamında aynı şekilde işlemediğinin savunulduğunu gördük. Çünkü gecekondu alanlarındaki toplumsal mücadeleler, Castells'in savunduğu gibi, kentsel çelişkilerden kaynaklanan hareketlere bilinçli başkaldırı biçiminde gelişmez. Gecekondu bölgelerinin politik yapısındaki temel örüntü, devletle karşılıklı çıkar alışverişine dayalı klientelist ilişkilerdir. Bu ilişkiler sayesinde, gecekondu yapımı gayri resmi bir meşruluk kazanırken, gecekonduculular da sistemin merkez partilerini desteklemeyi sürdürürler. Dolayısıyla konut sorununun mağduru olan kitleler, sistem karşıtı hareketlerin aktörü haline gelmezler. Geleneksel politik grupların gecekondu faaliyetine girişmesi ise, klientelist ilişkilerin işlemediği kriz durumlarında gerçekleşir. Bu ortam Latin Amerika'da ve Türkiye'de aynı dönemde, 1975-1980 arasında oluşmuştur. Ancak politik gruplarla,

kentsel çelişki mağduru kitlelerin buluşması da “kentsel çelişkiden kaynaklanan mücadelelerin, sınıfsal çelişkilerin yerini alması” biçiminde değerlendirilemez. Çünkü Çayan’da ve benzer örneklerde olan, geleneksel sınıf mücadelesine dayalı politik grupların, proleterya ulaşmak için onların somut sorunlarına çözüm bulmaya çalışmasıdır. Bu somut sorun, konut sorunu olduğunda, politik gruplar gecekondu mahallesi kurma faaliyetine dahil olurlar. Ancak bu mahallelerde geleneksel sol örgüt ile, konut sorunu mağduru kitleler arasında hiçbir zaman tam örtüşme olmadığını Çayan Mahallesi örneğinde görmekteyiz. Konuta ihtiyacı olan politik olarak pasif kitlelerle, hakim örgüt her zaman iki farklı aktör olmuştur. Buradaki sol örgütü “kentsel talep odaklı bir toplumsal hareket” olarak değil de, silahlı mücadeleyi savunmaları sebebiyle “radikal politik grup” olarak görmek daha doğru olacaktır. Yine de, bu sol örgütlerin, konut sorununa el atmalarıyla, alt sınıflar tarafından hiçbir zaman olmadığı kadar destek görmeleri, kentsel çelişkilerden kaynaklanan mücadelelerin ne kadar büyük bir potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır. Ama o dönemde bu mücadelelerin aktörü olan sol sosyalist hareketler aynı değerlendirmeyi yapmamışlardır.

Kentsel toplumsal hareketler bağlamında, bu deneyimi bugünden bakarak değerlendirirsek; kentsel çelişkilerden kaynaklanan bir soruna, sol sosyalist grupların müdahalesi ciddi bir sistem karşıtı hareket yaratamamıştır. Bu sürecin, bir aktör olarak sol örgüt için faydası, kendisine etkili olabildiği bir kent adacığı yaratmış olmasıdır. Ancak bu etki çok sınırlıdır. Bu tür mahalleleri “sosyalist devrim sonrası toplumun, kapitalist sistem içindeki nüveleri” olarak değerlendiren yaklaşımlar gerçekçi değildir. Çayan Mahallesi’nde sosyalist grubun yaptığı, en nihayetinde, yoksul kitleleri mülkiyet sahibi yapmak olmuştur. Böyle bir sürecin değil sistem karşıtı güçlü bir hareket yaratması, tam tersine yoksul kitlelerin sisteme ve kentsel yapıya entegre olmasını hızlandırdığı söylenebilir.

Çayan Mahallesi’nin kuruluş hikayesini öğrenmek için ilk olarak var olan araştırmaların sonuçlarını değerlendirdik. Daha sonra mahallede yaşayan kişilerle ve 70’li yıllarda mahallenin kuruluşuna tanıklık etmiş kişilerle sözlü görüşmeler gerçekleştirdik. Bunun dışında, Kağıthane ve Eyüp belediyeleriyle görüşerek bölgenin imar planlarını, haritalarını ve hava fotoğraflarını inceledik. Bu araştırmalar sonucunda elde ettiğimiz verilere

dayanarak Çayan Mahallesi'nin ortaya çıkış sürecini ve bugüne kadarki dönüşümünü ortaya koymaya çalıştık. Çayan Mahallesi'nde ortaya konan gecekonduların üretim pratiğinin, daha önceki gecekondular pratiklerinden farklılaştığını gördük. Türkiye'deki yaygın gecekondular üretim pratiğinde devlet veya vakıf arazilerini parselleyerek haksız kazanç elde eden arazi mafyaları bulunmaktaydı. Bu mafyalardan arazi satın alabilen kent yoksulları, hemşehrlik temelinde örgütlenerek gecekondular mahalleleri kurmaktaydı. Çayan'ın kuruluşunda ise "arazi mafyası" aktörünün yerini alan sol sosyalist gruplar, kazanç elde etmek için değil, politik etki alanını genişletmek için gecekondular inşasına yönelmişlerdir. Bu pratikte ilgiye değer olan tek şey arazinin ücretsiz dağıtılması değil, aynı zamanda tasarım, planlama ve uygulama süreçlerindeki kolektivitedir. İçinde mimarlık öğrencilerinin ve gecekondular kullanıcılarının bulunduğu bir komite kurularak mahallenin planı birlikte çizilir. Bu planlama pratiğinde konutu olmayan kent yoksullarının özlemleri, sol sosyalist örgütün idealleri ve mimarlık öğrencilerinin mesleki bilgileri birlikte rol oynamıştır. Planlamadan sonra, mahallede oturacak insanların seçilmesinde ve parsellerin dağıtımında adalet gözetilme çabası da, daha önceki gecekondular deneyimlerinde olmayan yeni unsurlardır. Gecekonduların inşaatı da, mahalleye yerleşecek insanların kolektif olarak birbirinin evinin yapımında çalışmasıyla gerçekleşir. Oysa daha önceki dönemde, kişiler kendi gecekondularını kendileri inşa etmekteydi. Dolayısıyla kolektif emek, Çayan Mahallesi'ni var eden temel öğedir. Kamusal mekanların inşası ve alt yapıların sağlanması da kolektif emek sonucunda olur. Park, okul, sağlık ocağı ve kooperatif, inşa edilen kamusal mekanlardır. Elektrik, su, kanalizasyon, ulaşım gibi belediye hizmetleri de baştan kolektif çabalarla halledilmiş, ancak kısa sürede aynı hizmetler resmi kanallardan verilmiştir.

1978-79'da kurulan Çayan Mahallesi, izleyen yıllarda ciddi bir dönüşüm geçirir. Tapuların dağıtılıp dört kata kadar inşaat hakkının verilmesiyle gecekondular birer birer ortadan kalkar. Gecekonduların yerini apartmanlar aldıkça mahallede yaşayan nüfus da değişmeye başlar. Ancak yine de politik örgütün mahalledeki etkinliği günümüze kadar korunmuştur. Zaten mahallede hiçbir zaman politik örgütlü kişilerle, "sıradan" halk arasındaki ayrım tamamen ortadan kalkmamıştır. Yalnızca mahallenin ilk kurulduğu dönemde, gecekonduların akıbetinin belirsiz olması sebebiyle ortak hareket etme zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu durum da mahallenin tek vücut halinde hareket etmesine, bu hareketi

de mahalleyi kuran politik örgütün yönetmesine yol açmaktaydı. Ancak mülkiyetin verilmesi, bireysel çıkarların korunmasının öncelik kazanmasına ve dolayısıyla örgütlü hareketin etkisinin azalmasına sebep olmuştur. Günümüzde mahalleyi kuran politik hareketin etkinliği sürse de, mahallenin tamamını kontrol etmesi mümkün değildir.

Çayan Mahallesi, İstanbul'un yakın tarihinde, özgün bir bağlam içinde ortaya çıkmış özgün bir kentsel mekan üretim pratiği sonucunda kurulmuştur. Bu pratiği mimarlık disiplini kavramlarıyla düşündüğümüzde, tasarım süreci ve mimar-kullanıcı ilişkisi bağlamında alternatif bir yöntemin geliştirildiğini söyleyebiliriz. Tasarlayan aktör olan "halk komitesi"nin içinde aynı zamanda "kullanıcılar" da temsil edilmektedir. Tasarım, uygulama, inşaat, alt yapı, malzeme tedariği gibi mimari faaliyetlerin her alanında örgütlü kolektif emek esas olmuştur.

KAYNAKLAR

1. Adam, M. (1978, Temmuz-Eylül). 1976 Manila yarışması ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *Mimarlık*, 156, 73-82.
2. Adam, M. (1979). *Almaşık yeniden üretim süreçleri için konut alanları*. Ankara: Mimarlar Odası.
3. Akdere, İ. Ve Karadeniz, Z. (1994). *Türkiye solunun eleştirel tarihi – 1*. İstanbul: Evrensel.
4. Alpar, İ. Ve Yener, S. (1991). *Gecekondu araştırması*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
5. Aslan, Ş. (2006, Nisan). Yıkılmayı bekleyen gecekondu: Eyüp ilçesi Güzeltepe Mahallesi'nde bir konut bölgesi. *ŞPO Planlama*, 2006/2, 103-109.
6. Aslan, Ş. (2013). *1 Mayıs Mahallesi. 1980 öncesi toplumsal mücadeleler ve kent*. İstanbul: İletişim.
7. Aslan, Ş. Ve Şen, B. (2011). Politik kimliğin temsil edici mekanları: Çayan Mahallesi. *Toplum ve Bilim*, 120, 109-132.
8. Aslan, Ş., Şen, B. ve Kurtuluş, H. (2014). *Sözlü tarih görüşmeleriyle Kağıthane*. İstanbul: Kağıthane Belediyesi.
9. Ay, S. (1979, 19 Ocak). Kağıthane'de jandarmaya ateş edenler mahalle kuşatılarak yakalandı. *Milliyet*, s. 8.
10. Ayata, A. G. (1990, Güz; 1991, Kış). Gecekonduarda kimlik sorunu, dayanışma örüntüleri ve hemşehrilik. *Toplum ve Bilim*, 51/52, 89-101.
11. Banck, G. A. ve Doimo, A. M. (2013). Between utopia and strategy: a case study of a Brazilian urban social movement. Schuurman ve Van Naerssen (Ed.), *Urban social movements in the third world* (ss. 125-150). Londra: Routledge.
12. Boratav, K. (2015). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge.
13. Bostancıoğlu, A. (2011). *Bitmeyen yolculuk Oğuzhan Müftüoğlu kitabı*. İstanbul: Ayrıntı.
14. Broekema, H. ve Kuipers, S. (2013, 16 Aralık), Failed policy, successful architecture: Selfmade city Istanbul. Erişim tarihi: 14 Aralık 2015, <http://www.failedarchitecture.com/failed-policy-successful-architecture-self-made-city-istanbul/>

15. Castells, M. (1977). *The urban question. A Marxist approach* (A. Sheridan, Çev.) Londra: Edward Arnold.
16. Castells, M. (1983). *The city and the grassroots. A cross-cultural theory of urban social movements*. Londra: Edward Arnold
17. Castells, M. (2014). *Kent, sınıf, iktidar* (A. Türkün, Çev.) Ankara: Phoenix.
18. Davis, M. (2010). *Gecekondu gezegeni* (G. Koca, Çev.) İstanbul: Metis.
19. De Soto, H (2000). *The mystery of capital: Why capitalism triumphs in the west and fails everywhere else*. New York: Basic Books
20. Erder, S. (1995, Bahar). Yeni kentliler ve kentin yeni yoksulları. *Toplum ve Bilim*, 66, 106-119.
21. Erder, S. (1999, Temmuz). Göç, yerleşme ve “çok” kültürel tanışma. *Birikim*, 123, 68-75.
22. Erder, S. (2002). *Kentsel gerilim*. Ankara: UM:AG.
23. Erder, S. (2013). *İstanbul'a bir kent kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim.
24. Ertuğrul, N. (1977, Temmuz-Eylül). Gecekondu yapım süreci Akdere'den bir örnek. *Mimarlık*, 152, 105-109.
25. Friedmann, J. Ve Wulff, R (1976). *The urban transition. Comparative studies of newly industrializing societies*. New York: Routledge.
26. Gilbert, A. ve Gugler, J. (1987). *Cities, poverty, and development. Urbanization in the third world*. New York: Oxford University.
27. Gökmen Pulat, G. (1998). Gecekonduyunun yasal ve niteliksel dönüşümü ya dahisseli bölüntülü alanlar. Dülgeroğlu, Y. Ve Kerem, Y. Z. (Ed.), *Göç, kent ve gecekondu. Kentte mekanın dönüşümü sorunu ve yaklaşımlar üzerine yazılar*. İstanbul: Birsen.
28. Görgülü, Z. (1998). Geçmişten günümüze dar gelirli kentlilerin konut sorununa ilişkin politikalar ve sonuçlarının değerlendirilmesi. Dülgeroğlu, Y. Ve Kerem, Y. Z. (Ed.), *Göç, kent ve gecekondu. Kentte mekanın dönüşümü sorunu ve yaklaşımlar üzerine yazılar*. İstanbul: Birsen.
29. Gürel, S. (Ed.). (1996). *Dar gelirli kesime altyapısı hazır arsa sunumu*. Ankara: TOKİ.
30. *Halk anayasası taslağı – Halk cephesi* (2013). İstanbul: Özdemir Matbaacılık.
31. Handelman, H (1975). The political mobilization of urban squatter settlements: Santiago's recent experience and its implications for urban research. *Latin American Research Review*, 10. 35-72.

32. Harvey, D. (2013). *Asi şehirler. Şehir hakkından kentsel devrime doğru* (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Metis.
33. Harvey, D. (2013). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Moralı, Çev.) İstanbul: Metis.
34. Hobsbawm, E. (2010). *Kısa 20. Yüzyıl. 1914-1991 aşırılıklar çağı* (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Everest.
35. Imparato, I. ve Ruster, J. (2003). *Slum upgrading and participation. Lessons from Latin America*. Washington: The World Bank.
36. Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2013). *Nöbetleşe yoksulluk. Sultanbeyli örneği*. İstanbul: İletişim.
37. Karpat, K. H. (1976). *The gecekondu: Rural migration and urbanization in Turkey*. New York: Cambridge University.
38. Kartal, S. K. (1983). *Ekonomik ve sosyal yönleriyle Türkiye’de kentleşme*. Ankara: Yurt.
39. Keleş, R. (2015). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge.
40. Keyder, Ç. (2014). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim.
41. Kıray, M. B. (2007). *Kentleşme yazıları*. İstanbul: Bağlam.
42. Klaarhamer, R. (2013). The Chilean squatter movement and the state. Schuurman ve Van Naerssen (Ed.), *Urban social movements in the third world* (ss. 177-198). Londra: Routledge.
43. Köse, A. O. (Der.) (2014). *Büyün yoksul mahalleler bizim olacak. Nurtepe – Çayan*. İstanbul: Boran.
44. Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim* (S. Sezer, Çev.) İstanbul: Sel.
45. Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel.
46. McGuirk, J. (2014). *Radical cities*. Londra: Verso.
47. *Milliyet* (1979, 10 Mart). Dev-Genç eylemlerine yardımdan sanık bir muhtar yakalandı. s. 6.
48. Neuwirth, R. (2005). *Shadow cities. A billion squatters, a new world*. New York: Routledge.
49. Opalach, B. (1997). Political space: the architecture of squatter settlements in Sao Paulo, Brazil. *TDSR*, 9, 35-49.
50. Özgen, N. (1999, Kasım). İlegalleşen kent: İstanbul. *Bilim ve Ütopya*, 65, 9-19.

51. Özsoy, A. (1998). Gecekondu çevreleri ve kalite (0nitelik) sorunu. Dülgeroğlu, Y. Ve Kerem, Y. Z. (Ed.), *Göç, kent ve gecekondu. Kentte mekanın dönüşümü sorunu ve yaklaşımlar üzerine yazılar*. İstanbul: Birsen.
52. Pekdemir, M (1988). Gecekondu ve anti-faşist mücadele. *Sosyalizm ve toplumsal mücadeleler ansiklopedisi*, cilt 7. İstanbul: İletişim.
53. Rizardi, Pier Alessio ve Hankun, Zhang. (2014, 16 Ağustos). China's "City-Making Process": Investors' Power in the People's Republic Erişim tarihi: 21 Kasım 2015, <http://tcathinktank.com/2014/08/16/chinas-city-making-process-investors-power-in-the-peoples-republic>
54. Robert, J. (1999). *Kent ve Halk. Kent üzerine alternatif düşünceler* (Ö. Orhangazi, Çev.) Ankara: Ütopya.
55. Schuurman, F. J. (2013). Urban social movements: between regressive utopia and socialist panacea. Schuurman ve Van Naerssen (Ed.), *Urban social movements in the third world* (ss. 9-26). Londra: Routledge.
56. Şengül, H. T. (2009) *Kentsel çelişki ve siyaset. Kapitalist kentleşme süreçlerinin eleştirisi*. Ankara: İmge.
57. Şenyapılı, Ö. (1978). *Kentleşen köylüler*. İstanbul: Milliyet.
58. Şenyapılı, T. (1978). *Bütünleşmemiş kentli nüfus sorunu*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
59. Şenyapılı, T. (1981). *Gecekondu. 'Çevre' işçilerin mekanı*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
60. Şenyapılı, T. (2004). *"Baraka"dan gecekonduya. Ankara'da mekanın kentsel dönüşümü: 1923-1960*. İstanbul: İletişim.
61. Tekeli, İ. (2010). *Konut sorununu konut sunum biçimleriyle düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
62. Tekeli, İ. (2013). *İstanbul'un planlanmasının ve gelişmesinin öyküsü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
63. Tekeli, İ. (2014). *Göç ve ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
64. Tekeli, İ., Gülöksüz, Y. Ve Okyay, T (1976). *Gecekondu, dolmuşlu, işportalı şehir*. İstanbul: Cem.
65. Turner, J. F. C. ve Fichter, R. (Ed.). (1972). *Freedom to build*. New York: Macmillan.

66. Türel, A. (1994) Gecekondu yapım süreci ve dönüşümü. Tekeli, İ. (Ed.) *Kent, planlama, politika, sanat. Tarık Okyay anısına yazılar*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
67. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2014). *World urbanization prospects: The 2014 revision*. Erişim tarihi: 23 Kasım 2015, <http://esa.un.org/unpd/wup>
68. Varley, A. (1998). The political uses of illegality: Evidence from urban Mexico. Varley ve Fernandes (Ed.), *Illegal cities. Law and urban change in developing countries* (ss. 55-68) New York: Zed Books.
69. Varley, A. ve Fernandes, E. (1998). Law, the city and citizenship in developing countries: an introduction. Varley ve Fernandes (Ed.), *Illegal cities. Law and urban change in developing countries* (ss. 55-68) New York: Zed Books.
70. Vellinga, M. (2013). Power and independence: the struggle for identity in urban social movements. Schuurman ve Van Naerssen (Ed.), *Urban social movements in the third world* (ss. 151-176). Londra: Routledge.
71. Yetman, F. (Tıpkı basım 2013). *Kağıthane imar planı araştırmaları 1973*. İstanbul: Kağıthane Belediyesi.
72. Yönder, A. (1998). Implications of double standards in housing policy: Development of informal settlements in İstanbul, Turkey. Varley ve Fernandes (Ed.), *Illegal cities. Law and urban change in developing countries* (ss. 55-68) New York: Zed Books.

EKLER

EK A: TAPU TAHSİS BELGESİ, BAŞVURU FORMU VE MAKBUZ ÖRNEKLERİ

ZİRAAT BANKASI
KREDİ VE DİĞER İŞLEMLER

MAKBUZ
216/19861
640.611 Reçevce

NO : VURAL
NO : KOÇER
No 471675

DEN

ACIKLAMA	MÜFREDAT	TUTAR	HS. NO.	ALACAKLI HESAPLAR
Eyüo	ANA BORÇ	2000	680	muh. K1
güçlendirme	EKS. KONT.			
E. K.	GEÇİME ZA.			
2905	Yayı			
GENEL TOPLAM		2000		

YALNIZ ikibin LIRA KR. TA. YE

PARAFLAR

EYP-IAD28856
VURAL KOÇER

Mesken Müd. 19

(OM/50.801/1983)

T.C. TAPU TAHSİS BELGESİ

(24.2.1984 Tarih 2981 sayılı Kanuna göre düzenlenmiştir.)

GECEKONDUNUN YAPILDIĞI TAŞINMAZIN BULUNDUĞU

1) İlçe	Köy/Mahalle	Pafta	Ada	Parsel	Yüzölçümü	Zabit Defteri Tarih No.
EYÜP	GÜZELTEPE	76	5	40	718471	

2) Maliki : BELEDİYE

GECEKONDUNUN DURUMU

3) Bulunduğu Cadde/Sokak	Kapı No.	İşgal Ettiği Yerin m ² si	Yapının Niteligi	Diğer Özellikleri
İSMEN SOK.	13	132,00	GECEKONDU YILAMA	TEK KATLI KONUT

GECEKONDU HAK SAHİBİNİN

4) Adı	Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Nüfusta kayıtlı olduğu Yer Cilt Sayfa Hane
İMAM	ALDEMİR	HAKTAR	TERCAN 1947	TERCAN 003-04 II 370

GECEKONDUYA İLİŞKİN BELGELER

5) Veren Makam	Ne için verildiği	Tarih ve No.
EYÜP ŞUBE M.D.	MÜRACAAT FORMU	22.4.1983-1997
TOPKAPI BİLAK V.D	VERGİ MAKBUZU	17.II.1980-763
T.C ZİRAAT BANK.	PARA MAKBUZU	21.4.1983

6) Yukarıda ada ve parseli yazılı taşınmaz üzerinde gecekondusu bulunan hak sahibine bu yer 22.9.83 tarihinde 1426/85 No. ile tahsis edilmiştir.
Yetkilinin : Unvanı İsim ve Soyadı İmza, Mühür, Tarih

7) Yukarıda ada ve parseli yazılı taşınmazın tapu kütük sahifesinin beyanlar hanesine hak sahibine yerinin tahsis edildiği 22.9.1983 tarih 3018 yevmiye No. ile işaret edilmiştir.

(BU TAPU TAHSİS BELGESİ İSLAH İMAR PLANI YAPILDIKTAN SONRA VERİLECEK TAPUYA ESAS TESKİL EDER.

Mesken Müd.

22.9.1983
Tapu Sicil Müdürü
İmza, Mühür

T. C. TAPU TAHSİS BELGESİ

(24. 2. 1984 Tarih 2981 sayılı Kanuna göre düzenlenmiştir.)

GECEKONDUNUN YAPILDIĞI TAŞINMAZIN BULUNDUĞU

İlçe	Köy/Mahalle	Pafta	Ada	Parsel	Yüzölçümü	Zabıt Defteri Tarih	Defteri No.
Eyüp Alibeyköy	Güzeltepe	76	5	47	46,20m ²		

2) Maliki : ..... İSTANBUL BELEDİYESİ

GECEKONDUNUN DURUMU

Bulunduğu Cadde/Sokak	Kapı No.	İşgal Ettiği Yerin m ² si	Yapının Niteliği	Diğer Özellikleri
Yardı bahar	10	127,00m ²	Konut	Tekkatlı taşınmaz

GECEKONDU HAK SAHİBİNİN

Adı	Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Nüfusta Kayıtlı olduğu Yer	Cilt	Sayfa	Hane
Vural	Koçer	Alâaddin	Kara-1964	Kara	10	100	10

GECEKONDUYA İLİŞKİN BELGELER

Veren Makam	Ne için verildiği	Tarih ve No.
Eyüp Belediyesi	2005 sayılı arsa	3.6.1983/6355
T.C. Ziraat Bankası	karar affı için nakbuz	2.6.1983/471675
Güzeltepe Muhtarı	İmza ve Mühür	1980

6) Yukarıda ada ve parselli yazılı taşınmaz üzerinde gecekondusu bulunan hak sahibine bu yer 25. MAYIS 1987 tarihinde 48.60/85 No. ile tahsis edilmiştir.

Yetkilinin : Unvanı ..... İsim ve Soyadı .....
İmza, Mühür, Tarih

SYÜBELEDE BAŞKANI EYÜP UÇAK

7) Yukarıda ada ve parselli yazılı taşınmazın tapu kütük sahifesinin beyanlar hanesine hak sahibine yerinin tahsis edildiği 2.6.1983 tarih 1980 yevmiye No. ile isbat edilmiştir.

(BU TAPU TAHSİS BELGESİ İSLAH İMAR PLANI YAPILDIKTAN SONRA VERİLECEK TAPUYA ESAS TESKİL EDER.)

25.5.1987
Tapu Sicil Müdürü
İmza, Mühür

EYP-İAD28856
VURAL KOÇER

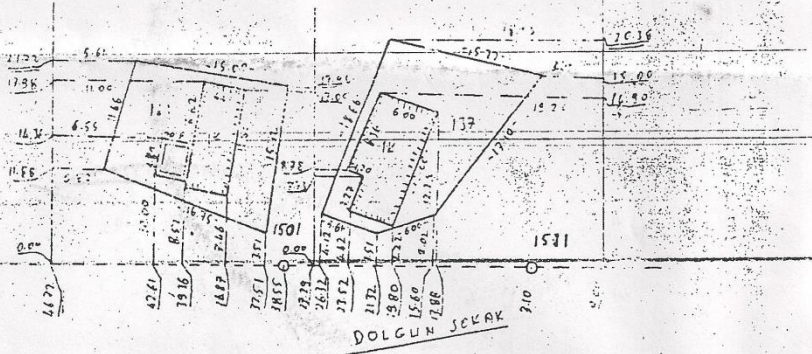
Mesken Mtd. 21

Ambar Stok 90

4863/243

OLCU KROKISI

İLİ İSTANBUL
 İLÇE EYÜP
 MAHALLE KARADOLAP
 KÖY ALIBEYKÖY
 SOKAK Abunayat
 PAFTA 84
 ADA 38
 PARSEL 18
 MÜHÜR 141

Tarım Bakanlığı İstanbul İl Müdürlüğü

GÖRELB
 MİM. M.Ş. ve T.C. LİD. Şİ.
 YEMİNLİ ÖZEL TEKNİK BÜRO
 6 Garaba Dolgu No. 76 Tel. 371 20 00

T.C. TAPU TAHSİS BELGESİ

(24.2.1984 Tarih 2981 sayılı Kanuna göre düzenlenmiştir.)

GECEKONDUNUN YAPILDIĞI TAŞINMAZIN BULUNDUĞU

1) İlçe	Köy/Mahalle	Pafta	Ada	Parsel	Yüzölçümü	Zabit Defteri Tarih No.
Eyüp	Güzeltepe	76	5	48	94.250 m2	

2) Maliki : ...Silahatar Abdullah Ağa Vakfı.....

GECEKONDUNUN DURUMU

3) Bulunduğu Cadde/Sokak	Kopi No.	İşgal Ettiği Yerin m2 si	Yapının Niteliği	Diğer Özellikleri
Sevhan	25	206.71	Yığma konut	I kat

GECEKONDU HAK SAHİBİNİN

4) Adı	Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Nüfusta kayıtlı olduğu Yer Cilt	Sayfa	Hane
Hüseyin	Doğan	Mehmet	Hafik 1341	Hafik 087	006	005

GECEKONDUYA İLİŞKİN BELGELER

5) Veren Makam	Ne için verildiği	Tarih ve No.
Topkapı E.V.D.	Vergi Tahsil Makbuzu	24.3.1981/107386
Eyüp Bl. Şb. Md.	280 5 sayılı yasa için for.	9.6.1983/ 7136
T.C.Ziraat Bank.Alibeyköyü Şb	2000.41Makbuz	8.6.1983

6) Yukarıda ada ve parseli yazılı taşınmaz üzerinde gecekondusu bulunan hak sahibine bu yer...21.12.1984...tarihinde...436...no ile tahsis edilmiştir.
Yetkilinin: Unvanı İsim ve Soyadı İmza, Mühür, Tarih

İst. Vakıflar Başmüdürlüğü Mustafa A. ARABACIOĞLU

7) Yukarıda ada ve parseli yazılı taşınmazın tapu kütük sahife...25-1-1985...honesine hak sahibine yerinin tahsis edildiği...25-1-1985...yevmiye no ile işaret edilmiştir.

(Bu Tapu Tahsis Belgesi; işlah İmar planı yapıldıktan sonra verilecek tapuya esas teşkil eder.)

21.12.1984
Tapu Sicil Müdürlüğü
İmza, Mühür

A Ç I K L A M A L A R

Tapu Tahsis Belgesi doldurma şekli bölümler halinde aşağıda izah edilmiştir.

(1) NO. LU BÖLÜME : Gecekonunun yapıldığı taşınmazın bulunduğu ilçe ismi (merkez ilçede ise il ismi de) yazılacaktır. Köy veya mahallesi, taşınmaz kadastro görmüş ise Pafta, Parsel No. su ile yüzölçümü yazılacaktır. Kadastro görmemiş ise zabıt (Kayıt), defterindeki tarih ve No. su belirtilcektir.

(2) NO. LU BÖLÜME : Hazine, Belediye, İl Özel İdaresi veya Vakıflara ait taşınmazlar üzerindeki gecekondu hak sahiplerine Tapu Tahsis Belgesi verileceğinden bu bölüme taşınmazın asıl sahibinin (Hazine, Belediye, İl Özel İdaresi veya Vakıflardan birinin) ismi yazılacaktır.

(3) NO. LU BÖLÜME : Gecekonunun bulunduğu cadde veya sokak, kapı No, isgal ettiği yerin yüzölçümü, gecekonunun iç bölümü ve katlarının adedi ile varsa diğer özellikleri ve ana parsel içindeki konumuna ait bilgiler yazılacaktır.

(4) NO. LU BÖLÜME : Gecekondu hak sahibinin ismi, soyadı, baba adı, doğum yeri ve tarihi ile nüfusta kayıtlı bulunduğu yer, cilt, sahife ve hane No. ları yazılacaktır. Hak sahibi birden fazla ise hepsi sıra ile belirtilecektir.

(5) NO. LU BÖLÜME : Gecekondu hak sahibinin hakkını belgelemek için ibraz ettiği ve ilgili makamlarca tanzim edilen belgeler (bunlar, emlak vergisine ilk kayıt olduğu tarihi gösterir makbuz, varsa elektrik ve su tesisatının ilk aboné kaydı, 2805 sayılı kanuna göre evvelce müracaat etmiş ise paranın yatırıldığına dair makbuzu ile müracaat fişi örneği, tesbit formu, değerlendirme belgesi ve ekleri ve gecekonunun ebatlı krokisi, röleve planı ve benzeri belgelerden gerekli görülenlerin verildiği makam, ne için verildiği varsa tarih ve No. su) sıra ile yazılacaktır.

(6) NO. LU BÖLÜME : Gecekonunun üzerinde bulunduğu taşınmazın asıl maliki Kamu İdaresinin (bunlar Hazine, Belediye, İl Özel İdaresi veya Vakıflar İdaresinden biri) büşte sorumlu yetkilisinin isim, soyadı, imza ve tahsis edildiği tarih ve kayıt No. buraya yazılacaktır.

(7) NO. LU BÖLÜME : Ana taşınmazın bulunduğu yer Tapu Sicil Muhafızlığınca yapılan işlem sonucu ve yevmiye defterinden aldığı tarih ve No. buraya yazılacak, imza ve mühürlenecektir.

NOT : 1) Bu Tapu Tahsis Belgesi Hazine, Belediye, İl Özel İdaresi veya Vakıflara ait taşınmazlar üzerinde 2 Haziran 1981 tarihinden önce yapılmış gecekondu sahiplerine verilir.

2) Bölümlerden her hangi biri yetmediği takdirde ikinci veya daha fazla Tapu Tahsis Belgesi kullanılabilir.

3) Bu belge en az üç nüsha düzenlenecek, birinci nüsha hak sahibine verilecek, ikinci ve üçüncü nüshalar tahsis yapan daire ile tapu kaydına işaret veren Tapu Sicil Muhafızlığında kalacaktır. Ancak (5) nci bölümde belirtilen belgeler sadece tahsis yapan dairede saklanacaktır.

4) Kadastro görmeyen yerlerde ada ve parsel No. ları yerine zabıt defterindeki tarih ve numarası yazılacaktır.

